De Nederduytsche spraec-konst ofte tael-beschrijvinghe

Christiaan van Heule

editie W.J.H. Caron

bron
Christiaan van Heule, *De Nederduytsche spraec-konst ofte tael-beschrijvinghe* (ed. W.J.H. Caron). J.B. Wolters, Groningen / Djakarta 1953

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/heul001nede02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

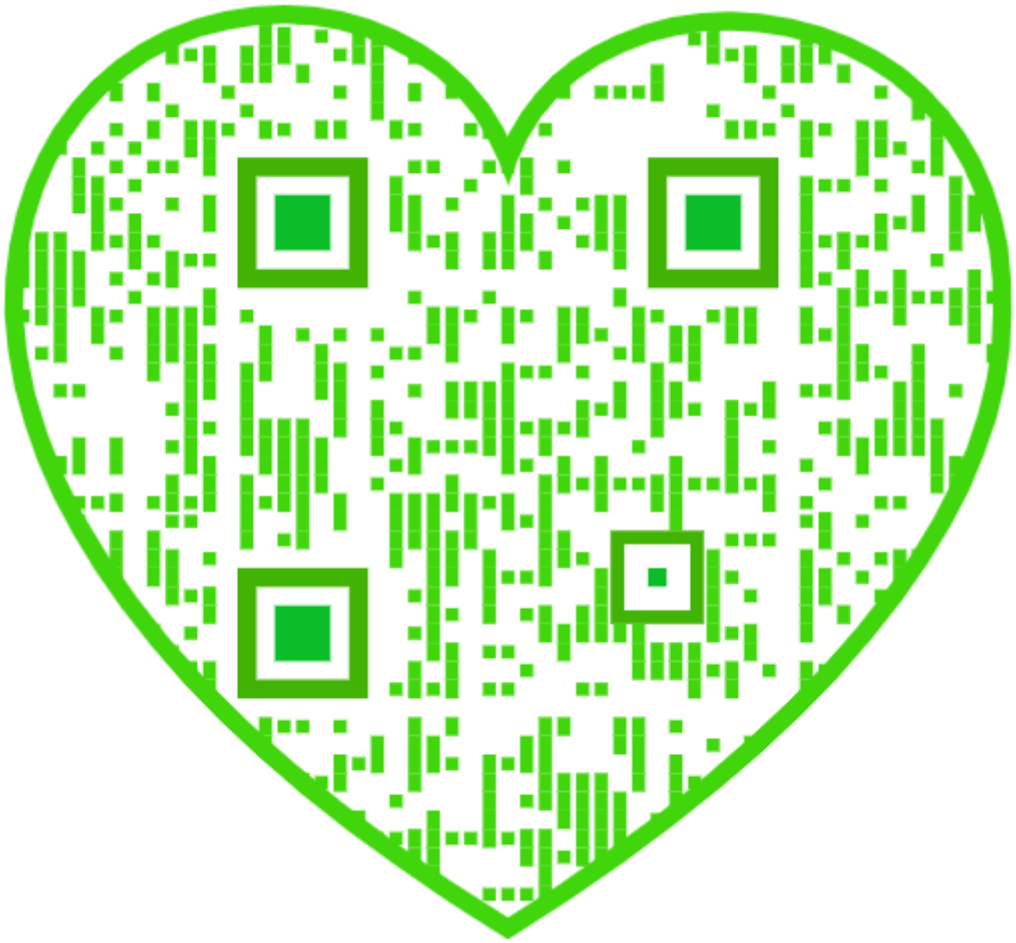

[De Nederduytsche Spraec-konst ofte Tael-beschrijvinghe]

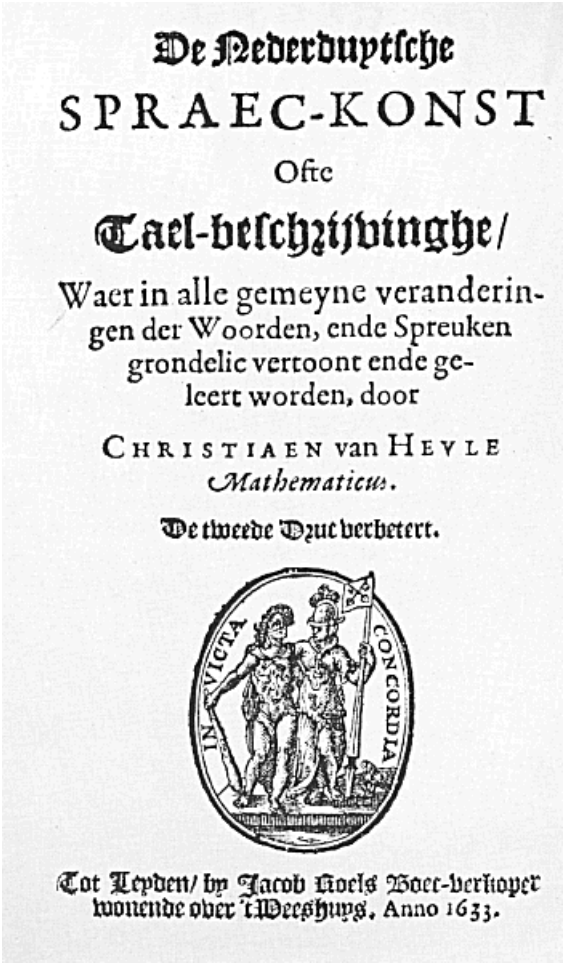

De Nederduytsche
SPRAEC-KONST
Ofte
Tael-beschrijvinghe/
Waer in alle gemeyne veranderingen der Woorden, ende Spreuken grondelic vertoont ende geleert worden, door
CHRISTIAEN van HEVLE
Mathematicus.
De tweede Druc verbetert.

Tot Leyden/ by Jacob Loels Boec-verkoper wonende over 't Weeshuys. Anno 1633.

Titel. Spreuken: Tael-spreuken (zie B 32), uitdrukkingen; ook deze tonen 'veranderingen', buiging.
Keerzijde van het titelblad. Het eerste citaat van Horatius (Ep. ad Pis. 70-72) ook in A. Het tweede vindt men in Ep. ad Pis. 292-294.

Horatius de arte poëtica.

MULTA RENASCENTUR QUAE IAM CECIDERE, CADENTQUE,
QUAE NUNC SUNT IN HONORE VOCABULA SI VOLET USUS,
QUEM PENES ARBITRIUM EST, ET JUS ET NORMA LOQUENDI.

JDEM AD POËTAS.

- CARMEN REPREHENDITE QUOD NON
MULTA DIES, ET MULTA LITURA COERCUIT ATQUE
PERFECTUM DECIES NON CASTIGAVIT AD UNGUEM.

+Aen de[1] Eer-waerdigen Hooch-geleerden DD.[2] Antonius Thysius Rector Magnificus ende Proffessor der H. God-heyt[3] in de hoge Schole tot Leyden. +A 2
Ende aen den Vernaemden[4] Tael-geleerden Heere Antonius de Hubert, Doctor in de Rechten.

Het tegen-woordich voornemen behooren[5] *ons billic by eenen yghelicken van haet en laster te bevryden, door dien wy aen eene zo-verlatene zake, onze hulpsame genegentheyt trachten te betonen, maer overmits dat een voornemen*[6] *nochte ooc eene lovelicke Daet, ons voor de quaet-willicheyt der Wan-gunstige bevryden en kan, zo bieden wy het tegenwoordige aen de eerwaerdicheyt +V.E.*[7] *zekerlic achten-*[*A2*$^{v^o}$] *de dat vele quaet-tongige, door V.E. uyt-nemende aenzienelikheyt,* +[A2$^{v^o}$] *haer als gerust houden zullen*.

Ende dewijle V.E. de verbeteringe onzer Tale, met den E. ALDEGONDE *aengevangen, noch door eene onveranderlicke genegenheyt zonder aflaten ganschelic bevordert, zo hebbe ic vertrout dat deze mijne aenbiedinge V.E. in generleye wijze verworpelic zijn en zal, vorders verhopende met de uyt-nementheyt dezer Letter-eewe, het gewenscht eynde*[8] *onzer moederlicke Sprake te bekomen*.

Hier mede V.E. zeer-aenzienelicke Tael-lievende Vaders[9] *in de genade des Alderhoochsten bevelende*,

CHRISTIAEN van HEVLE
V E TOEGENEYCHDE DIENAER.

1) Drukfout voor *den*; zie de volgende aanspraak.
2) Divinitatis Doctor.
3) Godgeleerdheid. WNT: navolging van mlat. *divinitas*.
4) vermaarden.
5) Er is een *d* uitgevallen; de *n* is wschl. hiaatvulling, cf. v. Helten § 56. In A staat: behoorde.
6) ondernemen en bedoelen.
7) Uwer Edelheden; genitief evenals het volgende U.E.
8) voltooiing.
9) Vocatief.

Voor-reden.

De beschrijvinge der Neder-duysche[1] *Sprake en heeft in de voor-gaende tijden niet wenschelic*[2] *konnen geschieden, om der gemeyne Schriften onvolkomenheyt wille*[3], *waer door ooc het voornemen der aenzienelicke Tael-bezorgers Koornhert, de Amsterdamse Letter-konstenaers, Aldegonde, Kilianus en andere, byzonderlic schijnt verhindert*[4] *te zijn*.

Maer overmits onze Tale tegen-woordich met verscheydene onver-beterlicke werken meer en meer verlicht wert[5], *en gelijc* HORATIUS *zegt*[6], *onze Poëten niets onbeprouft gelaten en hebben, zo is ons oog-merc uyt de uyt-nementheyt dezer Eewe, een nodich nuttich en ordentlic Tael-gebruyc aen te wijzen: De bequaemste tijt der Tael-beschrijvinge zoude ontwijfelic in lang voorgaende Eewen geweest hebben, in welke onze Voor-vaders alles hebben konnen invoeren*[7], *datse tot het gemeyn*[8] *bevonden te behoren, Nu daer-entegen is ons Gehoor zo teer, ende het Gezicht zo scherp, zo datter niets lijdelic*[9] *en schijnt, het en zy gebruykelic*[10], *kort*[11], *zoet*[12], *ja zelf*[13] *de volmaektheyt overtreffende*.

En aengezien onder onze Tael-lievelingen[14] *verschil is, in het na-volgen of af-wijcken des gemeynen gebruyx, zo en achten wy het niet ondienstich, van het oordeel der Sprake*[15] *eenige Tael-wetten voor te stellen*.

1. *Het gebruyc eener Tale, stelt de byzonderste en krachtichste wet*.
2. *Hier naer volcht de reden, welke alles met toe-latinge des gebruyx regeert*.
3. [+]*Men behoort zorch-vuldichlic acht te nemen om het onderscheyd der Geslachten, ende der Gevallen te behouden, welke tot nootzakelicken dienst, ofte tot Cieraet in alle geachte spraken plaetse hebben*. [+][A]

Dewijle het dan blijkt dat het Gebruyc na de Reden aengeleyt een oog-merc ter Volkomenheyt[16] *is, zo achten wy deze waerschouwingen vorderlic, om het Gebruyc met Reden te overwegen*.

1. *Het gemeyn Spreken, trekt altijt na kortheyt der woorden, en zoet-vloejentheyt*[17] *der silben, en is om des veel-voudigen gebruyx wille*[18] *den gemeynen ooren alder aengenaemst*.

1) Mogelijk phonetische spelling, maar wschl. een drukfout.
2) naar behoren.
3) vanwege het gebrekkig taalgebruik van de in de algemene volkstaal gestelde werken.
4) gehinderd, bemoeilijkt.
5) wordt.
6) In Ep. ad Pis. 285: Nil intentatum nostri liquere Poetae.
7) in zwang brengen.
8) de gemeenschappelijke taal.
9) aanvaardbaar.
10) door het gebruik geijkt.
11) met verkorting van oudere vormen.
12) gemakkelijk uitspreekbaar; vgl. B 147-150.
13) zelfs (schertsend gezegd).
14) taalminnaars; vgl. zwerveling, vluchteling. de afl. van trans. ww. is ongewoon.
15) aangaande de juiste beoordeling der taal.
16) een weg (eig. wegwijzend teken) naar de volmaaktheid is.
17) cf. Caron 66 n. 1.
18) omdat het algemeen gebruik is.

2. *Zommige woorden en hebben geen aenzienelikheyt*[19] *in het spreken, welken*[20] *nochtans het Schrijven of Redenen eene wenschelicke bequaemheyt uytdrucken*.

19) zijn niet gewild.
20) Dat. plur.? Deze zou *welkenn* moeten zijn volgens B 75. Misschien is een *n* weggevallen. Betekenis dan: waaraan het schrijven of oreren een gelukkige geschiktheid (gepastheid)weet te geven? Of moeten we lezen: *in het schryven* (tegenover *in het spreken*)?

3. *Het schijnt dat onder alle geachte Volkeren een gemeyn*[1)] *ende een byzonder* [1]) *Tael geweest is*.

4. *Het acht-baer gebruyc*[2)] *is ooc door het gemeyn spreken, dik-maels in vergetinge, ende de Talen ten verderve gebracht*.

Want onder de Hebreen heeft[3)] *de gewoonte zo verre van hare Taelorder verscheyden geweest, dat niet allenelic de gemeyne Ioden van de Hebreeusche schriften en vervreemdeden, maer de Wetgeleerde zijn ooc, door verloop des tijts in de onwetenheyt der Hebreeusche sprake zelfs vervallen, hier af blijken eenige getuygenissen in de Griexsche overzettingen*[4)].

Alzo heeft [3]) *ooc de swaricheyt der Latijnse wetten, in het gemeyn gebruyc* [+] *vermijt*[5)] *geweest* [*A* 4] *welc gebruyc eerst slecht*[6)] *Latijn zijnde, door menichvuldige dagelixse veranderingen, de Italiaensche sprake geworden is:* [+][A 4]

Eene sprake bestaet in twee delen[7)], *als in kennisse der woorden, ende in de wetenschap van de veranderinge der zelve woorden*.

Aengaende de kennisse der woorden, die is in het gemeyn gebruyc byna onstraffelic[8)] *zo in Enkele als in Same-gevougde woorden*[9)], *ooc in Namen van werc-tuygen en Konst-woorden*[10)], *zo dat het gebruyc dezer woorden, zelf by de ongeleerde, meer verwonderlic als berispelic is*.

Het ander deel der Sprake, welc in de veranderingen der woorden bestaet, is ten dele[11)] *onbekent, en ten dele* [11]) *twijfelachtich, ende het byzonder wit onzes tegen-woordigen werx, ende is gelegen in het onderscheyt der Geslachten, ende de Buygingen der woorden, met den aenkleve van dien, alle Goet-gunstige willen in ons werc* HORATIUS *waerschouwinge gedenken dat het zeer swaer is, yet gemeyns eygentlic*[12)] *te konnen zeggen*, DIFFICILE EST PROPRIE COMMUNIA DICERE[13)], *ende al is het dat wy ons vermogen zeer kleyn tot het tegen-woordich werc, erkennen te zijn, zo hebbe ic gelijc Iuvenalis zegt door onwaerdicheyt gedaen, het gene dat ic konde*, SI NATURA NEGAT, FACIT INDIGNATIO VERSUM, QUALEMCUNQUE POTEST[14)].

Dat onze Exemplaren yets van de vorige verschillen, is alleen in order[15)] *en niet in de zake, in welke order wy achten eenich voordeel, door het verloop des tijts, ende de Ervarentheyt onzer Eewe bekomen te hebben*.

Ooc hebben wy in alles aengeleyt[16)], *om den Nederduytschen Lezer bequamelic te dienen, Vaert wel*.

1) cf. v. Helten § 96 met vbb. als: een bitter sause.
2) Zo juist genoemd ‘een byzonder Tael’.
3) Voor dit gebruik van *hebben* z.v. Helten § 60.
4) Met name de Septuaginta.
5) Reeds in het Mnl. is dit ww. soms zwak.
6) eenvoudig.
7) zie Inl. § 3a.
8) onberispelijk.
9) composita.
10) vaktermen van ambacht, kunst en wetenschap.
11) voor een zeker gedeelte ... voor weer een ander gedeelte.
12) juist, precies, naar zijn wezenlijke gesteldheid.
13) Ep. ad Pis. 128. Over de interpretatie bestaat groot verschil; v.H. verstaat wschl.: iets van wat allen gemeen is.
14) Sat. I. 79.
15) alleen in de rangschikking, de indeling, het systeem.
16) het er op aangelegd.

[+]*In laudem* autoris.

[+][A[v][o]]

Qui patrium proprio reddens idioma nitori,
Peregrina nostro verba proscribis solo,
Verbaque germanum cogis genuina sub agmen,
Non nomine tantum, at re quoque Christianus es:
Flumina enim purae plandens[1] *illimia linguae*,
Facis, frequentes ut redundent rivuli,
Unde exsucca sitim restinguere Patria possit,
Civisque civi saepiuscule Barbarus.
Ergo te patriae prognatum in commoda civem,
Dignum coronâ quis negarit civicâ?
Daniel Gallus.

GY DIE WENSCHT HET *Nederlands*,
ZONDER SCHUYM[2] TE ZIEN IN GLANTS:
WELGESPELD: IN OORSPRONGS STAET:
WELGEHECHT: IN REDENS MAET[3].
ZIET DIT BOEK, WAT VOORDEEL GY
DAER IN VIND, TOT HULP VOOR DY.
DIE HET MAEKT' HEB[4] DANCK VOOR DAED:
WENSCHT DAER VOOR HEM DE GENAED,
Christi aen[5] 'T GEMOEDS VERBOND:
Hueld[6] MET HEM *Doorziet den grond*[7].
I. van der Schuere.

Zo t'Aertrijc is verdeelt, in water, Bergen, Dalen
Of zomen ziet een Stat, met straet en Huys bezet
Ooc een geplanten Hof, met menich kruydich bet
Of een schoon mens-gestals[8] *natuyrelic afmalen*,
Merc alzo hier den gront[9] *der Neder-duytse Talen*,
In Spelling en in Aert[10], *der woorden waerheyt, met*
Het samen-vougen van, de zeven deelkens[11] *net*
Om in of buyten Rijm van t'konst-pat niet te dwalen.
Met arbeyt heen[12].

1) pandens; vgl. hetzelfde gedicht in A.
2) onzuiverheid.
3) vs. 3-4 doelt op de hoofddelen: orthographia, etymologia, syntaxis, prosodia.
4) Imp. sg. (vgl. dy): wees dankbaar tegenover den maker.
5) Voorzetsel: voor het verbond van zijn ziel [met God].
6) Woordspeling met den naam 'Chr. v. Heule'.
7) Zinspreuk van J.v.d. Schuere: zie Ts. 18, 259 (Te Winkel) en 37, 265 (Foncke) over *Den Nederduydschen Helicon*.
8) Genit. v. mens-gestalt: een natuurlijk conterfeitsel van een...
9) het wezen.
10) 'Uytsprake of Klanc-maet' (B 1). De volgorde der opgesomde delen van de gramm. is als in B 2. Het volgende 'der woorden waerheyt' wijst de Etymologia aan, 'samenvougen' de Syntaxis.
11) v.H. onderscheidt slechts zes woordsoorten in B. Heeft de schr. de nomina, die in substantiva en adjectiva uiteengaan, voor twee geteld? Ook de *Nederd. Sp.* 61 maakt een duidelijke onderscheiding tussen 'namen' en 'bywoorden'.
12) cf. B 152.

+De Nederduytsche spraec-konst.

+1

+De spraec-konst[1] / wort by de Grieken / en Latijnen *Grammatica* +genaemt / welc woort in het duytsch Letterkonst beteykent / maer om dat in dit werc de sprake meer aen-geroert wort / als wel het gene dat den letteren aengaet / zo heeft ons het woort Spraec-konst best behaegt.

+*Horatius*.
+Nec verbun verbo curabis reddere fidus interpres[2].

Wat de Spraec-konst is.

+De Spraec-konst is eene wetenschap / om wel te spreken /

+Definitio Grammaticae.

Van de deelen der Spraec-konst[3].

+*De Spraec-konst bestaet in twee deelen, als in*

{ *Woorden*.
+Dictiones.

{ +*Der woorden veranderlikheyt*.
+Dictionum variationes.

{ +*De Spellinge*.
+Orthographia et Prosodia.

In de woorden worden als delen geleert { *De uyt-sprake of Klanc-maet*.

Door de kennisse der woorden / ende der woorden veranderlikheyt / worden +de rede-(2)nen te zamen ghevoucht / deze wetenschap wort *Samenvouginge* + genaemt / zo dat wy in het tegenwoordich werc / deze vier delen / als *Spellinge, Klank-maet, Oorspronkelikheyt* en *Samen-vouginge*, als vier Hoofdelen der sprake (volghens de Latijnsche wijse) voor-nemen te beschrijven / alhoewel eene Tale allenelic maer twee delen en heeft.

+2
+Syntaxis.

Deze vier delen en zouden ooc niet onbequamelic moghen ghenaemt worden / *Het schrijven*, ORTHOGRAPHIA, *Het spreken*, PROSODIA, *Het veranderen* of *buygen der woorden*, ETYMOLOGIA, *Het redenen*, SYNTAXIS.

+Van de Spellinge[4].

+In Orthographia docetur.

{ +*De benaminge der letteren*.
+Litterarum pronuntiationes.

1) A 1.
2) Ep. ad Pis. 133-4.
3) Zie Inl. § 3a.
4) A 1.

+*In de Spellinge wort aengewezen*

{ *Onderscheyt der letteren*.

+Litterarum differentiae.

{ *Veranderlicke letteren*.

{ +*Twee-klanken*.

+Litterae mutabiles Diphthongi et Syllabarum divisiones.

{ *Silb-scheydinge*.

Van de Letteren.

In het Neder-duytsch gebruyken wy deze Letteren / als *A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, W, X, Y, Z*.

+De uyt-sprake der Letteren.

+Litterarum pronuntiatio.

De Letters word aldus uyt-gesproken / *A, Be, Ce, De, E, eF, Ge, Ha, I, Je, Ka, eL, eM, eN, O, Pe, Que, eR, eS, Te, U, Ya*[1], *Wa, eX, Il, Ze*.

+De *y* en is anders niet / dan eene dobbele *I*, ende de *Z*, is by de Latijnen / zo veel als eene dobbele *S*, doch wy haer eenichsins volgende / gebruyken de *Z* voor eene sware *S*.[2] +3

+Onderscheyt der Letteren.[3]

+Litterarum differentiae describuntur in Vocalibus et consonantibus

De Letteren worden ghescheyden / in Klinkers en Me-klinkers / daer zijn vijf Klinkers of Vocalen / als *A, E, I, O, U*, de andere Letteren zijn alle Me-klinkers of Consonanten.

De Klinc-letters worden alzo genaemt / om datse in de uyt-sprake / eygentlic[4] na haren naem[5] klinken / maer de Me-klinkers luyden altijt / na een der Klinc-letteren[6] / daerom zy ooc Me-klinkers genaemt worden.

+Wy hebben de *I* en *V* twederley / de eene *I* is eene Vocael / welke gehoort wort / in het uyt-spreken van *ic, in yemant*[7], de *j* is een Consonant / en wort gehoort in *Jan, ja, joc, jonst, jillis* (twelc-men *Gillis*[8] plach te schrijven). Het ghebruyc van deze Consonant / wort oock by de Hebreen zeer onderscheydelic gebruykt / als in *Jehova, Josua, Joseph*, wort ooc van haer *jod* genaemt. +*I* et *V* consonantes et Vocales.

+De klinkende *u* hoortmen in *ure, uyt, Huys*, de Me-klinkende heeft[9] in de uytsprake van *vrede, vleesch, vyant*. +*U* vocalis.

+Het ghebruyc der Consonant *v*, is mede den Hebreen ghemeyn / welcke die *vau* namen[10] / zeer naer onze uyt-sprake gelijc. +*V* consonans.

1) Drukfout voor *Va*; vgl. de juist opgesomde letters en A 1.
2) KB: sijn onse taal vreemst en konnen heel after gelaten werden.
3) A 2.
4) wezenlijk, letterlijk.
5) naar de benaming in het alphabet.
6) Zij kunnen slechts klinken (‘luyden’) *naar* een der klinkers, d.w.z. zich nauw aansluitend bij een van die.
7) Met *y* gespeld, om aan te geven, dat de uitspraak beslist niet consonantisch mag zijn; cf. *Nederd. Sp.* 44: ‘zoo steldmender *ye*, als: ... yemand, enz. om datmen (alst met *ie* geschreven ware) de *i* niet voor *j* lezen en zoude’.
8) Goede onderscheiding van klank en teken.
9) Hierachter is ‘men’ weggevallen.
10) die haar vau noemen.

+De Consonanten worden by de Latijnen gedeelt in Stomachtige ende +Smeltende let-(4)teren[11] / de Stom-achtige zijn *F, L, M, N, R, S*[12], om dat in de uyt-sprake dezer Letteren de Vocalen voor gaen / gelijc men zien mach / in *ef, el, em, en, er, es, ex*.

+Consonantes sunt mutae aut liquidae.
+4

11) Volgde v.H. een voorbeeld? Niet L 7: Muta est quae sonum habet obscuriorem, ut in qua sonus vocalis sequitur, ut *be, ce, de, ge, ka, pe, qu, te*. Semivocalis est quae sonum habet clariorem, ut in qua sonus vocalis praecedit: ut *el, em, en, er, es*, ix, z. f, profertur ut semivocalis, sed potestate muta est. Of is v.H. door het laatste zinnetje in de war gebracht? Melanchthon rekent in navolging van Priscianus de f tot de mutae; over het algemeen deed men dit niet in Duitsland volgens Jellinek II, 28.

12) Hier zal nog *X* moeten toegevoegd worden blijkens het vervolg.

+De Smeltende letteren zijn *B, C, D, G, H, I, K, P, Q, T, V, W, Z*, deze Letteren uytgesproken zijnde / eyndigen in eene Vocael / gelijc men zien mach in *be, ce, de, ge, ha, je, ka, pe, que, te, va, wa, ze*. +Consonantes liquidae.

+Daer valt ooc onderscheyt / in het uyt-spreken der *O*, welke in het een woort / anders dan in het ander uyt-gesproken wort / merc in *k*oo*l* des velts / en *kool* des vyers / ooc *R*oo*c*, welc is *Reuc*, en *Rooc* van brant / alzo ooc ic *b*oo*d* ende *boot* SCAPHA, een *r*o*c*[1] TRACTUS, ende een *Roc* TUNICA, dit onderscheyt zoude-men / met eenich by-teyken onder aen de *O* konnen aen-wijzen / of ooc wel eene onder-scheydene *O* nemen / gelijc wy in deze woorden gedaen hebben / zonder merkelicke veranderinge van nieuwicheyt. +Pronuntiatio differt in littera *O*.

+In de uyt-sprake der *E* valt ooc een merkelic onderscheyt / als in *me*[2], UNA, en *mee* kruyt / *ze* IPSA en *zee* MARE, dit onderscheyt wort gemeynelic met eene enkele of met eene dobbele *E* geschreven / doch daer blijft noch eenich gebrec der volkomenheyt. +Pronuntiationes differentes in *E*.

Van de veranderlicke Letteren.[3]

+In het Neder-duytsch hebben wy eenige veranderlicke Letteren / als +*CH* wort ver-(5)andert in *G, S* wort dic-mael verandert in *Z*, en *T* ooc wel in *D, F* in *K*[4], deze veranderinghen der Letteren / mach men uyt deze woorden afnemen / als / +De Litteris mutabilibus +5

Heylich	en	*Heylige*,	*CH*	in	*G*
Wijs	en	*Wijze*,	*S*	in	*Z*
Woort,	en	*Woorden*	*T*	in	*D*
Wijf,	en	*Wijven*	*F*	in	*V*
Zaec	en	*Zaecken*	*C*	in	*K*.

Ooc zo schijnt onder deze veranderlicke Letteren de *U* te behoren / welke in eenighe woorden in eene *W* verandert als in /

Leeu	en	*Leewen*	of ooc	*Leeuen*
Zeeu	en	*Zeewen*		*Zeeuen*
Blaeu	en	*Blaewen*		*Blaeuen*
Hieu	en	*Hiewen*		*Hieuen*.

1) ruk.
2) Om de betekenis bezwaarlijk op te vatten als gesproken met ə; de klinker zal korter zijn dan die van *mee, kruyt*; cf. mee-krap met oorspr. ê. Evenzo in het vb. *ze, ipsa* tegenover *zee, mare*. Enig kwalitatief verschil is toch wel waarschijnlijk: de *ee* van *mee* en *zee* kan opener gesproken zijn dan de *e* van *me* en *ze*. Het laatste kan een geringe klankwijziging zijn van *zij*, dat vermoedelijk uitgesproken werd met een gerekte *i*; zie Caron 133 vlgg.
3) A 5, 30. Zie Caron 55-63, waar dit caput uitvoerig behandeld is.
4) I. F in V, C in K.

[+]In het veranderen dezer Letteren volgen wy de Grieken / welke de *ξ* en *ψ* veranderen in *κ, γ, χ, π, β* en *φ* als in

[+]Litteras mutabiles Graecocorum[5)] sequimur.

5) l. Graecorum.

θώραξ,	*θώρακος*.	*ὠψ*,	*ὠπὸς*.
ἅρπαξ,	*ἅρπαγος*.	*ἅραψ*,	*ἅραβος*.
θρὶξ,	*θρίχὸς*.	*κατῆλιψ*,	*κατήλιφος*.[1]

[+]De Geleerde onzer eewe / zijn zeer twistich om dezer Letteren veranderinghen [+]wille / vele achten datmen alle woorden be-(6)hoorde met de minste veranderingen te schrijven / daerom op het eynde der woorden altijt *G* in plaetse van *CH*, ooc *D, Z, K* in plaetse van *T, S*, en *C* stellende / de aenzienlixste Tael-kenders die deze spellinghe voorstaen / zijn *Kilianus, Grotius, de Hubert, Ampsingius* en *Iacob vander Schure*.

[+]Autores qui Litteras mutabiles rejiciunt. [+]6

De Geleerde welke met onze Voor-ouderen en ons over-een-stemmen / zijn byzonderlic *Koornhert, Aldegonde, Heynsius, Cats*, ende de *Bybelsche Overzetters*.

[+]Onze Voor-ouders welke wy in dezen dele nae-volgen / hebben in hare spellinge / de meeste lichticheyt der uytsprake neirstelic waerghenomen / want deze woorden *Dach, levendich, Hant, geleert*[2] vallen in het uytspreken lichter als / *Dag, levendig, hand, geleerd*, daerom ooc *Ampsingius* in zijn Tael-bericht toe-staet[3] / datmen de woorden na ouder gewoonte behoort te lezen alhoewel hy die anders oordeelt te schrijven / Wy oordelen in het tegendeel / dat wy meerder reden hebben / om volgens onze uytsprake te schrijven / dan dat wy om des gevolgs wille[4] / anders zouden schrijven / dan wy behoren te lezen: deze redenen en het loffelic gebruyc der Grieken hout ons aen[5] de outheyt / daer-en-boven ooc de verzoetinge onzer menich-voudige swaer-tongige silben.

[+]Descriptio causae Litterarum mutabilium.

I. *Merc.*

Daer valt ooc zomwijlen veranderinge in het uytspreken der Letteren / [+]alhoewel (7) de Letters zonder veranderinge blijven / want Als eene *z* achter *B, D, F, G, H, K, P, S, T, X* komt zo wort die als eene *S* zachskens uytgesproken / want [+]7

	{ *rad zeggen* }		{ *rad*[6] *seggen*
	{ *af zeggen* }		{ *af seggen*
	{ *och zeggen* }		{ *och seggen*
In plaetse	{ *ook zeggen* }	*zeggen*	{ *ook seggen*
van	{ *op zeggen* }	*wy*	{ *op seggen*
	{ *ons zeggen* }		{ *ons seggen*
	{ *ontzeggen* }		{ *ont seggen*.

1) Deze Gr. vbb. ontleende v.H. in dezelfde volgorde aan Clenardus. Maar *θρίχος* is verkeerd overgenomen: Cl. heeft de juiste spelling *τρίχος*.
2) cf. A 34, waar v.H. op het 'Veelvoudig' wijst. Zie Caron 58-9. In KB staan de *verlengde* vormen er naast geschreven: *dagen* enz. De schrijver meent dus ook - en terecht -, dat v.H. met het 'uytspreken' van *Dag* een uit het meerv. afgeleide uitspraak bedoelt om het onjuiste hiervan te tonen.
3) toegeeft, erkent.
4) om de gelijkvormigheid.
5) houdt ons bij.
6) Met gelijkvormigheidsspelling om verwarring te vermijden.

En als achter *B, D, F, G, H, K, P, S, T* en *X* eene *V* volcht / zo wort die als eene *F* uytgesproken / als

	{ *dood vliegen* }		{ *dood*[1] *fliegen*
In plaetse	{ *af varen* }	*zeggen*	{ *af faren*
van	{ *rooc vatten* }	*wy*	{ *rooc fatten*
	{ *ons vieren* }		{ *ons fieren*.

II. *Merc.*

Tot verzoetinge der Silben / wort deze verzachtinge der Letteren / zeer dienstelic gebruykt / door welk oog-merc de Hooch-duytschen en de Vriezen / de *Z, D*, ende de *V* gemeynelic in *S, T* en *F* veranderen / zeggende *Sone, Toot, Froom* in plaetse van *Zone, Doot, Vroom, etc.* Welc gebruyc[2] zijne nutticheyt heeft / doch zonder gheachte aenzienelikheyt: Van deze verzoetinge[3] der uyt-sprake / volgen verscheyde opmerkingen / in het laetste deel dezer Spraec-konst.

+III. *Merc.*

+8

Daer zijn ooc eenige woorden / welke een geheel onderscheyt maken / door eene *T* of *D* op het eynde te schijven / als

Wand MURUS	*Want* CHIRO THECA.[4]	*Bloot* NUDUM	*Blood* TIMIDUM.
Rad GLIS[5]	*Rat* ROTA. [5])	*Voet* PES	*Voed* NUTRIO.

Diergelijke behoren onderscheydelic geschreven te werden / om des onderscheyts wille.

+Van Twee-klanken.[6]

+De diphtongis

Als in eene Silbe meer als eene klink-Letter komt[7] / zo wort zulken silbe / een tweeklanc genaemt / als *Leeu, vreucht, ziec*.

1) Met *-d* om analoog te handelen als bij *rad zeggen*?
2) nl. van de letters te schrijven gelijk ze uitgesproken worden in de ‘verzoetinge’.
3) B 147. Zie ook de behandeling van dit onderwerp in Caron 63-67.
4) handbedekking.
5) Ongetwijfeld drukfout voor Rat *glis* (het dier) en Rad *rota* (wiel), want v.H. spelt hier naar den regel der gelijkvormigheid. Zo ook op blz. 7: rad zeggen. In KB zijn correcties aangebracht: Rat *glis*, Rad *rota*.
6) A 3.
7) geschreven staat.

+Alle de Twee-klanken zijn deze / als *AE, AE, Ai*, of *Ay, Au, AEu* of *AEuw, EE, Ei*, of *Ey, Eu, EEu, Euy, IEU*, of *IEuw, OE, OEy, Oy*, of *Ooy, Ou, uE, Uy* of *Uu*, in dezer Silben kennisse bestaet / wel het voornaemste deel der Spellinge. +Triphthongi.

Van de uytsprake der Twee-klanken.[8)]

+De AE willen de Amsterdamsche Letter konstenaers uytgesproken hebben / als het blaeten der Schapen / en stellen *AA* in plaetse daer de oude schrijvers +Diphthongorum pronuntiatio.

8) A 3.

[+]*AE* ghestelt hebben / schrijvende *maar, daar, naar*, ende (9) houden de uytsprake van *AE* als het *ἦτα* der Grieken zoo dat de woorden *Paert, Baer, Haert* en diergelijke / zeer volkomelic nae haren aert uytgesproken worden / het welc men met de oude spellinge niet en heeft konnen doen / maer door dien alle niewicheyt / in tgemeyn een groot opzicht heeft[1] / en om dat wy in dit tegenwoordich werc / verscheyde niewicheden / als teghens onzen danc[2] hebben moeten inbrengen / daerom hebben wy eene veranderinge [+]aengewezen de Twee-klanc *AE* aldus *AE* schrijvende / zo dat de uytsprake van *Paert, Baer, haert, etc.* zeer bequamelic onderscheyden wort / deze onderscheydinge [+]wort ooc by *Kilianus*, en ooc voor hem in de oude Spelen van Gent gebruykt.[3]

[+]9

[+]Diphthongus.

[+]Kilianus in Etymologico.

[+]*Merc.*

Ooc om *Paert, baer, haert* zonder vreemde Letteren te schrijven / kan ten dele uytgebeelt worden aldus / *Peirt, beir, heirt, veirdich, etc.* de *I* achter de *E* stellende.

[+]Deze spellinge wort ooc aen gewezen van[4] der Schuere.

[+]De *Ai* of *Ay* hoortmen in *Haij, Kaij* de *A* kort uytsprekende / doch en valt in geenighe woorden[5] voor.

[+]*Ai, Ay*.

[+]Maer in *Aey* hoortmen de *A* gedurich / als in *zaey, maey, draey*.

[+]De Silbe *Au*, hoortmen in *snau, gau, kau*.

[+]*Aey*.

[+]Deze uyt-sprake schijnt wat langer te vallen in de Silbe *AEu*, als mede in *blaeu, graeu, raeu, paeu*.

[+]*Au*.

[+]*Aeu*.

[+]De *EE* hoortmen in *zee, mee* (eene aerd-vrucht).

[++]De *Ey* hoortmen in *Geyt, reyken, reyn*.

[+]*EE*.

[+]De *Eu* hoortmen in *Heur, deur, Neuze*.

[+]10

[+]De *Eeu* hoortmen in *Leeu, schreeu, sneeu*.

[+]*ey*.

[+]De *Euy* hoortmen in *Leuyheyt, steuyten, Fleuyten*, ooc in de Brabantsche uyt-sprake van *Uyl, vuyl, luyden*, welke woorden men nae de Brabantsche uyt-sprake / zoude aldus moeten spellen *Euyl, veuyl, leuyden*.

[+]*Eu*.

[+]*EEu*.

[+]*Euy*.

[+]De *ie* hoortmen in het geroep der *Kiewitten* ooc in *zie, bie, niet, iemant*.[6]

[+]De *ieu* hoortmen in het uyt-spreken van *Hieu, nieu*.

[+]*IE*.

[+]De *Oe* hoortmen in *zoet, bloet, goet*.[7]

[+]*Ieu*.

[+]De *Oey* hoortmen in *Koeyen, bloeyen, roeyen*, deze woorden zoude-men wel zo bequamelic aldus mogen schrijven / *Koejen, bloejen, roejen*, ooc en ware het niet vreemt / datmen schreve *Koeijen, bloeijen, roeijen*.

[+]*Oe*.

[+]*Oey*.

1) opzien baart.
2) wil.
3) KB: Dit waren Vlamingen, maar bij de Hollanders, kan sulks geen plaas grijpen.
4) l. van Van. In de Nederd. Sp. vinden we de genoemde spelling. KB: dit kan ik in geen deelen goed vinden.
5) in geen beschaafd uitgesproken woorden; cf. Nederd. Sp. 41, waar de 'wijd-gapige' uitspr. *hay, kay* voor *hey, key* afgekeurd wordt.
6) Om de spelling bij de tweeklanken geplaatst.
7) Zie A 4 n. 5.

+De *oy* of *ooy* hoortmen in *mooyen*[1], *hoyen, doyen*, of aldus *hojen, mojen, dojen*.

De *Ou*[2] hoortmen in *Grou, vrouch, voug*, ooc in het *ou* der Francoysen / ooc in de Vlaemsche uytsprake van *Hout, zout, gout*. +*Oy, Ooy*.

+De *ue*[3] hoortmen in *muer, zuer, huer, buer*.

+De *uy*[4] hoortmen in *Huys, luyt, muys* welke woorden men beter zoude mogen schrijven *Huus, luut, muus*, maer de veranderinge zoude swaerder schijnen / dan de grootheyt des gebrecx. +*uE*. +*uy*.

Van de overtollige Letteren des gemeynen gebruyx.

++Wt alle de voor-gaende opmerkingen zien wy / dat over al mach een enkele *I*, in plaetse van eene *y* gestelt worden / het welc *Huyterus* en *Ampsingius*, ooc van der *Mijle* in zijn Spraec-beschrijvinghe zeer wel waerneemt / desgelijcx ooc *Grotius* in het Rechtbouc / want als men in plaetse van *zaey, maey, reyn, roey, mooy, leuy, heyl*, zoude schrijven *zaei, maei, rein, roei, moi, leui, heil*, hier en zoude niets vande volkomentheyt / dan gewoonte van zien[5] ontbreken. +Litterae supervacaneae. +11

Ooc is by ons overtollich de eene *o* in *ooy*.[6]

Ooc moghen vele plaetsen / enkele Letteren lijden / in plaetse datter altijt dobbele geschreven worden / als *zi, hi, wi, liden, zide, tiden*, alzo ooc *lezen*, voor *leezen, leren* voor *leeren*, deze verkortinge der letteren is gehelic in vorige tijden gebruykt / en nu ganschelic vervallen / de oorzake die onze voor-ouderen[7] tot veranderinge gehat hebben / is alleenelic / om de woorden met de minste veranderinge[8] der letteren te schrijven / als tot exempel / *wide, tide, leze*, wort volkomelic met eene Vocael geschreven / +welcke Vocael nootsaekelic dobbel moet zijn in *wijt, tijt, lees*. Doch wy[9] hebben ons van de gemeyne order laten overwinnen. +Ziet Ampsingius Taelbericht[10].

De enkele *I* vertoont heur zeer cierlic / in *vrijicheyt, leuijicheyt, kleijich, etc.*

Ooc zo[11] is in eene silbe onnodich / dat men *ck*, in plaetse van eene *c* of +*k* alleen stelle want de *c* wort op het eynde der woorden / altijt voor eene *k* +gestelt als men nu *Ick, lijck, strick*, aldus schrijft / zo is het (12) ontrent zoo veel / als of men over al / eene dobbele *k* stelde / en schreve *Ikk, lijkk*, +Litterae supervacaneae. +12

1) opschikken (WNT).
2) Zie A 5 n. 9.
3) De *e* duidt een overgangsklank naar de *r* aan.
4) Zie A 5 n. 3.
5) de gewenning aan het spellingbeeld.
6) De tweede *o* is overbodig, vermoedelijk omdat de kwaliteit en de kwantiteit reeds door de eerste voldoende is aangeduid; maar in Oey is de *-e-* wschl. nodig om de geslotenheid der *o* aan te geven.
7) Het geslacht dat leefde na de genoemde 'vorige tijden'.
8) naar den regel der gelijkvormigheid.
10) Ampzing zou het liefst spellen 'wanneer de eene zilbe met eene eyndigd, ende de andere daer mede begint' (r. 1240 vlg). Van H. vindt deze spelling 'zeer cierlic', omdat ze de klanken zo precies aanduidt: de staat aan het begin van de tweede syllabe.
9) Het tegenwoordig geslacht.
11) A 5.

strikk, om dan de weynicheyt der letteren waer te nemen / en om de gewone ogen iet te dienen[1] / zoude het wel geradenst schijnen / datmen over al eene enkele *c* op het eynde der silben behielde / schrijvende *Ic, lijc, stric, stoc, etc.*[2].

Ooc is de *C* overtollich in alle woorden die wy met *CH* schrijven / want *Heilih, dah, luhtih, shoon*, aldus geschreven zijnde / veroorzaekt merkelicke kortheyt / ende zoetvloeyentheyt.[3]

Dit hebben wy allenelic van de spellinge willen aenwijzen / wenschende dat de Spellerighe[4] / de nutticheyt van het verhaelde waer-neme beneven het gemeyn gebruyc: Die verder lust heeft / van de Spellinge te lezen / die wijzen wy tot de Letterkonst van *Pontus Huyterus*, ooc van *Iacob van der* [+]*Schure*, ende *David Mostaert*,[5] dewijle wy ooc het gemeynste gebruyc lijdelic[6] / en daer-en-boven onveranderlic achten / zo volgen wy de spreuke *Quintiliani* het onveranderlicke / in zijn geheel[7] latende.[8]

[+]*Quintil.* quae mutare non possum relinquo.

[+]Van de Silben.

[+]De syllabis.

Eene Silbe is een woort / of deel eenes woorts / welc men met eene mont sluytinge of openinge uytspreeckt / als *On-sluy-ten*,[9] *o-ver-win-nen*, elc dezer deelkens / is eene silbe.

[+]Van de Silb-scheydinge.

[+]Syllabarum divisio.

[+]Als in eenich woort eene enkele Conso-(13)nant is / zo behoort die Consonant (in het lezen) tot de laetste Silbe / als in *wij-ze, vro-me, goe-de, Ro-mey-nen* behoren de consonanten *z, m, D, M, N* tot de laetste silben. [+]13

Maer alser eene Letter / in eenich woort verdobbelt wort / dan behoort

1) aan de gewendheid der ogen toch wat tegemoet te komen (de *c* te behouden).
2) De Nederd. Sp. keurt spellingen als *pac, vermaec* af. Ampzing r. 844 vlgg. schrijft *ik* en keert zich tegen De Heuiter, die *ic* spelt.
3) Het schijnt, dat v.H. er van uitgaat, dat die *ch* vroeger ook is uitgesproken als *c* + *h*. Zie De Heuiter 42: in *schoon* zou een *k* 'haer nature geensins (kunnen) bezigen', maar *c* wel 'een weinih', hou wel *s*. en *h*. geheel haar zouken te verdrucken en verdoinkeren'. Achter v.H.'s 'geschreven' vulle men aan 'en dus ook gelezen'.
4) Spellingbeoefenaar (ironisch bedoeld?).
5) z. Inl. § 2b.
6) aanvaardbaar.
7) onaangetast.
8) Deze gedachte treffen wij bij Q. in zijn *Institutio Oratoria* telkens aan. Men zie Dr G. Kuiper, *De waardering van Spiegels Twe-spraak*, Harderwijk 1947, 29 n. 27. In den door v.H. gegeven vorm heb ik haar evenwel niet kunnen vinden. Het is niet onmogelijk, dat v.H. steunt op Ampzing, die Horatius' 'quae desperat tractata nitescere posse, relinquit' (Ep. ad Pis. 149, 150) in den eersten persoon overbrengt, terwijl hij het gezegde een algemene strekking geeft: Dat niet wil gaen, dat laet ik staen (r. 1030). Dit komt zeer overeen met den door v.H. gegeven Lat. vorm. Maar dan moet v.H. het rijmpje abusievelijk in verband hebben gebracht met den naam Quintilianus en op een zeer vrijmoedige wijze 'citeren'.
9) In B 150 blijkt, dat v.H. *on-* het eigenlijke voorvoegsel vindt, niet *ont-*.

de eene letter tot de voorgaende / ende de andere letter tot de volgende Silbe / als *wis-sen, snel-le, zin-nen*.[1)]

[+]Als in een woort twee Consonanten komen die te zamen konnen uytghesproken worden / zo behoren die gemeynelic tot eene Silbe / als *be-schaemt, ge-schent, gedwaelt*.

[+]Van deze Silbscheydinge heeft Adolphus Venator geschreven[2)].

Als in eenich woort twee verscheyde Consonanten komen / zo moet (gemeynelic) de eene Consonant / tot de voorgaende / ende de andere Consonant tot de volgende Silbe in het lezen gescheyden worden / als *Han-den, hoor-den, aen-zien, eer-baer, lief-de*.

Deze Silb-scheydinge zoude gehelic / in gemeyne regelen konnen beschreven worden / maer om kort te zijn / gaen wy zulx voorby.

[+]Vande Oorspronkelikheyt.[3)]

[+]De Etymologia.

[+]De oorspronkelikheyt of (beter) veranderlikheyt / vervaet[4)] en wijst aen / allerleyen aert de[5)] veranderingen / die in de woorden onstaet.

[+]Etymologia est dictionum varietas.

Hoe menigerleye woorden zijnder?

[++]Alle de woorden worden in zesderleye (14) soorten gedeelt / en worden genaemt *ledekens, Namen*, of *Naem-woorden, voor-namen, werk-woorden, deel-woorden* en *Help-woorden*, welke benamingen den woorden gegeven worden / om van elc onderscheydelic te konnen spreken: gelijc als het zelve geschiet in het onderscheyt der waren / werk-tuygen / munte en gewicht / etc.

[+]Articuli, Nomina, Pronomina, Verba, Participia, Adverbia.
[+]14

Merc.

De genaemde zes soorten van woorden zijn alle veranderlic / behalven [+]de Helpwoorden[6)] / welke meest onveranderlic zijn / het welc vervolgens breder te zijner plaetse zal aengewezen worden.

[+]Adverbia.

1) cf. B 149. Van H. heeft de Silbscheydinge goed waargenomen; hij meent niet, dat er twee consonanten gehoord worden.
2) Adolphus Tectander Venator, pred. te Alkmaar, ontslagen 1617 om zijn niet-Geref. leringen, schreef een paar zinnespelen. Hierin wordt over Silbscheydinge niet gesproken. De gemeentearchivaris van Alkmaar berichtte mij, dat ook hij onder de vele geschriften van Venator niets van taalkundigen aard heeft kunnen ontdekken.
3) A 6.
4) omvat.
5) Drukfout voor *der*? Men zou eerder *van* verwachten, cf. het vb in WNT II, 192: 'Bij allerleien slag van volken'. Toch is de constructie met het lidwoord *der* hier niet verwerpelijk, daar de schrijver zo juist de 'veranderlijkheyt' genoemd heeft.
6) Ze omvatten mede blijkens een opm. in B 100: praeposities, conjuncties en interjecties. Hetzelfde bij Ramus, z. Livet, 232/3; en bij Helwig, die spreekt van Advocabulum en in de Duitse bewerking, van 'Beiwort', Jellinek II, 75.

[+]Van de Ledekens.[7)]

[+]De articulis.

Deze woorden / als *de, het* ende *een*, worden Ledekens genaemt / om datse veeltijts onscheydelic / hangen aen die dingen daer wy van spreken / als

7) A 6.

gevraegt zijnde / *wat is dat*? men antwoort *een mensch, een man, een boom*, [+]*een beest*, hier en kan men het woordeken *Een* niet naelaten / en zeggen [+]*Het is mensch, het is man, het is boom, het is beest*.

[+]In syntaxi.

[+]Latini tantum pronominibus, articulorum loco utuntur.

Ziet hier af vorder in de Samenvouginge.[1)]

Dit gebruyc der Ledekens / is mede den Grieken gemeyn / welke ooc volgens onze wijze zeggen *ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἀνὴρ, τὸ δενδρὸν τὸ ζῶον*,

[++]Van Naemen.[2)]

[+]15

[+]De nomine.

De Namen of Naem-woorden worden bequamelic ontleed / na de uyt-beeldinge der volgende Tafel / worden ooc vervolgens[3)] zulken order verklaert en beschreven.

De Namen sijn	zelfstandich of Byvougelic	en worden aen gemerkt in	Hoedanicheyt welke is	Eygen of Gemeyn.
			Vergelijkinge welke aengemerkt wort in	Stellinge vergrotinge en Uytneminge.
			Geslacht welc is	Mannelic Vrouwelic en Generley.
			Aert welke is	Grondich of Afkomstich.
			Getal welc is	Eenvoud en meervoud.
			Gedaente welke is	Enkel en Dobbel.
			Buyginge welke geschiet in	Het tweede Derde en Vierde geval.

[+]Verklaringe.

[+]16

De Namen[4)] zijn woorden / waer mede men alle lichamelicke / en onlichamelicke / zichtbare en onzichtbare dingen benaemt / als *God, Geest, mensch, dier, Hemel, aerde, Lucht, water, vier, wint*.

1) Zie B 102.
2) A 7.
3) Als voorzetsel komt *vervolgens* voor in de bet. van ‘volgens’ in Zuidned. tongvallen; Mnl. Wb IX, 236.
4) Inl. § 3c.

[+]De verdelinge der Namen.[5)]

[+]Qualitas, comparatio, genus, species, numerus, figura, declinatio.

De Namen worden aengemerkt in hare *hoedanicheyt, vergelijkinge, geslacht, aert, getal, figuyre en buyginge*.

5) Bij de accidentia is hier de comparatio opgenomen. Het aantal blijft zeven (als in A), daar het 'geval' (casus) niet meer afzonderlijk vermeld wordt, maar onder 'buyginge' valt.

Van de hoedanicheyt.[1)]

De Namen zijn eygen of gemeyn.

[+]Een eygen Naem is / welke alleenelic een dinc toekomt / als *Petrus, Keulen, Rijn*.

[+]Een gemeyne Naem / is velen dingen gemeyn / als *Mensch, Stat, Revier*. [+]Nomen proprium.

Een gemeyne Naem is Zelfstandich of By-vougelic. [+]Nomen appellativum.

[+]Zelf-standige Namen zijn / die alleen staende / volkomelic bedieden / het gene datmen naemt / als *Man, Vrouwe, Wijf, Berg, Stat, Hof, etc.* [+]Nomina substantiva.

[+]By-vougelicke Namen zijn[2)] / die de gedaente of het ghestalt / eenes dinx / maer geen dinc zelve en uytbeelden / als *goed, schoon, sterc*, deze konnen altijt den zelf-standigen woorden toegevoucht worden / als *Goet [+]lant, Schone stat, Sterc huys*. [+]Nomina adjectiva.

Opmerkinge om de By-woorden van Zelfstandige te onderscheyden.

[+]Alle namen der dingen die wezen hebben / zijn zelf-standige woorden. [+]Wy zeggen By woorden, in plaetse daermen eygentlicker, Byvougelicke woorden zoude zeggen, om der korthz[4)] wille, men zoude ooc zeer bequamelic in plaetse van Bywoorden, mogen zeggen Bynamen, doch zo verstandelic.

Ooc konnen de woorden op eene andere wijze[3)] onderscheyden worden / als tot voorbeelt / men begeert te weten of *Goet* een zelf-standich of een By-woort is / stelt nu het woordeken *Goet*, by eenich bekent zelf standich woort / genomen *Man*, zo is het te zamen *Goet man*, deze woorden nu eenigen stant van reden[5)] makende / geven te kennen dat *Goet* een By-woort is / want twee zelf-standighe woorden / en konnen malkander / in eene Reden niet lijden / ten zy datter een woort van gemaakt werde.[6)] [+]17

Van de Vergelijkinge.[7)]

[+]

By woorden zijn { *Vergrotelic en worden onderscheyden in* { *Gemeyne en Byzondere* } *Vergrotinge* ; *Onvergrotelic* } [+]De comparatione. Adjectiva comparabilia et incomparabilia

De By-woorden zijn vergrotelic of onvergrotelic.

Een vergrotelic woort is / welc in vergelijkinge der eerste stellinge / groter en uytnemender[8)] kan worden als.

[+]Stellende *Rijc, Arm, Jong, out, bequaem, moedich*, is [+]Positiva.

1) A 7.
2) Behalve de heenwijzing naar het syntactisch gebruik (als in A) verschijnt nu een ontologisch verschil tussen substantief en adjectief, zoals reeds in de Middeleeuwse gramm. voorkwam.
4) kortheyt; vgl. B 39: Om der korticheyt wille.
3) A 8.
5) de staat van iets redelijks opleverend, d.i. een redelijke uitdrukking vormend.
6) Het vb, waarin uit de onmogelijkheid van een constructie *Rechtvaerdicheytman* geconcludeerd wordt, dat *Rechtvaerdicheyt* een zelfstandig woord moet zijn, laat v.H. terecht achterwege, al is het in dit geval juist; maar de composita zouden, analoog behandeld, tot een onjuiste conclusie voeren. Van H. ziet dit in blijkens het slot der alinea.
7) A 8.
8) Deze woorden typeren resp. comparatief en superlatief.

+Vergroot / *Rijker, Armer, Jonger, ouder, bequamer, moediger*, ende deze zijn +Wtnemende / als *Rijcxt, armst, Jong*,[1] *outst, bequaemst* en *moedigst*, Dusdanige vergrotinge / worden ooc trappen der vergelijkinge[2] of vergrotinge genaemt / +Comparativa. +Superlativa.

Deze vergrotelicke woorden nemen gemeynelic vergrotende / eene *R* op het eynde / en in de grootste vergelijkinge / nemen zy *St* aen / als

Sterc, sterker, sterkst.	*Zoet, zoeter, zoetst.*
Kranc, kranker, krankst.	*Wijs, wijzer, wijst.*

+De By-woorden welke volgens deze order niet vergroot en worden / die worden byzondere vergrotende genaemt / als +Adjectiva.

+

Stellende	*Goet,*	*quaet*	*groot*
Is vergroot	*goeder*[3] *en* / *beter*	*quader en* / *erger.*	*groter en* / *meerder*
En		*quaetst en*	*grootst en*
Wtnemende	*best,*	*ergst*	*meest.*

+In positivo. In comparativo. In superlativo.

3)

Alle By-woorden die in *L, N* en *R* eyndigen / nemen in de vergrotinge *Der* op het eynde / als *Snel, snelder, Schoon, schoonder, Swaer, swaerder*, dit is ooc buyten den Regel der gemeyne vergrotinge.

+De onvergrotelicke By-woorden / zijn genaempt *Deelwoorden*, die in *En* eyndigen / als *Gehouden, gekomen, geroepen, etc.* +Participia.

+Ooc zijn alle de namen der getallen on-(19)vergrotelic / als *Een, Twee Drie, Vier, etc.* +19

+Van het Geslacht der woorden.[4]

+De nominum genere.

Alle Namen worden in drie geslachten onderscheyden.

De benaminge der geslachten is Mannelic / Vrouwelic en generley / of derde geslacht.

+Volgen eenige Regelen, tot kennisse van de geslachten der zelfstandige woorden.[5]

+Regulae generales generum.

1.

1) l. jongst.
2) Vrijwel de thans gangbare termen.
3) *Goeder* komt voor bij Coornhert, WNT V, 298.
4) A 9.
5) A 14.

Alle namen die den mannen *Goden, Engelen* en *Geesten*, gegeven worden / die behoren tot het Mannelic geslacht / als *Petrus, Paulus, Timmerman, werker, Jupiter, Gabriel, Beelzebub*.

2.

Alle namen die alleenelic den Vrouwen toekomen / behoren tot het vrouwelic geslacht / als *Maria, Moeder, Venus, Zuster, Naester*[1], *Breyster*.

Behalven.

[+]Het woordeken *Wijf*, welc tot het generley geslacht behoort.

[+]Neutrum.

3.

[+]Alle werc-woorden der onbepaelde wijze / wanneer zy voor zelf-standige [+]genomen worden / behoren tot het Generley geslacht / als *Het werken, het lopen, het rusten, het lijden*. Hier in volgen wy de Grieken welke zeggen *τὸ ἐργάζεσϑαι, τὸ τρέχειν, τὸ*(20)*λοφεῖν*[2]. *τὸ παϑεῖν*. De Francoyzen gebruyken mede / die zelve Tael-wijze / zeggende *le labourer, le courir, le roposer*[3], *le souffrir*.

[+]Verba infinitiva.
[+]20

4.

[+]Alle Werc-achtige woorden / die met *Ge, be* of *ver* beginnen / behoren tot het Generley geslacht / als *het gewerc, het begrijp, het verloop, het verhael*.

[+]Verbalia.

5.

[+]Tot het Generley geslacht behooren ooc de By-woorden / als die voor zelf-standige gebruykt worden / als *Het recht, het ront, het gelijc*, alzo zeggen mede de Grieken *τὸ ἀγαϑὸν, τὸ περιφερὲς, τὸ ὁμαλὸν*.[4]

[+]Adjectiva substantive sumta.

6.

[+]Tot het Generley geslacht / behoren alle Verkleynde woorden / als *Het manneken, het wijfken, het boomken, het huysken*.

[+]Diminutiva.

7.

1) l. Naeyster?
2) Wschl. is bedoeld *λοφᾶν* of *λωφᾶν* waarvan *λωφεω* een Ionische vorm is: uitrusten.
3) l. reposer.
4) l. *ὁμαλὸν*. In KB is de zin van *alzo* af weggestreept.

Ooc behooren tot het Generley geslacht / deze woorden der tellinge / als *Het paer, Het dozijn, Het twintich, Het hondert, Het duyzent*.

8.

[+]Ooc behoren tot het Generley geslacht de Help-woorden / welke voor zelf-standige woorden gebruykt worden / als *het buyten, τὸ ἔξω, het binnen, τὸ ἐντὸς, het ja, τὸ ναι, Het neen, τὸ οὔ, Het onder, τὸ νέρϑεν, Het boven τὸ ὑπὲρ*.

[+]Adverbia substantive usurpata.

9.

De namen der Revieren / behoren tot het Vrouwelic geslacht[5] / als *De Maze, De Jordaen, De Schelde, De Isel*.

5) z. Zwaan, 341.

Behalven.[+]

De Rijn, welc tot het Mannelic geslacht behoort. [+]21

Om de zelf-standige woorden na hare geslachten te onderscheyden, uyt de eyndinge der woorden.[1)]

1.

[+]Alle Naem-achtige woorden / die in *heyt* eyndigen / behoren tot het Vrouwelic geslacht / als *Wijsheyt, Schoonheyt, goetheyt*. [+]Denominativa.

2.

[+]Ooc behoren tot het Vroulic geslacht / alle Werk-achtige woorden die in *inge, isse* ende *ije* eyndigen / als *De gevinge, de lijdinge, de gevangenisse, de visscherije*[2)], *de hoverdije* [2)]), *de galeije*.[3)] [+]Verbalia.

Behalven.

Getuygenisse, welc tot het Generley geslacht behoort.

3.

[+]Ooc behoren tot het Vrouwelic geslacht / alle Werkachtige[5)] woorden / die op het eynde in plaetse van *Heyt*, hebben *Te* als *de sterkte, de grote, de dikte*, in plaetse van *Sterkheyt, grootheyt, dikheyt*. [+]Verbalia[4)].

4.

Ooc behoren tot het Vrouwelic geslacht / de Latijnsche of Francoysche woorden / welke in *ie* of *ij*[6)], eyndigen / als *de gratie, de blamatie, de executie, de harmonije, de valeye*.

1) A 15.
2) 'Werk-achtig' schijnt ruimer dan 'werkstammig', als A heeft. Deze twee woorden behoren in A 16 bij de Naemstammige.
3) Van H. dacht missch. aan het ww. geleiden.
4) l. Naem-achtige.
5) l. *Denominativa*.
6) l. ie of ije.

5.

+Tot het Generley geslacht behoren / de (22) Naem-achtige woorden / die +in *Dom* eyndigen / als *het Bisdom, Het Hertochdom, Het Pausdom*. +22 +Denominativa.

***Behalven*.**

Rijcdom welc tot het Mannelic geslacht behoort / gelijc ooc mede het woordeken *Dom*, de name eener Kerke.

6.

+Ooc behoren tot het Generley geslacht / alle Werk-achtige woorden / welke in *ment* eyndigen als *Het Testament, Het Tractement, Het present*[7], deze zijn alle vreemt. +Verbalia.

7) Stam van Fr. présenter, is dus verbale, maar heeft niets met suffix -ment uit te staan. A 16 heeft het niet.

7.

+Ooc behoren tot het Generley geslacht / alle Naem-achtige woorden die in *Schap*, eyndigen[1] / als *Het Lantschap, het Graefschap, Het Maegschap*. +Denominativa.

Behalven.

Blijschap en *vrienschap*[2], welke tot het Vroulic geslacht behoren.

8.

Ooc behoren tot het Generley geslacht / de namen der Steden / als *het Jeruzalem, Het Romen, Het Athenen*, doch weynige namen der Steden +mogen de Ledekens by haer lijden. +Articuli.

9.

Ooc behoren tot het Generley geslacht / de Griexsche en Latijnsche woorden / die in *Us*[3], *um* of *on* eyndigen / als *Het Hymnus, Het Articulus* [3]), *Het Genitivus, Het Dativus, Het Euangelium, Het Encomion*.

Merc.

+Een zelf-standich samen-gevoucht (23) woort / behoort tot het geslacht van het laetste woort / als *Koop-stat, mis-daet*, en *on-geneucht*[4], zijn woorden van het Vrouwelic geslacht / om dat *Stat, daet* en *geneucht*, Vrouwelicke woorden zijn. +23

Behalven.

Demoet[5], welc behoort tot het Vroulic / en *moet* behoort tot het Mannelic geslacht alzo is.

1) z. Zwaan, 339.
2) Phonetische spelling; v.H. B 150 zegt, dat hij zulk een spelling 'zelf niet door-gaens nagevolcht' heeft. Zo zien we meermalen de 'verzoetinge' in de spelling aangegeven. Cf. Ampzing 1572 vlgg.: Segge oversulkx ... dat de spellinge de uytsprake wel volgen ende uytdrucken mag in alle oprechte ende waere twe-woorden.
3) Hierbij vbb., die *in vertaling* onz. zijn: lofgezang of loflied, ledeken, tweede geval, derde geval. Nu gebruikt v.H. ook het Lat. woord onz.; zie b.v. B 67: het ablativus. Artikel, mnl. articule, is nog, als van ouds, in het Ned. onz. Over dgl. wisseling van geslacht bij ontleende woorden zie Brill, *Ned. Spraakleer* I[4]. 168 vlgg., inz. 171 en Salverda de Grave, *De Fr. woorden in het Ned.*, 322.
4) WNT: vr. en onz.
5) WNT: m., ontleend aan hd. *demut* ... vr. Het geeft verscheiden vbb. met vr. verbuiging.

Booswicht Mannelic / en *Wicht* Generley *Kleynoot*, geenerley / en *Noot* Mann.
Lit-maet geenerley / en *Maet* Vroulic.
Vrou-persoon geenerley / en *Persoon* Mannelic.
Vrou-mensch geenerley / en *Mensch* Mannelic.

[+]Ooc worden hier uytgenomen / alle werc-achtige / die met *ge, be*, of *ver*, beginnen / als *geval, bedwang, verstant*, welke tot het generley geslacht behoren / alhoewel *val, stant* en *dwang*, tot het Mannelic geslacht behoort. [+]Verbalia.

Merc.

+Tot de kennisse van het onderscheyt der geslachten / zo is deze opmerkinge vorderlic / doch geen zekere wet / Dat de woorden des Vrouwelicken geslachts / gemeynelic in *E*, eyndigen / als *Hope, Kerke, Lere, Heyde, etc.* +Nomina foeminina appetunt E finale.

Doch / *Deucht, hant, Jeucht, kracht, etc.* verwerpen de *E*.

+De woorden des Mannelicken en Generleyen geslachts / verwerpen +gemeynelic de *E* op het eynde / als *Man, Boom* (24) *Berg, etc.* doch deze Mannelicke woorden / behouden eene *E*, op het eynde / als *name, zone, reuze, neuze*. +Masculina et neutra E finale rejiciunt.

Deze woorden des Generleyen geslachts behouden de *E*, bequamelic / op het eynde / als *Eynde, geloove, herte, bedde*. +24

Dit zy nu gezeyt van de geslachten der zelf-standige / volcht nu

+Het onderscheyt der By-woorden, volgens de drie geslachten.[1)]

+De motione[2)].

Alle By-woorden worden na de drie geslachten onderscheyden / welke onderscheydinge wy hier met exempelen / (in plaetse van regelen) voor ogen stellen.

Het natuyrelic eenvoudich[3)] onderscheyt der geslachten onzer Bywoorden / + eyndicht in het Mannelic geslacht in *N*, de Vrouwelicke woorden eyndigen in *E*, de woorden des Generleyen geslachts / verworpen beyde de *N*, ende de *E*, als hier vervolgens gezien wort / +In het Envoud.

+Mann.	**Vrouw.** +Maer de gebruykelicke woorden des Mannelicken geslachts zijn deze Sterke, Heylige, Hoge, Goede, Schoone, Een[4)].	**Gener.**
Sterken,	*Sterke*	*Sterc*.
Heyligen,	*Heylige*,	*Heylich*,
Hogen,	*Hoge*,	*Hooch*,
Goeden,	*Goede*,	*Goet*.
Schonen	*Schone*,	*Schoon*,
Eenen	*Eene*	*Een*

Merc.

2) Motio is vormverandering van een woord om geslachtsonderscheid uit te drukken.
1) A 10.
3) in het enkelvoud.
4) Dezelfde strijd als in A 10 tussen de ook door v.H. juist geachte mening, dat adjectiva in het enk. der mann. verbuiging ‘uytter nature’ op een - eindigen, en de practijk, waar die - in den nom. toch meest niet gevonden wordt. En dezelfde beslissing.

Alhoewel dit onderscheyt der geslachten / zich aldus uytter nature van +een scheyt
(25) zo is het nochtans in spreken en schrijven gebruykelic / de *N* op het eynde +25
der Mannelicke woorden naer te laten / om de dienstbaerheyt[5)] des zelven gebruyx
/ en ooc de zoetvloeyentheyt der Tale.

5) nuttigheid.

De volgende exempelen / stellen wy dan volgens de meeste volkomenheyt des gebruyx / ende deze[1] hebben wy tot aenwijzinge des onbesnoeyden naturelicken stants / aengewezen.

[+]Zo dat dan / de gemeyne By-woorden / in het Mannelic en Vrouwelic geslacht / eene *E*, op het eynde hebben / welke *E*, van het generley geslacht verworpen wort. [+]Adjectiva.

[+]Daer zijn ooc eenige woorden / die Deel-woorden genaemt worden[2] / die zonder veranderinge by de drie geslachten / konnen gebruykt worden / als [+]Participia. Dusdanigen aert hebben ooc eenige By-woorden als Blyde, Moede, etc. nochtans mach men in het Generley geslacht zeggen Bly en Moe.

	De lopende Man,	CURRENS VIR.
	De lopende Vrouwe,	CURRENS FOEMINA.
	Het lopende Dier,	CURRENS ANIMAL.
Ooc	*De minnende Man*,	AMANS VIR.
	De minnende Vrouwe,	AMANS MULIER.
	Het minnende Dier,	AMANS ANIMAL.

Merc.

Als de Ledekens *De* of *Het*[3] voor de Deel-woorden komen / zo vallen die zoeter in het Generley geslacht met eene *E*, op het eynde / als *het [+]minnende Dier*, is wel zo cierlic gezeyt / als *het minnend Dier*, maer wederom [+]is *een lopend Wilt*, zoeter / dan *een lopende Wilt*, daerom zoude ic (26) achten / dat wy van zulke woorden in het Generley geslacht / de *E* beter zouden mogen naer-laten / als-er het Ledeken *Een* voorstaet / (dit wort ooc by de Hoogduytschen voor eenen regel gehouden) zo dat wy dan achten / datmen na de meeste bevallikheyt des gehoors / zoude behoren te zeggen *Het groeyende Boomken*, ende *een groeyent Boomken, Het knagende Muysken* ende *een knagent Muysken*. [+]Articuli participia. [+]26

[+]Jacop van der Schure / oordeelt de laetste *E*, in de Deel-woorden des generleyen geslachts heel overtollich / ic en zoude het zelve niet wel durven tegen-spreken. [+]In manuscriptis[4].

Ooc en veranderen de op tellende woorden in de geslachten niet / als *de eerste Man* PRIMUS VIR. *De eerste Vrouwe*, PRIMA FOEMINA. *het eerste Dier*, PRIMUM ANIMAL.

Alzo ooc	*De tweede Man*.
	De tweede Vrouwe.
	Het tweede Dier, etc.

[+]Ooc en veranderen de vergrote worden[5] / na de geslachten niet / als [+]Nomina comparata in motione non mutantur.

Een wijzer Man,	SAPIENTIOR VIR.

1) Die op p. 24.
2) A 13.
3) A 65.
4) Wellicht in correspondentie. Zie ook B 38.
5) A 13; l. woorden.

Eene wijzer Vrouwe,	FOEMINA SAPIENTIOR.
Een wijzer Dier,	ANIMAL SAPIENTIUS.

Alzo ooc *De wijste Man*,
De wijste Vrouwe,
Het wijste Dier.

+Van de Geslachten der Deel-woorden[1] / die in *En*, eyndigen / wort de *N*, +in de (27) Vrouwelicke woorden naergelaten / en het Mannelic en Generley geslacht behout eene *N*, op het eynde / als

+Het Ledeken Een, en voucht by een Superlativum niet wel.
+27

man.	*Gebonden*	VINCTUS.
vrou.	*Gebonde of Gebondene*	VINCTA.
gene.	*Gebonden*	VINCTUM
man.	*Bedwongen*	COACTUS.
vrou.	*Bedwonge of Bedwongene*	COACTA.
gene.	*Bedwongen*	COACTUM.
man.	*Verscheyden*	DIVERSUS.
vrou.	*Verscheyde of Verscheydene*	DIVERSA.
gene.	*Verscheyden*	DIVERSUM

Daer zijn ooc eenige materiale By-woorden[2] / welke in het Mannelic en Generley geslacht / eene *N*, behouden / als

man.	*Aerden*	TERRENUS	*Vochten*[3]	HUMIDUS,	*Tinnen*	STANNEUS
vrou.	*Aerde*	TERRENA	*Vochte*	HUMIDA,	*Tinne*	STANNEA
gene.	*Aerden*	TERRENUM	*Vochten*	HUMIDUM,	*Tinnen*	STANNEUM
man.	*Gulden*	AUREUS,	*Koperen*	AEREUS	*Wollen*	LANEUS,
vrou.	*Gulde*	AUREA,	*Kopere*	AEREA	*Wolle*	LANEA,
gene.	*Gulden*	AUREUM,	*Koperen*	AEREUM	*Wollen*	LANEUM.

+Deze opmerkingen heeft zeer wel waer genomen / onze Tael-bezorger *Kilianus*, worden ooc zeer zuyverlic van *Cats* in het Houwelic / tot vele plaetsen ingebrocht.
+Kilianus in Etymologico[4].

++De verscheydenheyt van het geslacht der Voornamen[5] is hier wat breder gestelt om dat die scheydinge / door het gemeyn gebruyc zeer bedorven en vermengelt is
+28
+Pronomina.

man.	*Onze*	NOSTER	*Mijn*	MEUS,

1) A 64.
2) A 65.
3) cf. Kil. Vocht, voecht, vucht, humidus, humectus, udus, madidus, madens. Het subst. heeft Kil. nog niet. Van H. kende al wel een znw. (vr!) vocht (A 135). Een stoff. bnw. daarvan afgeleid, als hij hier ons voorstelt, lijkt ons onwaarschijnlijk. Vgl. B 37.
4) Gulden, aerden, koperen, wollen komen als adj. met uitgang - bij Kil. voor.
5) A 13.

vrou.	*Onze*	NOSTRA	*Mijne*	MEA,
gene.	*Ons*	NOSTRUM	*Mijn*	MEUM,

man.	*Deze*	HIC	*Die*	ISTE,
vrou.	*Deze*	HAEC	*Die*	ISTA,
gene.	*Dit*	HOC	*Dat*	ISTUD,
man.	*Wie*	QUIS	*Welke*	QUI,
vrou.	*Wie*	QUAE	*Welke*	QUAE,
gene.	*Wat*	QUOD	*Welk*	*quod*,
man.	*Gene*	ISTE	*Uw*	TUUS,
vrou.	*Gene*	ISTA	*Uwe*	TUA,
gene.	*Geen*	ISTUD	*Uw*	TUUM,
man.	*Zulken*[1)]		*Zodanigen*[1])	TALIS,
vrou.	*Zulken*	*of*	*Zodanigen*	TALIS,
gene.	*Zulken*		*Zodanigen*	TALE.

Opmerkinge op eenige byzondere woorden des Mannelicken Geslachts.[2)]

[+]Daer zijn eenige mannelicke woorden als *Man* en *mensch*, welke twederleye By-woorden / by haer konnen lijden / want als men zegt *een goet Man*, ende *goede Man*, dit is beyde wel gezeyt / alzo mede *een goet Mensch*, ende *een goede Mensch*. [+]Adjectiva.

Ooc zo zijnder noch eenige weynige als *Meester, Koning, Knecht, Dienaer*, [+] *Propheet, Navolger, Priester*, en *Vrient* die de-(29)zen aert schijnen te hebben / doch niet zo volkomelic / zo dat men zeggen mach. [+]29

	{ [+]*Meester*		{ *Meester*,
		[+]Usus anceps in quibusdam Masculinis.	
	{ *Koninc*,		{ *Koninc*,
Een goet	{ *Knecht*,	*of Een goede*	{ *Knecht*,
	{ *Dienaer*,		{ *Dienaer*,
	{ *Vrient*.		{ *Vrient*.

De oorzake van dezer woorden eygenschap / schijnt te wezen / om dat het van de gemeynste woorden zijn / die wy gebruyken / en het meeste gebruyc / veroorzaekt de meeste inwickelinge[3)] / van de verkortinge der woorden.

1) cf. Ampzing r. 375 vlgg. met juiste beschouwing: het lidwoord *een* wordt onverbogen aangehecht in alle geslachten ‘selfs in de vrouwelijke plaetze’.
2) A 11, 12.
3) inwerking van, aandrijving tot.

Merc.

Daer zijn ooc eenige Vrouwelicke by-woorden / die op het eynde eene *R*, aennemen / als *De zuyder Zee, de rechterhant, de slinkerhant, de rechter zijde, Eene enkhuyser Vrouwe*. Ziet hier af vorder.[4)]

4) B 151.

Aenmerkinge op de Mannelicke en Vrouwelicke ampt-namen.

Eenige Mannelicke woorden / worden in Vrouwelicke verandert / nemende op het eynde (int gemeyn) *Inne*, of *Ster*, zo komt van *Koninc, Koninginne*, van *Keyzer, Keyzerinne*, van *Graef* komt *Gravinne*, van *Boer, Vryer, Loper, Leeu, Wolf, Ezel*, komt *Boerinne, Vryster, Loopster, Leewinne, Wolvinne*, en *Ezelinne*.

Daer zijn ooc eenige Vrouwelicke woorden / welke in *esse* eyndigen / als + *Princesse*, (30) *Meestresse, Toveresse*, deze worden[1] schijnen vreemt te wezen / (alhoewel niet verwerpelic /) Dewijle wy geen woorden[2] en hebben / die in *Esse* eyndigen. +30

Van deze[3] Ampt-namen / zo der Mannen als der Vrouwen / en konnen niet wel niewe woorden in het gebruyc gebrocht worden / daerom[4] in dezen dele / een scherp oordeel van node is.

+Opmerkinge van het gebruyc der By-woorden.

+Admonitio in Adjectiva.

+Eenige geleerde achten dat de By-woorden van het Mannelic geslacht[5] / in *N* behoren te eyndigen / als daer woorden naer volgen / die met eene *H R D* of eenige Vocael beginnen / stellende in plaetse van *de Hemel, de Dach, de Raet, de Avont, de Oven, den Hemel, den Dach, den Raet, den Avont, den Oven*.[6] +Aldegonde, en Heynsius.

+En als-er verscheyde By-woorden voor de zelf-standige staen / zo heeft het laetste By-woort eene *N* op het eynde / als *de Hoge* en *heyligen Outaer, de schone helderen Hemel*, deze maniere is den Grieken in vele woorden / eene zekere wet / verzoet ooc zeer bevallic / veler woorden uytsprake / maer overmits deze order het onderscheyt der geslachten / in onze sprake zeer vermengt / zo achten wy voor nodichst datmen eerst het onderscheyt der geslachten / met eene zekere order lere gebruyken. +Adjectiva.

++Hier af zegt *Ampsingius*, het Ledeken (31) *De*, wort in den Noemer vant eenvoudt des Mannelicken en Vrouwelicken geslachts / voor alle Letteren zonder onderscheyt / ooc voor de Klinkers / ende de letter *H* gestelt / om dat onze Tale van de ontmoetinge der Klinc-letteren geen afkeer en heeft / of schoon zommige geleerde / zich dat zonder reden inbeelden / zo spelle ic / *de Arent, de Autaer, de Hemel*, zo wel als *de Man, de Vrouwe*, want zo mosten wy anders / na dezen Regel deze ontmoetinge der Klink-letteren over al mijden / zeggende / *den Aerde, den Eewe, den Olije*, en diergelijke. +31

+In het Tael-bericht[7].

1) l. woorden.
2) Nl. in zuiver Nederduits.
3) Nl. zulke vreemde.
4) waarom.
5) A 10.
6) Dgl. verbuiging is dan volop in zwang. Men vindt ze ook in den Statenbijbel.
7) r. 278 vlgg.

Dit zy van het onderscheyt der geslachten gezeyt / Doch dit onderscheyt / en behouft in den Rijm[1] / altijt niet nagevolgt te worden / om dat de Rijmers al te nau / zouden gebonden zijn / in het waernemen der veirzen / maer dewijle dat zulke benoude wetten / de Rijm-konste meer zoude verbreken [+]dan verbeteren / zo wort den Rijmers toegelaten / de By-woorden in het geslacht / te verkorten of te verlangen / om de zoetvloeyentheyt[2] des te beter te bekomen.

[+]Adjectiva.

[+]Redenen tot bevestinge, van het aengewezen onderscheyt der Geslachten.

[+]Rationes istae generum discrimina asserentes.

Hier voren is gezeyt dat alle Mannelicke en Vrouwelicke By-woorden / eene *E*, op het eynde hebben / als *Goede, Schone, Vrome, Wijze*, zijn Bywoorden [+]van het (32) Mannelic en Vrouwelic geslacht / maer de *E* op het eynde geweirt zijnde / zo heeftmen woorden van het Generley geslacht namelic / *Goet, Schoon, Vroom, Wijs*.

[+]32

Deze order der geslacht-scheydinge / is wel van de geachtste Schrijvers onzer Eewe naer-gevolcht / maer zomwijlen ooc overtreden / misschien wel te meer / overmits alle onze geachtste Auteuren Rijmers zijn / welken de vermeerderinge of verminderinge der Silben / zeer groten dienst doet: [+]Daerom men in hare Schriften menichmael zal vinden / *Het kleyne kint*, voor *het kleyn kint*, ooc *het het*[3] *zoete Dier*, voor *het zoet Dier*, in welke Tael-spreuken[4] het mis-bruyc / boven de naturelicke wetten / schijnt lief-tallich te wezen.

[+]De oorzake van het twijfelachtich gebruyc der Bywoorden.

Alzo valt het mede onzen oren bevallicker / als men zegt *Het gantsche volc*, dan *het gansch volc*, ooc *het gemeyne beste*, schijnt zoeter te wezen [+]dan / *Het gemeyn beste*. De oorzake waerom deze onvolmaekte Tael-spreuken / ons bevallic schijnen in hare onvolkomenheyt / achten wy / het gemeyn Spreec-gebruyc / welc alle hardicheyt zeer kan verzoeten / ooc zoo[5] scheyt het de ontmoetinge der Consonanten[6] / twelc de uytsprake der woorden / mede grotelicx verzacht:

[+]Phrases.

Hier uyt hebben verscheyde Tael-kenders geoordeelt / dat de *E*, op [+]het eynde der By-woorden des generleyen geslachts / eene vaste plaetse [++]behoort te hebben / (33) ende dat noch te meer /dewijle ooc volgens onze beschrijvinge / vele Deel-woordrn[7] in het generley geslacht eene *E* op het eynde mogen hebben / als *Het lopende wilt, Het groeyende kint*.

[+]Adjectiva.

[+]Dit komt mede, meer voort uyt het dagelix gebruyc, dan uyt naturelic oordeel[8].

[+]33

1) A 16.
2) Vgl. B 147-151.
3) Dit woord vervalle.
4) uitdrukkingen, zegswijzen.
5) De *e*, die er eigenlijk niet hoort volgens v.H., is toch nuttig, want in 'het kleine kint' stoot de *n* niet op de *k*; Caron 67.
6) De 'harde' *n* en de 'harde' *b* worden verzoend door invoeging van een klinker; zie B 148 vlgg. en Caron 63 vlgg. De plaats is een bewijs, dat v.H. doelt op aansluiting der woorden in het *spreken*.
8) cf. B 24: 'Het natuyrelic eenvoudich onderscheyt der geslachten' volgens hetwelk de onz. 'woorden' geen en geen hebben.
7) I. Deelwoorden.

Dewijle noch daerenboven / de optellende woorden / in alle geslachten / eene *E* op het eynde hebben / als *Het eerste, Het tweede, Het honderste*.

Ooc zo hebben de woorden des Generleyen geslacht[1] eene *E* op het +eynde / als de By-woorden zelf-standichlic gestelt worden / als *Het hemelsche* COELESTIA, *Het geestelicke* SPIRITUALIA, *Het begeerde* DESIDERATA, deze manieren van spreken / zijn volmaekter / en van meerder uytbeeldinge / dan of men zeyde / *Het hemelsch, Het geestelic, Het begeert*: doch die voorgaende manieren van spreken[2] oordelen wy / byzondere Tael-spreuken[3] te zijn / die het onderscheyt der geslachten niet en raken.

+Adjectiva pro substantivis posita, particularem constructionem habent.

Ende deze bedenkingen[4] achten wy / het onderscheyt der geslachten zeer verduystert te hebben.

Om welke twijfelachticheyt te weren / stellen wy deze redenen[5] tot eene zekere[6] betoninge / des generleyen geslachts.

Het is by de Grieken en Latijnen / gelijc ooc in onze Tale gebruykelic / als +men By-woorden voor Help-woorden ghebruykt / dat-men die in het Generley gheslacht stelt / als *Hy heeft daer eerst gheweest*, ILLE FUIT ILLIC +PRIUS, Hier blijkt ontwijfelic dat het woordeken *Eerst*, tot (34) het Generley geslacht behoort / gelijc ooc PRIUS.

+Adjectiva adverbiorum loco.

+34

Alzo hoort-men in deze woorden *Het is gantsch gedaen, Hy is laetst gekomen, Zy heeft schoon gesproken*, dat de woorden *Gantsch, laetst* en *schoon*, van het Generley geslacht zy[7] / en datse ooc alle de *E* op het eynde verwerpen.

+Van woorden die een twijfelachtich geslacht hebben.[8]

+Nomina dubij generis.

De woorden welke een twijfelachtich geslacht hebben / zijn zulke welke by verscheyde geslachten gevoucht worden / als *Lof, Bouc*[9], *Hof*, welke behoren tot het Mannelic / of tot het Generley geslacht / alzo ooc *Tijt* en *Dach*, welke tot het Mannelick of Vrouwelic geslacht behoren / dusdanige twijfelachtige woorden / zijn in onze sprake zeer weynich.[10]

+Van den Aert der Naem-woorden.[11]

+De speciebus nominum.

Daer is tweederley' Aert van woorden / de eene soorte zijn Gront-woorden / +of Oorspronkelicke woorden / de andere zijn Af-komstige woorden / De

+Primitiva et derivata.

1) l. geslachts.
2) Het gesubstantiveerde adjectief.
3) uitdrukkingen.
4) de afwijkende meningen t.a.v. het adj. bij neutra, behandeld in dit caput.
5) deze uiteenzetting.
6) vaste, veilige.
7) l. zyn.
8) A 14.
9) Zwaan bl. 344 vergist zich, als hij schrijft: Van Heule geeft mann, vr(!).
10) De Hubert zegt: 'Weynige Naamen sijnder van tweederley geslachte'.
11) A 16.

Gront-woorden en worden van geen andere woorden gemaekt / als *Steen, yzer, Kalc, Zout, Water, gaen* en *lopen, etc.*

++De Af-komstige woorden zijn / welke (35) van de Gront-woorden komen / of gemaekt worden / als *Steenachtich, yzerachtich, Kalken, Zouten, Waterich, Gaende* en *Lopende, etc.*

+Derivata.

+35

+Van deze Namen spruyten vierderleye[1] woorden / als Volc-namen / Ervelicke / Naem-achtige / Werk-achtige en Verkleynde woorden.

+Gentilia, possessiva denominativa. Verbalia Diminutiva.

+Van de Namen der Volkeren.[2]

+De Gentilibus.

De Namen der Volkeren / zijn woorden / welke een 1. Huysgezin / of een 2. Vaderlant / of ooc 3. eenich Volc beduyden / als 1. *Nassouwer, Levijt, Rubeniter*, 2. *Spartiaen, Corinther, Epheser, Enkhuyzer*, 3. *Romeyn, Hebreer, Cananiter*.[3]

Merc.

Van *Levijt, Rubeniter, Cananiter*, komen ooc *Levijtsche, Rubenijtsche ooc Israelijtsche, Iootsche*, welke van zommige Geleerde / na den aert der Latijnsche woorden geschreven worden *Levitische, Rubenitische, Cananitische, Israelitische, Iodische*[4], welke deze Latijnsche woorden naer-volgen / als *Levitica, Rubenitica, Cananitica, Israelitica, Iudaica*, maer al hoewel deze maniere / niet geheel hart en valt / zo wijkt het nochtans van den aert onzer sprake.

Merc.

De benamingen der Volkeren / die in *Er* eyndigen / als *Edammer, Medenblicker*, + (36) *Enkhuyzer, Amsterdammer etc.* vallen in het gehoor zoeter als die gene / welke in *Aer* eyndigen / als *Leyenaer, Delvenaer, Gouwenaer, Hagenaer. etc.*

+36

+Opmerkinge der Namen van vreemde Talen.

+Exotica.

Sprekende van Volc-namen / zo vougen wy hier mede in eene opmerkinge / der Latijnsche en Griexsche Lant-namen / welke gemeynelic / in *A, Us* of *Os* eyndigen / deze woorden zijn by onze Voor-vaderen tijden / na den aert onzer sprake / met *EN* op het eynde uytgesproken / zo dat wy *Roma, Cicilia, Antiochia, Syria, Asia, Galilaea, Muscovia, Cyprus, Corinthos*, zeer bequamelic schrijven *Romen, Cicilien, Antiochien, Syrien, Asien, Galilaeen, Muscovien, Cypren* en *Corinthen, etc.*

1) Er worden vijf soorten genoemd, als hier in margine, en niet dezelfde als in A 17.
2) A 17.
3) Met de vbb. uit 3 is v.H. niet gelukkig: ze gaan ook uit van ‘Huysgezin’ of ‘Vaderlant’.
4) WNT noemt het i.v.

[+]Van de Ervelicke woorden.[5)]

[+]De possessivis.

De Ervelicke woorden zijn / welke eenen ervelicken naem ontfangen / van die woorden / daerse van her-komen / als *Koninclic* van *Koninc, Vaderlic* van *Vader, Broederlic* van *Broeder, Eewich* van *Eewe*.

5) A 18.

+Aenmerkinge op de Afkomstige woorden.

+Admonitio in derivata.

+De Afkomstige woorden / die in *Sche* (37) eyndigen / beteykenen eene eygenschap / of eenich Volc of Vaderlant / of Secte als *Roomsche, Poolsche, Saxsche, Keyzersche, Luytersche, Evangelische, Doopsche*.[1)] +37

+De Afkomstige woorden die in *IC*[2)] of *icH, Rijc, zaem* en *Baer* eyndigen / beteykenen gemeynelic prijzelicke eygenschappen / als *Barmhertich, Eewich, Almachtich, Levendich, vlijtich, Volc-rijc, zin-rijc, lijtzaem, raetzaem, vruchtbaer*. +Derivata.

+De Afkomstige woorden / welke in *Achtich*, en *lic*, eyndigen / volgen hare Gront-woorden / 't zy prijzende of lakende / als *Waerachtich* en *Leugenachtich, zoetachtich* en *zuerachtich, vriendelic, vyandelic, zoetelic* en *Bitterlic, etc.* +Derivata.

+De Afkomstige woorden die in *EN* eyndigen / beteykenen gemeynelic eenige stoffe / als *Tinnen, Koperen, Gouden, Gulden, Silveren, Stroyen, Iseren*. +Derivata.

+Van Naem-achtige woorden.[3)]

+Denominativa.

+Naemachtige of Naemstammige woorden komen van Namen / en eyndigen alle in *Heyt, Dom* en *Schap*, als van *Recht, Waer, Rijc, Hertoog, blijde, Vrient* komen *Gerechticheyt, Waerheyt, Rijcdom, Hertoochdom, Blyschap*[4)] en *Vrienschap*, deze woorden worden Naemachtige genaemt. +Alle Naemachtige woorden zijn zelfstandich.

+Van Werkachtige woorden.[5)]

+Verbalia.

+Alle Zelf-standige woorden die van de (38) Werk-woorden komen / worden Werkachtige woorden genaemt / als *Lezinge, Lopinge, Bereydinge, Getuygenisse* zijn Werc-achtige woorden / welke komen van *Lezen, Lopen* en *Bereyden*. +38

+Ooc behoren onder de Werk-achtige *Het gelees, Het beloop, Het gezeg*[6)], *Het verhael*, en diergelijke. +Verbalia omnia substantiva sunt.

Het verschil van Naem-achtige en Werk-achtige woorden is alleenelic / dat het een woort van een Naem-woort / en het ander van een Werk-woort af komt.

+Van verkleynde woorden.[7)]

+Diminutiva.

1) WNT geeft een zeldzaam vb. uit 1584.
2) I. *IG*.
3) A 18.
4) Phonetische spelling.
5) A 18.
6) gezag, gezegde.
7) A 18.

Daer zijn Afkomstige woorden / welke hare Grond-woorden verkleynen / als *Steenken, Boomken, Beddeken*, welke komen van *Steen, Boom* en *Bedde*.

Deze verminderinge geschiet / door het byvougen van eenige letteren / waer af wy hier de byzonderste veranderingen voor oogen stellen.

[+]Gemeynelic wort by een woort *Ken* op het eynde ghestelt in het verkleynen der woorden / als *Steenken*[1], *Boomken, Beddeken*, maer by de woorden die hare laetste Letters verdobbelen[2] in het Meer-voudich getal / by die woorden vougtmen *Eken* om te verminderen[3] / als

[+]Deze opmerkinge is gevonden in Manuscriptis, *Van der Schure*.

Eyndigende in

{ *Al, Gal, bal*	*Galleken, balleken*
{ *Il, Bril, wil*	*Brilleken, willeken*
{ *Ol, Tol, hol*	*Tolleken, holleken*
{ [+]*Ul, Bul*	*Bulleken*
	[+]39
{ *Am, Lam, dam*	*Lammeken, Dammeken*
{ *Em, Stem*	*Stemmeken*
{ *Im, Sim*	*Simmeken*
{ *An, Man, pan*	*Manneken, panneken*
{ *EN Pen*,	*Penneken*
{ *On, Ton*,	*Tonneken*
{ *Ond Hond, mond*	*Hondeken, mondeken*.
{ *C, K, zac, balc*	*Zacxken, balcsken*
{ *G, ganc, berg*	*Gancxken, bergsken*,
{ *gge, Vlagge, brugge*,	*Vlagsken, brugsken*.

De woorden die in het veelvoudich veranderen / worden verkleynende uyt het Veelvoudich genomen / als *Pat* heeft *Padeken* van *Paden, Schip* heeft *Scheepken*, van *Scheepen, kleet, kledeken, loof, loverken, Stat, Stedeken, etc.*

[+]Van het getal der woorden.[4]

[+]De numero.

Het getal welc in de woorden gade geslagen wort / is Enkel of Veelvoudich / want wy spreken altijt van eene zake of van vele zaken.

[+]Het enkel of Eenvoudich getal is / met welc men van een dinc spreekt / als *Mijn Vader, Het Huys*.

[+]Singularis.

[+]Het Veelvoudich getal is / welc van vele dingen spreekt / als *Mijne Vaders, De Huyzen*.

[+]Pluralis.

1) cf. A 117 en B 161: -*ken* is Brab. verkleiningsuitgang.
2) Onvolledig geformuleerd; vgl. het voorbeeld *hondeken* en in A: *herteken*.
3) het diminutivum te vormen.
4) A 18.

Merc.

[++]Om der korticheyt wille zeggen wy in (40) plaetse van Eenvoudich en Veel-voudich *Eenvoud* en *Meervoud*.

[+]Alzo ooc de Amsterdamsche Letterkonstenaers en Ampsingius.

[+]40

In onze sprake hebben wy vele woorden[1] die in het Meervoud niet uytgesproken en worden / als

D. *Douw*[2], *deeg, deesem, donder, dronc. Draf, drec, droesem, dwang*.
E. *Echt, edic, eere, eirde, etter, ernst*.
F. *Fluweel*.
G. *Galm, garen, gehoor, Gelt, gist, glas, gom, gruys*.
H. *Heyl, honger, huysraet, hagel, handel, haver, helle, hemel-rijc, herfst, hinder*.
I. *Ioc*[3], *inkt, ijs, ijzer, jeucht*.
K. *Kley, koude, kaf, klanc, koorn, koper*.
L. *Leed, lijt*[4], *leder, leem, lever, locht, looge*[5], *lood, looc*.
M. *Maegdom, Merg, melaetsheyt, midden, moet, mout, mul*[6], *moes*.
O. *Oeft*[7], *olie, ondanc, onkruyt, ontsicht*[8], *oorlof, oorboor, ouderdom, overschot, overspel, onrecht, onwille*.
P. *Palm*[9], *pec, pekel, peper, poeder, pracht*.
Q. *Qualic-vaert*.
R. *Ramp*[10], *rattekruyt, regen, ried*.[11]
S. *Satijn, slijc, slijm, snee, spec, speeksel, stael, stand, stof*, PULVIS.
T. *Tin, toevlucht*.
V. *Vaek, vee, vier*[12], *vleesch, voorraed, venijn, vorst*, FRIGUS.
W. *Waen, waerheyt, wasdom, wezen, wouker, wreetheyt*.
Z. *Zout, zemel*.[13]

++Hier by behoren ooc alle Werc-achtige woorden[14] / die met *GE, BE*, en *Ver* beginnen / als *Geklap, bedrog, verhael*, en diergelijke. +41

Hier by behooren ooc de namen der metalen / als *Gout, Silver, Loot, Tin, Stael, etc.* +Verbalia.

Ooc vele namen der vruchten / als *Rogge, Gerst, Haver, Linden, Hoy, Riet, Gras, Stro, Vlas, Hyzoop, Peper*.

+Ooc vele namen der vochtige waren / als *Water, Melc, Honich, Azijn, Boter, Pec, Olie, Wijn, Bier*. +Deficientia in plurali.

Ooc alle woorden die in het Meervoud een werc-woort zouden beteykenen / als *Bloed, sweet, mest, raet*, zouden in het meervoud hebben *Bloeden*, +*sweten, mesten, raeden*, welke alle Werk-woorden zijn / ende niet toegelaten en worden / in plaetse des Meer-vouds te gebruyken. +Verba.

1) A 19.
2) dauw.
3) scherts.
4) loop, gang.
5) loog.
6) poeder, gruis.
7) ooft.
8) ontzag.
9) In uitdrukkingen als: dingen, streven, steken naar den palm; den palm wegdragen, strijken, WNT XIII, 231? Of is bedoeld palmolie, oudtijds ‘olie de palm’ genoemd? Of palmwijn, ‘wijn de palm’?
10) Mnl. Wb VI. 1019: ‘In het Mnl. komt het woord nog niet in het meervoud voor’.
11) riet; cf. Caron 57 n. 2.
12) vuur.
13) Mssch. hetzelfde als Mnl. *semeil*, waarvan de bet. niet duidelijk is; deze kan zijn ‘smeer’ of ‘garen’, cf. Mnl. Wb. i.v.
14) A 20.

De namen der Steden / Landen en Revieren / en mogen niet wel / in het Meervoud uytgesproken worden / als *Romen, Rijn, Leyden, Amsterdam, Vrankrijc*.

Alzo ooc vele vreemde namen / als *Paulus, Petrus, Christus, Barnabas*.

+Daer zijn ooc eenige woorden / die het Meer-voud beteykenen / ende in het Eenvoud uytgesproken worden / aldus

+Singularia pluralem numerum significantia.

Een zac Broot, }		{ *Zeven Broden*,
Eene tonne Haring, }		{ *Een Haring*,
Eene mande Turf, }	en	{ *Twee Turven*,
Eene winkel vol laken, }	ooc	{ *Vijftich Lakens*
Eene benne Visch, }		{ *Zes Visschen*,
Duyzent pont Kaes, }		{ *Vijf Kazen*.

++Daer zijn eenige woorden / welke allenelic in het Meervoud uytgesproken worden / als *Hersenen, Ouders, Voor-ouders, Lieden* of *Luyden, De Lenten*[1], *boxens*[2], *De Staten* ORDINES, *Versenen, Lenten*.

+Deficientia in singulari.

+42

+Van de gedaente der woorden.[3]

+De figura nominum.

In alle woorden zijn twee Gedaenten aen te merken / dat is de Enkele ende de Dobbele.

+Een enkel woort is / welc van geen twee / of drie woorden te zamen gekoppelt en is / als *Moet, Zalich, Lief, Werker, Arm*.

+Simplex.

+Een Dobbel woort is / welc van twee of drie woorden tsamengevoucht is / als *Groot-moedich, God-zalich, Lief-hebber, On-her-varen, On-ver-winnelic*.

+Compositum.

In deze Hecht-woorden schijnen de Grieken / alle andere Talen te overtreffen: +hier van onstaet ooc die grote overvloedicheyt harer Konstwoorden[4] / die de Latijnen in grooten getale van haer ontlenen / ende dewijle onze sprake in dezen dele / de Griexsche uyter nature na-volgt / zo zullen wy de kennisse der Samen gevougde woorden / wat breder aenroeren:

+Vocabula artis

Daer worden vele woorden te zamen gevoucht / door of met deze Hechtwoorden / als daer zijn / *Aen, af, of, be, by, ramp, Door, Her, ge, in, om, on, ont, op, me, mede, mis, naer, nae, toe, ver, onver, onvoor, uyt, wan*. Deze +woordekens komen altijt / voor de Dobbele woorden.

+Composita.

1) Evenals voor Staten plaatst v.H. hier het lidw. 'De'; wschl. om aan te geven, dat deze woorden zonder lidw. niet gebruikt worden. De Lenten zal dan betekenen: voorjaar; cf. Mnl. Lenten (naast Lente) en z. Van Helten § 72. Het volgende 'Lenten' kan betekenen: linzen; Mnl. Wb. i.v. linse geeft het vb.: bonen ende lenten; cf. Clajus 56, die Bonen, Erbsen, Linsen tot de pluralia tantum rekent. Men zie ook De Bo i.v. Lente, met de bet. lentevrucht en vbb. alle in het mv.
2) broek (oorspr. alleen deze bet. in het mv.).
3) A 20.
4) kunst- of vaktermen.

++De naer-volgende Hecht-woordekens zijn / *Heyt, Baer, Ingschap*[1], *Achtich, Lic, likheyt, Lijc, lijkheyt, zaem, saem, zaemheyt, dom, loos, ich, icheyt, sel*. +43 +Composita.

Alle deze woordekens / kanmen uyt de volgende woorden afnemen / als

Aen-zien	*By-zien*	*Door-zien*	*Nae-zien*	*Ver-zien*	*Mede-zien*
Af-zien	*Door-zien*	*Her-zien*	*Om-zien*	*Ont-zien*	*Mis-zien*
Of-zien	*Onver-zien*	*Ge-zien*	*On-gezien*	*Op-zien*	*Wan-trou*
Be-zien	*Uyt-zien*	*In-zien*	*Toe-zien*	*Me-zien*	*Ramp-zalich*.

Merc.

Wat Letter-ontmoetingen[2] gebruykelic of verwerpelic zijn / wort in de *Prosodia* beschreven.

+De naer-volghende Hecht-woorden / kanmen in de volgende woorden afnemen / als +Syllabae finales in compositis.

Zienelic-heyt	*Vrien-schap*	*Ziene-likheyt*	*Gehoor-zaemheyt*	*Voorzich-tich*
Zicht-baer	*Waer-achtich*	*Gehoor-zaem*	*Rijc-dom*	*Bereyt-sel*.[4]
Voorzien-inge	*Ziene-lic*	*Vreed-saem*[3]	*God-loos*	

++Daer worden oocdobbele woorden / van (44) van[5] twee Zelfstandige woorden gemaekt / als van *Molen* en *Water* komt *Water-molen*, en *Molen-water*, van *Regen* en *Water*, komt *Regen-water*. +44 +Composita.

Merc.

Van alle gehechte woorden / is het laetste woort het gene welc iet uyt beelt / als tot exempel / als men van eenen *Watermolen* spreekt / zo spreektmen aleenelic van eenen *Molen*, en niet van eenich *water*, alzo ooc als men van *Rege-water*[6] spreekt / zo roert men het woort *Water* aen / zonder aenzien van *regen*.

+In het tsamen-vougen der woorden / worden dicwils eenige Letteren uytgelaten[7] / om der zoet-vloeyentheyt[8] wille / als *Burgemeesters* voor *Burgeren-meesters, Blyschap* voor *blijdschap, Jonk-vrou* en *Joffrou*, voor *Jonge-vrouwe, Jonker* voor *Jongen-heer*. +Van de naelatinge eeniger Letteren mach men in Prosodia zien.

Het gebeurt ooc in het verdobbelen der woorden / dat het voorste woort / +de eerste buyginge aen neemt / als *Schaeps-vel, Oorloochs-man, Krijchs-macht*. +Genitivus.

1) I. Ing, Schap.
2) z. B 148.
4) Zie A 18 n. 5.
3) De *s* toont phonetische spelling in tegenstelling met de *z* van gehoor-zaem.
5) Dit woord vervalle.
6) rege-water: Te voren nog *regen-water*. Zonder *n* om de 'zoetvloeyentheyt'? Zie B 148: de 'hardicheyt' van *n* en *w*.
7) B 149.
8) Caron bl. 165. Deze plaats levert een nieuw bewijs, dat v.H. doelt op de aansluiting der 'lettergrepen' in het *spreken*.

Ooc worden de woorden des Vrouwelicken geslachts / wel in het Meer-voud by de gekoppelde woorden genomen / als *Herten-leet, Hoeren-loon*.

+In de dobbele woorden onzer sprake / worden de By-woorden by allerleye woorden gekoppelt / nae de Griexsche wijze / als +Adjectiva.

Wel-doen,	*ἐυποιẽιν*,	*Zoet-vloeyentheyt*,	*ἐνφωνία*.
+*Heel-sacht*.	*πάναβρος*, +45	*Wel-wassende*,	*ἐυαλδὴς*.
Nieu-wassende,	*νεαλδης*.	*Almachtigh, almogende*,	*παντοκράτω*.[1]

Diergelijke woorden en pleegtmen voor geen Samen-gevougde woorden +te houden / twelc nochtans ontwijfelic blijkt / uyt de Griexsche tsamenvouginge: +Composita.

Tot eene verlustinge[2] dezer opmerkingen / zo stellen wy hier de gemeynste griexsche worden[3] / die van het woordeken *God*, te zamen gevoucht en gesproten zijn / als

+*θεογένητος, θεογενὴς*,	*Godsgebooren*.
	+Imitatio Graecorum Compositis
θεογονία,	*Godengeboorte*.
θεοδίδακτος,	*God geleerde*.
θεοδόσιος,	*Gode-giftigh*.
θεοβλαβὴς,	*Gods-straffelic*.
θεοσεβὴς,	*God-zalig God-eerende*
θεοσοφος,	*God-wetich*.
θεόστοργος,	*God-lustende*.
θεόφαντος,	*God-schijnigh*.
θεοπρεπὴς,	*God betamende*.
θεοπύρος,	*God-vlammigh*.
θεόφοβος,	*God-vrezende*.
θεολόγος,	*God-sprakigh*.
τιμόθεος,	*God-eerende*.
θεόφιλος,	*God-lievigh*.
φιλόθεος,	*Godlievende*.
ὁμόθεος,	*mede-godigh*.
μισόθος,	*God-hatig, Godhatende*
ἡμιθεος,	*Half-godich*.
θεοείκελος,	*God-gelijckende*.

1) Bedoeld is *παντοκράτωρ*
2) aangename toegift bij; Mnl. Wb. ‘opvroolijking, opwekking’.
3) l. woorden.

ἰσόθεος,	*Even-godich*.
+*ἔνθεος*,	*Ver-godicht*.
	+46
δύσθεος,	*pijn-godich*.
Ἄθεος, ἀπόθεος,	*God-loos*.
Ἠθεῖος,[4]	*God weirdigh*.

4) Niet afgeleid van *θεός*, maar van *ἦθος*. Van H. geeft eerst een aantal samenstellingen met *θεο* als eerste lid, mengt daarna andere met *θεος* als tweede lid er onder, en besluit met een reeks van alleen deze soort.

Hier zijn noch bygevoucht de benamingen der Afgoden / volgens de Hebreeusche sprake /

Velt-Goden	*Berch-Goden*	*Leem-Goden*	*Drec-goden*,	*Zee-goden*,
Dal-Goden	*Bloc-Goden*	*Schric-goden*,	*Bos-goden*,	*Water-goden*,[1]

Hier zoude tot nae-spooringe onzer tale / van node zijn / alle de Griexsche woorden te doorlopen / waer door onze sprake eene wonderlicke kracht [+]zoude konnen ontfangen volgens *Horatius* oordeel / welke zegt /

[+]Horatius Fictaque nuper habebunt verba fidem, si Graeco fonte cadant[2].

De Nieu-verdichte woorden hebben eene Aenzienelikheyt / indiense uyt de Griexsche fonteyne spruyten /

Deze tsamen gevouchde woorden zijn geluckelic waergenomen vande Amsterdamsche Letter-konstenaers / ooc van den Tael-beminnenden *Koorenhert*, ooc van *Heynsius, Grotius, Cats, Ian de Brune*, maer byzonderlick van *Simon Stevijn*, in de Wiskonstige wetenschappen[3] / waerin hy alle de Griexsche woorden zeer grondelic / boven alle bekende voorgaende tijden uytdrukt:

Het ware wel te wenschen / dat de geachste Auteuren deze zake in hare schriften bevorderden.

[+]*Merc.*

[+]47

Inde Dobbele woorden / worden de By-woorden gemeynelic verkort als *Snel-voet* LEVIPES komt van *Snellen voet, Groot-vader*, komt van *Grooten Vader, Baer-moeder* komt van *Barende moeder etc.*

[+]Van de Gevallen der woorden.[4]

[+]De casibus.

De woorden zijn in de Latijnsche sprake zes gevallen onderworpen / welke wy in het Nederduytsch in onze eerste exemplaren / onzen voorgangeren [+]volgende genaemt hebben 1. *Noemer*, 2. *Barer*, 3. *Gever*, 4. *Aenklager*, 5. *Rouper* en 6. *Ofnemer*, maer alzoo deze woorden vreemt zijn / en daerenboven zeer hart[5] vallen / zo hebben wy alle hardicheyt mijdende / de Gevallen der woorden / aldus beschreven.

[+]1. Nominativus
2. Genitivus
3. Dativus
4. Accusativus.
5. Vocativus
6. Ablativus.

De Gevallen der woorden / zijn de veranderingen of Buygingen der woorden: als *Het velt, Des velts* ende *Den velde*, zijn verscheyde benamingen / en nochtans een zelf[6] woort / deze veranderingen worden buygingen of gevallen genaemt.

1) Van H. bedoelt, dat de Bijbel aanleiding geeft tot al deze vormingen.
2) Horatius (Ep. ad Pis. 52-53) bedoelt ook het vormen van composita (uiteraard Latijnse) naar het vb. van Griekse (b.v. voor , Od. III. 20, 3), en niet het overnemen van Gr. woorden, wat hij slechts uiterst zelden doet. Zie Kiessling-Heinze l.l.; deze editie heeft niet , maar .
3) De *Wisconstige Gedachtenissen* (1608), waarin de *Weeghconst* heruitgegeven is. Veel vbb. van purismen vindt men in K.W. de Groot's art. in NTg XIII.
4) A 21.
5) lastig, bezwaarlijk in het gebruik.
6) zelfde.

+Het eerste geval is de benaminge der Naem-woorden zonder veranderinge / als *De man, De vrouwe, Het velt*, ende *De mans, De Vrouwen, De velden*. +Nominativus

+Het tweede geval / of de eerste buyginge[1] / is als men in plaetse van *De man, De vrouwe* en *Het velt*, zegt *Des mans, Der vrouwe, Des velts*, ende *Der mannen, Der vrouwen, Der velden*. +Genitivus.

++Het derde geval / of de tweede buyginge is / als men in plaetse van *De man, De vrouwe* en *Het velt* zegt *Den man, Der* of *De vrouwe, Den velde*, ende in het Meervoud *Den Mannen, Den vrouwen*, ende *Den velden*. +Dativus. +48

+Het vierde geval / of de derde buyginge is / alsmen in plaetse van *De man, De vrouwe*, ende *Het veltz*eyt *Den man, De vrouwe, Het velt*, en in het meervoud *De mans* of *mannen, De vrouwen, De velden*. +Accusativus.

+Breeder verklaringe, en eerst vande buyginge der ledekens.[2]

+Declinatio Articulorum.

Het ledeken *De* des mannelicken geslachts / wort aldus gebogen /

Eenvoud.		**Meervoud.**	
+1 *Geval De Nominativus*	HIC	1 *Ge. De*	HI
	+De Hoogduytsen zeggen Dem in het derde geval.[3]		
2 *Geval Des Genitivus*	HUJUS	2 *Ge. Der*	HORUM
3 *Geval Den Dativus*	HUIC	3 *Ge. Den* of *Denn*[4]	HIS
4 *Geval Den Accusativus*	HUNC.	4 *Ge. De*	HOS.

+Dat wy hier maer drie veranderingen[5] (49) aen en teykenen / daer in hebben wy de Griexsche *Declinatien*, meer dan de Latijnsche gevolcht / alhoewel wy de Latijnsche als meest bekent / tot meerder verstant / daer +by voegen: Het geval nu van den *Rouper* en *Ofnemer* gaen wy voorby / om dat onze sprake in die gevallen / by na geen veranderinge en lijt. +49 +Vocativus et Ablativus.

Merc.

1) De buiging begint bij den genitief; deze is dus ‘eerste buyginge’, de eerste der casus obliqui. Van H. onderscheidt thans slechts vier naamvallen, als in Duitsland Ritter (1616) en Helwig (1619). De nummering der casus treffen we aan bij Helwig; Jellinek I, 93. In B 50 roemt v.H. de Duitsers in het alg. om hun taalregeling.
2) A 24.
3) Zij hebben dus een duidelijk onderscheiden datiefvorm.
4) v.H. geeft in overweging ‘in het Meervoud *Denn* met eene dobbele N (te stellen) om *Den* in het Eenvoud van *Denn* des Meervouds te onderscheyden’ (B 49). De uitspraak van het woord verandert er niet door. Deze voorslag is in zekeren zin te vergelijken met gevallen in onze spelling als (*hij*) *windt* (tegenover *wint*): ook dan ontstaat er geen *taal* buiten de werkelijkheid om, en hebben we te doen met een bijzondere *spelling*, waardoor een afzonderlijke ‘mededeling’ gedaan wordt, ter verduidelijking voor den lezer. Zie B 49.
5) Nl. het tweede, derde en vierde geval.

Wy stellen in het Meervoud *Denn*[6] met eene dobbele *N*, om *Den* in het Eenvoud / van *Denn* des Meervouds te onderscheyden / Hier in de Grieken naer-volgende / welke tot onderscheydinge der gevallen een IOTA

6) Zie B 48 n. 4.

SUBSCRIPTA[1] gebruyken / Schrijvende in DATIVO *τῇ μούσῃ τῃ τιμῇ* tot meerder onderscheyt der buygingen.

Het Ledeken *De* des Vrouwelicken geslachts[2] / wort aldus gebogen.

Eenvoud.			**Meervoud.**	
1 *Gev. De*	*Nom.*	HAEC	*De*	HAE
2 *Gev. Der*	*Gen.*	HUJUS	*Der*	HARUM
3 *Gev. Der* of *De*	*Dat.*	HUIC	*den* of *Denn*[3]	HIS
4 *Gev. De*	*Accu.*	HANC	*de*	HAS.

De buyginge van het Ledeken Het des generleyen geslachts.

Eenvoud.			**Meervoud.**	
1 *Gev. Het*	*Nom.*	HOC	*De*	HAEC
+2 *gev. des*	*Gen.* +50	HUJUS	*Der*	HORUM
3 *gev. den*	*Dat.*	HUIC	*den* of *Denn*[4]	HIS
4 *gev. Het*	*Accu.*	HOC	*De*	HAEC.

Merc.

Het Meervoud is in het Mannelic Vrouwelic en Generley geslacht gelijc / als volcht

1 *Gev. De*	*Nom.*	HI, HAE, HAEC
2 *gev. Der*	*Gen.*	HORUM, HARUM, HORUM
3 *gev. Den* of *Denn*[5]	*Dat.*	HIS
4 *gev. De*	*Accu.*	HOS, HAS, HAEC.

Tot meerder verstant dezer buygingen / hebben wy hier de buygingen der Hoogduytschen gestelt / welker loffelicke Tael-order / ons in velen een gewichtich naerbedenken weirdich is.

Eenvoud. **Eenvoud.**

1) Zie Caron 21-23.
2) A 24.
3) Zie B 48 n. 4.
4) Zie B 48 n. 4.
5) Zie B 48 n. 4.

1 *Gev.*	*Der* HIC	*Die* HAEC	*Das* HOC
2 *gev.*	*Desz* HUJUS	*Der* HUJUS	*desz* HUJUS
3 *gev.*	*Dem* HUIC	*Der* HUIC	*Dem* HUIC
4 *gev.*	*Den* HUNC	*die* HANC	*das.* HANC.[6]

+Van de Buyginge der Namen.[7]

+De nominum Declinatione.

By de Hoogduytschen worden drie *Declinatien*[8] gestelt / onder de eerste *Declinatie* stellen zy de woorden des Mannelicken geslachts / onder de +tweede *Declinatie* de (51) Vrouwelicke woorden / en onder de derde *Decli-* +51

6) I. HOC.
7) A 26.
8) soorten van declinatie (en indeling der woorden daarnaar).

natie de woorden des Generleyen geslachts / maer wy zullen hier alleenelic met exempelen het onderscheydelic buygen der geslachten / voor oogen stellen.

[+]De buyginge van de Woorden des Mannelicken geslachts.[1)]

[+]De Masculinorum Declinatione.

[+]De Mannelicke woorden nemen in het tweede Geval / eene *S* op het eynde / als *De man, De vader*, De boom heeft in de eerste buyginge *Des mans, Des Vaders, Des booms*, voort is de veranderlikheyt / der buygingen / uyt de volgende exempelen / lichtelic af te nemen.

[+]*In Genitivo*.

	Eenvoud.	**Meervoud.**
N	1 *Gev. De man*	*De mans*
G	2 *gev. Des mans*	*Der mannen*
D	3 *gev. Den man* of *manne*	*Den mannen*
A	4 *gev. Den man*	*De mans*.

	Eenvoud.	**Meervoud.**
Nom.	1 *Gev. God*	*De goden*
Gen.	2 *gev. Gods* of *Godes*	*Der goden*
Dati.	3 *gev. God* of *Gode*	*Den goden*
Accu.	4 *gev. God*	*de goden*.

	Eenvoud.	**Meervoud.**
Nom.	1 *Gev. De meester*	*De meesters*
[+]*Gen.*	2 *gev. Des meesters* [+]52	*Der meesteren*
Dat.	3 *gev. Den meester*	*Den meesteren*
Accu.	4 *gev. Den meester*	*De meesters*.

Merc.

Daer wort in het derde Geval gezeyt *Den manne*, alzo ooc *Den monde, den boome*, maer dit en mach aldus niet altijt uyt gesproken worden / dan met een voorzichtich oordeel / gelijc hier naer vorder[2)] te zien is.

1) A 28.
2) Van H. doelt op een dgl. waarschuwing bij de neutra, B 54.

[+]Ooc is aenmerkens weirdich[3] / het verscheyden gebruyc van *Mans* en *Mannen, Meesters* en *Meesteren Wijfs*, en *Wijven*, want dewijle vele woorden in het Meer-voud / in *S* en *N* eyndigen / zo konnen die tot onderscheyt der Gevallen dienen / gelijc ooc zulx van *De Hubert*[5], en *Ampsingius*[6] aen-gemerkt is.

[+]Aldus zegtmen zeer bescheydelic[4] *de mans*, ende *Der mannen, De wijfs*, ende *Der wijven*.

4) goed onderscheidend.
3) A 29.
5) r. 93 (pl. *mans*; maar niet *wijfs*) en r. 101 vlg. (*Vaders, broeders, Burgemeesters*) naast plur. vormen op *-en*.
6) r. 199 vlgg. (pl. *mans, kinders* naast vormen op *-en*).

[+]De Buyginge van de woorden des Vrouwelicken geslachts.[1)]

[+]Declinatio generis foeminini.

De woorden des Vrouwelicken gheslachts / en worden in het buygen by na niet verandert / ende de meeste veranderinge geschiet in de Ledekens / als volcht

Eenvoud.	**Meervoud.**
1 *Gev. De Wet*	*De Wetten*
2 *gev. Der wet*	*Der wetten*
3 *gev. Derr*[2)] of *De wet*	*De*[3)] *wetten*
4 *gev. de wet*	*De wetten*.

[++]Hier stellen wy *Derr* of *De* in het derde Geval / volgens het lof-weirdich gebruyc der oude tijden / is mede by de Hoochduytschen gebruykelic / ende wort in deze Tael-spreuken gebruykt: als *Hy is derr zake toegedaen, Op dat ic derr waerheyt getuygenisse gave, Iohan.* 18, *ende Rom.* 6. *Wy zijn derr wet*[4)] *gestorven*.

[+]53

[+]In Dativo.

Merc.

Vele Vrouwelicke woorden worden bequamelic[5)] in het Meer-voud[6)] in plaetse des Een-vouds gebruykt / als *Der Aerden, Der vrouwen, Der zonnen* in plaetse van / *Der aerde, Der vrouwe, Der zonne*.

Hier van onstaen deze Tael-spreuken *Onzer lieve Vrouwen kerc*, zegt *Amps*.[7)] *Eener Vrouwen man*[8)], *etc.*

[+]Aenteykeninghe eeniger vreemt buygende Vrouwelicke woorden.

[+]Anomala foeminina.

Door gewoonte is tegen order gebruykelic in plaetse van *Der weirelt* te zeggen *Des weirelts*: Ooc zo worden deze woorden als / *Vrouwe, Dochter*, [+]*Moeder, Zuster, Nichte, etc.* in het tweede Geval gebogen / *Vrouws, Dochters, Moeders, Zusters* en *Nichts*. Maer de Ledekens of By-woorden / blijven evenwel by die woorden gestelt zijnde onverandert[9)] / als tot exempel / *Mijne moeder*, MATER MEA, gebogen zijnde is / *Mijne moeders*, MATRIS [+]MEAE, hier en mach men niet zeggen *Mijner moe*-(54)*ders* nochte *Mijnes moeders*, maer wel *Mijner moeder*, maer dan blijft

[+]In Genitivo.

[+]54

1) A 28.
3) Drukfout voor *Den* of *Denn*; vgl. B 49.
2) Men vergelijke het geval *denn*, B 48 n. 4.
4) Rom. 6: *zonde*; z. B 117.
5) zonder bezwaar.
6) Met meervouds*vorm*; vgl. B 55 n. 2.
7) Zwaan (p. 25) vond deze plaats niet.
8) Uit I Tim. 3:2.
9) z. Ampzing 339 vlgg.; A 88; B 112.

het woort *Moeder* onverandert / alzo ooc *Eene beleefde Dochter* is in het twede Geval *Eene beleefde Dochters*, of *Eener beleefde Dochter, etc.*

+De Buyginge der woorden des Generleyen geslachts.[1)]

+Declinatio neutrius generis.

Eenvoud.	Meer-voud.		
1 *G. Het velt*	*De velden*	1 *Gev. Het huys*	*De huyzen*
2 *G. Des velts*	*Der velden*	2 *Gev. Des huyses*	*Der huyzen*
3 *G. Den velde*	*Den velden*	3 *Gev. den huyze*	*Den huyzen*
4 *G. Het velt*	*de velden*	4 *Gev. het huys*	*De huyzen*.

Merc.

+In het derde Geval des generleyen geslachts heeftmen *Den velde, Den huyze, Den hove, Den zade, etc.* Doch en mach evenwel niet altijt zonder opmerkinge[2)] gebruykt werden. +In Dativo.

Ooc en konnen eenige woorden des Generleyen geslachts / deze buyginge niet lijden / als *Water, Zout, Hert, etc.* ooc alle verkleynde woorden / als *Boomken, Kindeken*.

+*Merc.*[3)]

+55

+De gebogene woorden van het twede Geval / hebben eenen natuyrelicken nadruc harer beteykenisse / want *Vaders* schijnt te willen beduyden *Vader-achtich, Moeders, Moederachtich*, en *Velts, Veltachtich, etc.* +Genitivi.

+Eenige woorden welcke van de gemeyne buyginge verschillen.[4)]

+Anomala in Genitivo.

Herte }		{ *Herten*
God }		{ *Godes en Gods*
Heere }		{ *Heeren*
Mensche }		{ *Mensches of menschs of menschen*
Nicht }	*Heeft in*	{ *Nichts en Nichten*[5)]

1) A 28.
2) zonder goed nadenken, overwegen.
3) A 26.
4) A 26. Clajus kent ook, behalve de drie declinaties van de m., vr. en onz. substantiva, een vierde declinatie, waarin o.a. de zwakke substantiva zijn opgenomen.
5) Kolthoff § 43. Voor het gebruik van een gen. op *-s* zie B 53. Opmerkelijk is, dat v.H. nog niet inzag, dat *der zonnen* enz. (B 53) dezelfde buiging hebben als de vr. genit. enk. *der nichten*.

Propheet }	*het twede*	{ *Propheets en Propheten*
Grave }	*geval*	{ *Graven*
Hertooch }		{ *Hertoochs en Hertogen*
Borg[6)] }		{ *Borgs en Borgen*
Getuych }		{ *Getuychs en Getuygen*.

[+]De woorden die in het twede Geval in *N* eyndigen / en konnen by haer geen By-woorden lijden / want men zegt in het twede geval *Des Heeren*, niet *Des groten Heeren*, alzo ooc niet *Des swacken menschen, Des leerenden*

[+]In Genitivo.

6) Ouder *borge*, oorspr. zwak. WNT geeft een Mnl. vb. uit 1425: *des borgen* (III[1]. 549).

Propheten, uyt de zelve reden schijnt het datmen niet zegghen en mach *Des goeden godes*.[1)]

+*Merc.*

+56

Men bevint dat deze namen / als *Ian, Pieter, Frederic, Koenraet, etc.* ooc in het twede geval hebben *Iannen*[2)], *Pieteren, Fredericken, Koenraden, etc.* Doch het en schijnt geen aen-nemelicke gewoonte.

Maer noch af-sienelicker[3)] is het dus-danige Tael-spreuken in plaetse +van het twede geval te gebruyken / als *Mijn oom Zijn kint, Mijn Vader zijn Broeder, Der vrouwen Haer dochter, etc.*

+Phrases Barbarae.

+Aenmerkinge op eenige Roepende woorden.

+Vocativa quaedam habemus.

Daer zijn eenige woorden die in het roepen[4)] / bequamelic eene *E* na-laten / als *Heere* heeft roepende [4]) *ô Heer, Vrouwe* heeft *ô Vrou, Zone* heeft *Zoon, Ziele*, heeft *Ziel, etc.*

+Vande buyginge der vreemde namen.[5)]

+Exoticarum vocum Declinatio.

De Hebreeuse / Griexse en Latijnse namen welcke in *S* eyndigen / en veranderen in geen geval / als *Esaias, Christus, Paulus, etc.* Want wy zeggen *Esaias Prophetije, Christus lijden, Paulus brieven*, also zegt ooc *Grotius*,

Zo konde nergens toe,
+*Dit goddelic opwecken*,
Dan tot een vast bewijs,
Van Iesus lering strecken.[6)]

+57

1) Reeds was *Godes* bij de Anomala in Genitivo genoemd, omdat het een tweeden gen. vorm toont, zij het niet een op -*n*. Thans merkt hij een eigenaardigheid daarbij op, die bij de overige Anomala ook voorkwam, n.l. dat een voorgevoegd adj. niet wel mogelijk schijnt. In A 104 constateerde hij voor den datief *Gode* hetzelfde. Dat bij dit woord in *deze* vormen ook het lidw. niet kan staan vermeldt hij niet.
2) A 27. Blijkbaar verwerpt hij een zwakken genitief bij persoonsnamen. In A ook bij *vrouwe, propheet* en *nicht*.
3) meer weerzin opwekkend.
4) in den vocatief.
5) A 27.
6) De vier regels zijn twee alexandrijnen uit *Bewijs van den waren Godtsdienst* II (uitg. J. de Vries 1844, 39).

+De vreemde namen die in *A* eyndigen[7] / nemen in het twede geval *Es* op het eynde / als *Iuda* heeft *Iudaes, Diana, Dianaes*.

+Finientia in A.

+De vreemde namen / welke in *E* eyndigen / nemen in het twede getal[8] *S* op het eynde als *Brederode* heeft *Brederodes, Duyvenvoorde* heeft *Duyvenvoordes*, deze konnen veeltijts eene Verkortinghe lijden / als *Brederoos*, +*Duyvenvoorts*.

+In E.

+De vreemde namen die in *I* eyndigen / nemen in het twede geval *IS* op

+Crasis.

+In I.

7) A 27.
8) I. geval.

het eynde / als NIMSI, NIMSIJS 2. *Koningen* 9. LEVI, LEVIJS, MONTAGNI, MONTAGNIJS.

Beroë[1] Actor. v. 17. heeft *Beroees*, om dat laetste[2] silbe lang is.[3]

De Nederlantse woorden des Mannelicken geslachts / welke in *E* eyndigen / worden ooc also gebogen / als *Reuze* heeft *Reuzes, Neuze* heeft *Neuzes*, maer *Name* en *Zone* hebben *Naems* en *Zoons*.

[+]De vreemde namen die in *O* eyndigen[4] / nemen in het twede geval *OS* op het eynde als *Apollo* heeft *Apolloos, Pharao, Pharaoos, Plato* heeft *Platoos*. [+]Finientia in O.

Alzo zegt ooc *Grotius*,

> [+]*Waer by ooc niet en dient*
> *Origenes vergeten*, [+]Siet Heinsius in Christus Lofsang.
> *Die Platoos hele school*
> *Te boven ginc in t'weten*.[5]

[++]De vreemde namen die in *U* eyndigen / nemen in het twede geval *Us* of *ijs* op het eynde / als *Iehu* heeft *Iehuus* of *Iehuys*[6], alzo ooc *Uw*[7] *Uwes* en *Uijs*. [+]Finientia in U.

De vreemde namen die in eene Consonant eyndigen / nemen in het twede geval eene *S* op het eynde / als *Canaan* heeft *Canaans, Goliath* heeft *Goliaths, Caesar* heeft *Caesars, Alexander* heeft *Alexanders*, alzo zegt ooc *Grotius*. [+]58

> *Al warent Caesars*[8] *ooc*,
> *Al waren t'Alexanders*,[9]

Merc.

Vele geleerde onzer tegenwoordige eewe / als *Heynsius, Cats, Grotius, De Hubert, Ampsingius en Stevijn*, gebruyken deze aengewezene buygingen der vreemde namen / maer wort ooc van vele wedersproken.

[+]De reden onzer Tegen-strijders is allenelic de gewoonte / maer wat nut geeft zulken gewoonte welke eene gansche natie in onwetenheyt op-hout[10]? want het is een merckelic deel van kennisse / eygene namen in eene vreemde [+]Tale te konnen / buygen. [+]Admonitio in Declinationes Latinas. [+]Declineren.

1) Berea (Gri. *βεροια*); z. Hand. 17: 10 en 13, waarop Actor(um) v(olumen) doelt.
2) l. de laetste.
3) De laatste *e* van *Beroe* vormt een syllabe en is betoond.
4) A 27.
5) Uit *Bewijs van den waren Godtsdienst* (ed. als bov. 32).
6) Met een duidelijke monophthong.
7) Nl. bez. vnw. Vgl. B 75. En van Halteren 41: ws (uws, uus).
8) Niet aannemelijk is, dat v.H. hier een genitief meent te zien. De bet. is veeleer: dit geval bewijst, dat de *'s* achter Caesar in de litteratuur voorkomt, dus ook in den genitief niet misplaatst is. Men lette hierbij op de onmiddellijk volgende bestrijding door v.H. van de gewoonte vreemde namen in Lat. trant te verbuigen: *Caesaris, Caesares*.
9) *Bewijs van den waren Godtsdienst* (ed. als bov. 31).
10) doet blijven; onwetenheyt nl. t.a.v. voldoende taalgebruik.

Wij bevinden ooc wel dat de Latijnse *declinatien*[1] dezer woorden als *Christus, Petrus, Paulus*, voor de gemeyne ooren niet hart en vallen / doch en wort van geen ongeleerde gevaet.[2]

Zodanich gebruyc en schijnt ooc byna geen volkeren gemeyn te zijn: [+]daerom wy (59) zodanighen vreemdicheyt verwerpende / de buygingen der vreemde namen / na den aert onzer sprake gestelt hebben. [+]59

[+]Van het Meer-voud der woorden.[3]

[+]Nomina in Plurali.

Alle zelfstandige woorden / hebben in het Meer-voud *EN* of *S* op het eynde / als *Man* heeft *Mans* en *Mannen, Wijf*, heeft *Wijfs* en *Wijven*.[4]

Alle een-silbige woorden / eyndigen in het Meer-voud in *EN*, als *Voet* heeft *Voeten, Dier Dieren, Velt Velden, etc.*

Hier moeten uytgenomen werden *Man, Wijf, Maet, Koc*, en *Knecht*, welke in het Meer-voud hebben *Mans, Wijfs, Maets, Kocx* en *Knechts*.

Alle zelf-standige woorden / die in *E* eyndigen / nemen eene *N* tot hun in het Meer-voud / als *Eynde* heeft *Eynden, Vrage* heeft *Vragen, Zonde* heeft *Zonden*.

[+]De zelf-standige woorden die in *F, L, N*, en *R*, eyndigen[5] / die hebben in het Meer-voud *S* en *N* op het eynde / als *Man* heeft *Mans* en *Mannen, Wijf* heeft *Wijfs*, en *Wijven, Meester* heeft *Meesters* en *Meesteren, Keuken* heeft *Keukens*, en *Keukenen, etc.* Hier worden de verkleynde woorden uytgenomen / als *Manneken, Boomken, Kindeken*, welke in het Meer-voud allenelic in *S* eyndigen. [+]Pluralia Duplicia.

Doch dit onderscheyt ware zeer dienstich om de gevallen in het Meer-voud verscheydelic uyt te beelden / gelijck hier af Folio 52. iet gezeyt is.

[++]Van Letters welke in het Meer-voud verdobbelen.[6]

[+]60

[+]De litteris Duplicantibus

Alle woorden welke op het eynde twe of meer Consonanten hebben / die en verdobbelen hare laetste Letters niet / als *Bant* heeft *Banden, Hant Handen, Vlecht, Vlechten, etc.*

Alle woorden welcke twee *vocalen*[7] in de laetste silbe hebben / of ooc eensilbich zijn[8] / die en verdobbelen de leste letters niet / als *Peert* heeft *Peerden, Dwael Dwalen Schaer, Scharen*.

1) A 27.
2) gevat, begrepen.
3) A 29.
4) Zie A 51, 52.
5) A 29.
6) A 30.
7) vocaaltekens (dus lange vocaal).
8) Denk er bij: *en zo gesteld*.

Alle woorden die op het eynde eene korte[9] silbe hebben / die en verdobbelen hare leste letters niet / als *Tafel* heeft *Tafels* en *Tafelen, Wortel* heeft *Wortels* en *Wortelen*.

9) zwak beklemtoonde.

Behalven.

Als de leste silbe in *IC* of *IK* eyndicht zo wort die in het Meer-voud der +By-woorden verdobbelt als *Vriendelic*, heeft *Vriendelicke, Blijdelic* heeft *Blijdelicke, etc.*

+Ziet hier ooc af Folio 11.

Hier kanmen ooc mercken[1] het onnodich gebruyc / als men *CK* altijt in plaetse van eene *K* stelt.

Alle een-silbige woorden / in de welke maer eene[2] Vocael en is / ende die op het eynde maer eene Consonant en hebben die verdobbelen hare leste Letters / als *Lip* heeft *Lippen, zin zinnen, wit, witte, dul dulle, etc.*

+*Behalven.*

+61

Deze volgende Een-silbige woorden en verdobbelen de leste Letters niet[3] / als

Dag }		{ *Dagen*	*Hof*	*Hoven*	*Slach*	*Slagen*
Dac }	*heeft*	{ *Daken*	*Lot*	*Loten*	*Spit*	*Speten*
Gebet }		{ *Gebeden*	*Pat*	*Paden*	*Vat*	*Vaten*
Graf }		{ *Graven*.	*Staf*	*Staven*	*God*	*Goden*

Trec	*Treken*	*Stat*	*Steden*	*Gebot*	*Geboden*
Vlot	*Vloten*	*Schip*	*Schepen*	*Glas*	*Glazen*
Holl	*Holen, Hollen*	*Slot*	*Sloten*	*Schof*[4]	*Schoven*.
Lit	*Leden*	*Wech*	*Wegen*	*Kot*	*Koten*.

+Van woorden welke in het Meer-voud van de gemeyne order[5] afwijken.

+Anomala in Plurali.

Deze zijn wel meest de navolgende / als

Kint, Kinders en Kinderen	*Kleet, Kleders en Klederen, Kleren*
Bert, Berders en Berderen	*Lam, Lammers en Lammeren*
Blat, Bladers en Bladeren	*Gemoet, Gemoederen*[6]

1) letten op.
2) Orthographisch gezien; dus een korte.
3) A 31.
4) grendel, schuif (WNT).
5) A 32.
6) Dat v.H. als pluralisvorm niet geeft *gemoeden*, wordt door het opschrift verklaard: alleen afwijkende vormen somt hij op.

Rat, Raders en Raderen

[+]*Been, Beenders en Beenderen*	*Ey heeft Eyers en Eyeren*
	[+]62
Runt, Runders en Runderen	*Hoen, Hoenders en Hoenderen*
Lof, Lovers en Loveren	*Spaen, Spaenders en Spaenderen*
Kalf, Kalvers en Kalveren	*Kindeken heeft Kinderkens*
Meyt, Meysens.[7)]	*Rabout, Rabouwen, etc.*
Koe, Koejen, zoch, zeugen	

7) Eigenlijk meerv. van *meisen*, dat reeds in het Mnl. voorkomt.

Pharizeer of Pharizeus, heeft Pharizeers en Pharizeen, alzo ooc Hebreer, Nazareer en Philisteer.

[+]Van veranderlicke Letteren in het Meer-voud.[1)]

[+]De litteris Mutabilibus.

Alle woorden die in *C, F, CH, S, C*[2)] en *U*, eyndigen veranderen gemeynelic de leste letters / als *Rijc* heeft *Rijke, Sweec*,[3)] *Sweken, Lijf Lijven, Zeef Zeven, Dach Dagen, wijs wijze, Leeu Leewen, Hant Handen, deucht deuchden*.

Ooc verandert de *K* somtijts in eene *G*, als *Koninc, Koningen*,[4)] *Ganc Gangen, etc.*

Welcke Letter-wisselinge de uytsprake der woorden zeer verzoet ziet vorder fol. 7.

[+]Van de buyginge der Bywoorden.[5)]

[+]Declinatio Adjectivorum.

In het buygen der By-woorden geschiet de veranderinge / op het eynde [+]met (63) *E, N* of *R*, de buyginge is in het Mannelic geslacht dusdanich. [+]63

Een-voud.		**Meer-voud.**	
1 *gev. De Goede*	BONUS,	*De Goede*	BONI
2 *gev. Des goeden*	BONI,	*Der goede of Goeden*,	BONORUM
3 *gev. Den goeden*	BONO,	*Denn*[6)] *goeden*	BONIS
4 *gev. Den goeden*	BONUM,	*De goede of goeden*	BONOS.

De buyginge des Vroulicken geslachts.

	Een-voud.		
[+]1 *gev. De goede*	BONA	3 *gev. Derr*[6)]	BONAE

[+]Nota differentiam in *De goede* et *Derr*.

1) A 32.
2) Zal T moeten zijn: zie het vb. *Hant*.
3) Verl. t. van *zwyken*, waarvan de Jager vbb. geeft, *Wb. der Frequentatieven* II. 964.
4) Uitspraak met □, of met □ plus velare media, of met □ plus velare spirant? Cf. de mededeling bij Montanus: 'Maer leezende deeze woorden (sc. vangen, zingen) zeitmen dicwils in 't verlengen *vang-gen, zing-gen*', Verschuur 136. Montanus acht dit een spellinguitspraak en bestrijdt haar.
5) A 35.
6) z. B 48 n. 4.

2 *gev Der goede* BONAE 4 *gev. De goede* BONAM.

Hier en veranderen de Vroulicke woorden in geen Geval / en in het Meer-voud worden de woorden van alle geslachten / even-eens gebogen.

[+]De buyginge des Generleyen geslachts.

[+]Declinatio Adjectivorum neutrius generis.

Een-voud.

1 *gev. Het goet* BONUM 3 *gev. Den goeden* BONO

2 *gev. Des goeden* BONI 4 *gev. Het goet* BONUM.

+Het schijnt ooc dat het Meer-voud van 't generley geslacht der Latijnen / in onze Tale uytgebeelt wort / als men zegt / *Het goede* BONA, *Het geestelicke* SPIRITUALIA, *Het Weirelicke* MUNDANA *etc.*[1)] +64

+Aenmerckinge op het eerste geval, in het Meer-voud.[2)]

+Nominativus Pluralis.

+Vele Geleerde achten / dat als de By-woorden voor[3)] Goden / of redelicke schepselen gestelt werden / dat die in het Meer-voud in *N* behoren te eyndigen zeggende *De doden, De levenden, De heyligen, De Edeelen*[4)] *etc.* +Ziet hier af De Hubert, Ampsingius en Koornhert.[5)]

De reden welke zulken na-denken[6)] geeft / is een nodich onderscheyt / want als men zegt *De dode, De levende, De oude*, zo is het onzeker of men +van eenen persoon / of van vele spreekt als men nu deze order volgde / zo ware zulken twijfel heel geweert / daerom is dat gebruyc zeer vorderlic / maer is ooc veeltijts hart[7)] / daerentegen is het ander gebruyc in alle woorden lijdelic.[8)] +Deze order en hebben wij in ons schrijven niet durven volgen, om dat-men die niet over al gebruyken en mach.

Doch ic achte het dienstich / datmen alle woorden die nu alzo gebruykt worden behielde / ende datmen die het noch daerenboven lijden konden / onder dien regel poochden[9)] te brengen.

+Aenmerkinge op het twede geval der By-woorden.

+De Adjectivorum Genitivo plurali.

+De By-woorden eyndigen in het twede (65) geval in *N* als *De vrome, De dode, De edele, De Heylige*, hebben in het twede geval *Der vromen*, +*Der doden, Der edelen, Der heyligen*.[10)] +65 +In Genitivo.

1. *Merc.*

+De Noot-zakelikheyt van het onderscheyt dezer buyginghe is om verscheyde twijfelingen te vermijden / want als men zegt *De volstandicheyt des Heyligen*, zo +Nota amphibologias.

1) B 107.
2) A 23.
5) Zie De Hubert r. 212-215. Bij Ampzing en Coornhert kon ik de plaats niet vinden. Welk werk van laatstgenoemde bedoelt v.H.? Of heeft hij het oog op hun practijk? Ampzing schrijft (r. 5 en 15): ... alle verstandigen...
3) ter aanduiding van; dus zelfstandig gebruikt.
4) l. *Edelen*.
6) inzicht (denkbeeld).
7) tegen ons (taal)gevoel ingaand.
8) Bedoeld is het gebruik zonder -*n*. Dit klinkt altijd goed; en strookt met dat gevoel. Als in A 23 voelt v.H. wel voor een plur. met -*n*, maar de bezwaren der practijk wegen nu wel wat (zwaarder). Cf. B 105/6.
9) Lubach § 75 geeft vele vbb. met uitgang -*den* in 3. sg. imperf.
10) Vgl. B 63, waar *der goede* of *goeden* werd opgegeven. Van H. bedoelt *hier* blijkbaar, dat al houdt men zich aan de oude manier voor die pas besproken zelfst. gebr. adj., men toch in den gen. de *n* er bij moet zetten. Dat is in overeenstemming met A 23.

worter van eenen Man gesproken / als men zeyt *De volstandicheyt der heylige*, zo worter van eene Vrouwe gesproken.

Als men zegt *De volstandicheyt der heyligen*, zo worter van vele Heylige gesproken / Als men zegt *Der heylige volstandicheyt* SANCTAE PERSEVERANTIAE, dan spreektmen alleenlic van Vol-standicheyt Als men zegt *Der heyliger*

volstandicheyt, PERSEVERANTIAE SANCTIORIS, dat kanmen verstaen van eene heyliger vol-standicheyt / En alsmen zegt *Der heyligen volstandicheyt* dat is even gelijc als *De volstandicheyt der Heyligen*, Wt deze exempelen / kanmen klaerlic de nootzakelikheyt van het onderscheyt der gevallen in het Meervoud bemercken.

2. *Merc.*

Alle vergrote woorden die in *R* eyndigen[1] / konnen dic-wils een dienstich [++] onderscheyt in het twede geval uytdrucken / als *Der heyliger menschen behoudinge*, drukt (66) het twede geval cierlicker uyt / dan of men zeyde *Der heyliger*[2] *menschen behoudinge*,[3] alzo worden dusdanige Tael-spreuken voor lijdelic geacht / als *Vromer helden daden, Machtiger lieden rijc-dommen, etc.*

[+]66 [+]Nomina Comparata.

[+]Aenmerckinge op het derde geval der Bywoorden.[4]

[+]Dativus Pluralis Adjectivorum.

In het derde geval des Meer-vouds / eyndighen alle By-woorden in *N*, als *Denn*[5] *goeden*, BONIS, *Denn vromen*, PROBIS, *Denn gelovigen* FIDELIBUS.

Merc.

Den goeden, Den vromen, Den gelovigen, wort van eenen persoon gezeyt[6] / maer *Denn goeden, Denn vromen, etc.* van vele.

[+]Het vierde geval der By-woorden in het Meer-voud.

[+]De Accusativo Plurali Adjectivorum.

Is gelijc het eerste geval des Meer-vouds / als *De goede, De vrome, De gelovige, etc.*

1) Net als op p. 53 van het 'meervoud' wordt gesproken, omdat de bedoelde gen. vr. enk. op -*en* uitgaat, zo spreekt v.H. hier van comparatieven (i.m. nomina comparata), omdat de bedoelde gen. pl. op -*r* van adjectiva hem niet bekend is. Vbb. van zulke statige, wsch. ook ouderwetse gen. pl. op -*er* bij v. Helten I. 95 en Heinsius 127.
2) Drukfout voor: heylige (in overeenst. met het paradigma op bl. 63, waarin Goede*n* alleen op *zelfst*. gebr. adj. in gen. pl. slaat).
3) KB vat het anders op - maar verkeerd - en schrijft: 'dit moet syn / De behoudinge der heiliger Menschen'.
4) A 23.
5) z. B 48 n. 4.
6) gebezigd (niet: gesproken).

Merc.

Vele Oude hebben dit geval / het derde geval gelijc gestelt / welc geen verstandelikheyt[7] en kan veroorsaken[8] / ende en wort mede by geen der tegenwoordige Schrijvers gebruykt.

+Gelijc ooc in het ABLATIVUS PLURALIS,[9] verworpen[10] wort / want te zegghen *Van den Vaderen, Van den velden, Van den menschen*, is hart / ende en bevordert +67 geen onderscheyt.

7) goed begrip.
8) teweegbrengen, bevorderen.
9) Men vulle aan: de gelijkstelling met den dativus.
10) Daarom zal v.H. thans den ablat. niet als afzonderlijk 'geval' erkend hebben.

Daerom zeggen wy *Van de Vaderen, Van de velden, Van de menschen*, want den stant dezer spreuken wort genouch door het woordeken *Van* verklaert.

+Vande buyginge der Samen-gevouchde woorden.

+De declinatione Compositi.

In de Dobbele woorden geschiet de veranderinghe alleenelic in het laetste woort / als *Het Nederlant* heeft *Des Neder-lants, De groot-vader*, heeft *Des groot-vaders*[1] De hoogduytschen zeggen ooc[2] *Des Nederenlants*, ende *Des groten-vaders*.

+Van de Voor-namen.[3]

+Pronomina

De Voor-namen zijn woorden welke eenen Persoon benamen / of in +plaetse van eenen Persoon of zake gestelt worden / benamende altijt[4] eenen Persoon of eenich ding welc iet doet of lijt[5] / en zijn deze / *Ic, du, gy, hy, zy, ze die, deze, Wie, welke, mijn, Dijn, onze, Uw, gene, zelf*, de leerzame verdeylinge der Voor-namen is dusdanich.

+De woordekens *Die* en *Deze* schijnen afkomstich van het Ledeken *De*.

++

+Pronominum Divisio.
+68

Voor-na-men wor-den aenge merkt in

Geslacht welc is	*Mannelic, Vrouwelic en Generley*
Getal welc is	*Eenvoud, Meervoud.*
Persoon welke is	*Eerste, Tweede en Derde*
Aert welke is	*Grondich en Afkomstich*
Gedaente welke is	*Enkel en Dobbel*
Hoedanicheyt welke is	*Wijzende, Ervende, betreckende, Vragende*
Buyginge welke geschiet in het	*Tweede, derde en vierde geval.*

1) KB: ‘neemt uit lidmaet-litmaeten of ledematen’.
2) tevens (niet: dan ook). Over de verbuiging van dgl. koppelingen zie Kluge, *Etym. Wb der deutschen Sprache* i.v. Deutschland; Wilmanns, *D. Gramm* IV, § 401, 1; J. Grimm, *D. Gramm* II, § 146. Vgl. ook het Fr. grand' mère.
3) A 36.
4) cf. B 68: ‘De Voor-namen en worden nimmermeer zonder Werk-woorden gevonden...’.
5) Dus bij een verbum personale; vgl. B 80 ‘die gedaen of geleden wort’.

Merc.

+De Voor-namen en worden nimmermeer zonder Werk-woorden gevonden / ende de Werk-woorden zelden zonder Voor-namen / waerom +het niet vreemt en zoude zijn / de Voor-namen Werk-leden (69) dat is ledekens[1] der Werk-woorden te noemen / door hare onscheydelicke gemeynschap.

+Pronomina sine verbis non Inveniuntur.
+69

+Van het Geslacht.[2]

+De genere.

Alle de Voor-namen behoren tot alle de geslachten[3] / eenige worden by alle geslachten gebruykt zonder op het eynde te veranderen / als *Ic, gy, zyly, wy-lieden etc.*

De gene die op het eynde veranderen / zijn boven in de onderscheydinge der geslachten verhaelt. *Folio* 28.

+Van het getal.[4]

+De numero.

De getallen der Voor-namen zijn twee / het Eenvoud / als *Ic, du* en *hy*.

Het Meer-voud is in *Wy, gyly*, en *zy*.

+Van de Personen.[5]

+De personis

Daer zijn drie Personen

De eerste is die spreekt / als *Ic*

De tweede Persoon is tot welken men spreekt als *Du* of *Gy*

De derde Persoon is / van welken men spreekt / als *Hy*.

+Van den Aert.[6]

+De specie.

1) Want de lidwoorden worden niet zonder substantiva aangetroffen en de substantiva zelden zonder lidwoorden.
2) A 36.
3) L 39: Omnia Pronomina sunt generis Omnis. Alia una terminatione: ut, ego, tu, sui. Alia duabus .... Alia tribus....
4) A 37.
5) A 40.
6) A 37.

Daer is tweederley' aert der Voor-namen / namelic Gront-woorden / als [+]*Ic, gy, hy, zy, wie, welcke, etc.*

[+]Primitiva.

[++]En Afkomstige woorden / als *Mijn dijn, Uw, deze, zijn, etc.* Deze zijn van de Grond-woorden gesproten.

[+]70

[+]Derivata.

[+]Van de gedaente.[7)]

[+]De figuris.

De Voor-namen zijn enkel als *Ic, du*, en *hy*, of Dobbel / als *Ic-zelve, die-selve, Hy-zelve, zy-zelve, Die-gene, Dat-gene, Het-gene, de-welke, die-welke*.

7) A 37.

+Van de hoedanicheyt.[1)]

+De qualitate aut significatione.

De Hoedanicheyt der Voor-namen is vierderley / als *Wijzende, Ervende, Betreckende* en *Vragende*.

+De Wijzende zijn *Ic, gy, hy, die, deze*.

De Ervende Voor-namen / beteykenen eenich eygendom / en zijn deze / +*Mijn, dijn, zijn, onz*,[2)] *Uw*. +Demonstrativa. +Possessiva.

+Betreckende Voor-namen zijn / die een gezeyt woort vertrecken[3)] / of daer op trecken[4)] / of ten dele verhalen[5)] / en zijn *Die, wie, welke*, deze betreckinge valt in dusdanige redenen voor als / *Hy heeft nu gewaekt, die altijt pleecht te slapen*. +Pronomina relativa.

Hy wiens dienst ic node gebruyke Uw broeder, dien gy meest bemint Dat scherp sweirt, welc ic ontkomen ben.

Het zijn quaet-aerdige lieden, de welke onverzoenelic zijn. etc.

+Vragende Voornamen zijn / met de welcke men vraecht / als Wie;[6)] welke? en wat? +Interrogativa.

++Van de buyginge.[7)]

+De declinatione.

+71

De Voor-namen welke in de Buyginge iets van den gemeynen regel afwijken zijn dese / *Ic, Gy, Hy, Die, Dat, Welc, Mijn, Dijn, Ons', Uw, Gene, Wie, Zelf*.

Het woordeken Ic wort aldus gebogen.

+Eenvoud.		Meer-voud.	
	+Graeca et Latina vox Me nobis communis est.		
1 *gev. Ic*	EGO	*Gy*[8)]	NOS
2 *gev. Mijns* of *mijnes*	MEI	*onzer*	NOSTRI
3 *gev. My*	MIHI	*ons*	NOBIS
4 *gev. My* of *me*	ME	*ons*	NOS.

1) A 40.
2) l. onze of ons' (vgl. 71).
3) weer vermelden.
4) betrekking hebben op; z.B. 125 n. 4.
5) ten dele weer ophalen; z. laatste vb. met *de welke* (beperkend).
6) l. Wie?
7) A 37.
8) l. Wy.

Merc.

Het woordeken *Me* hebben wy in vele Tael-spreuken[9] / als Hy heeft-me geslegen / *Zy hebben me veracht*, is derr sprake dienstich / doch weynich van Auteuren gebruykt.

De Buyginge van het woordeken Du.[10]

Eenvoud.		**Meer-voud.**	
1 *g. Du*	TU	*Gy, gyly, gyluy*,	VOS
2 *g. Dyns* of *Dynes*	TUI	*Uwer, ulieder* of *uwer lieden*	VESTRUM
3 *g. Dy*	TIBI	*U* of *Ulieden*	VOBIS
4 *g. Dy*	TE	*U* of *Ulieden*	VOS.

9) uitdrukkingen.
10) A 38.

+*Merc*.

In vorige tijden heeft-men *Du* in plaetse van *Gy* gebruykt / want *Gy* is zo veel als *Gy-lieden*, het onderscheyt van *Du* en *Gy* is onze Tale zeer dienstich / om dat de woorden kort zijn ende het onderscheyt groot is / wort van *Aldegonde* in zijne Psalmen[1] / doorgaens ooc van *Kats* in den Zelf-strijt / en in het Houwelic / tot eenige plaetsen bequamelic ingevoert / zoude ooc lichtelic in het gemeyn gebruyc plaetse grijpen: +72

+Wy hebben ooc *Gy ly* en *Gy luy*, in plaetse van *Gy-lieden* gestelt / om der kortheyt wille / welke korticheyt zeer dienstich is / om by de Werc-woorden te gebruyken / is ooc in voorgaende tijden gemeyn geweest. +Het woordeken *Gy ly* wort ooc van Huyterus aen geteykent.

Het is ooc in vele spraken gebruykelic / te seggen *Wy* in plaetse van *Ic*, en *Gy* in plaetse van *Du*, welc gebruyc prijzelic is / als het geen twijfel en +veroorzaekt / en dit gebruyc schijnt het nodich woordeken *Du* versteken te hebben: +*Merc*.

Ende over-mits het woordeken *Gy* nu gemeyn geworden is / so begintmen / *Uwerlieden*[2] in plaetse van *Du*, (door eene tael-achteloze blintheyt) te gebruyken.

De Buyginge van het woordeken Hy.[3]

Eenvoud.		**Meer-voud.**	
+1 *g. Hy*	IPSE +73	*Zy, zyly, zyluyde* (73) of *zylieden*	IPSI
2 *g. zijns* of *zijnes*	IPSIUS	*Harer* of *Hunner*	IPSORUM
3 *g. Hem of Him*[4]	IPSI	*Hun*	IPSIS
4 *g. Hem*	IPSUM	*Haer ze* of *Hen*,	IPSOS

***Merc*.**

1) z. Zwaan 395-399.
2) Zwaan 103, 213, 337. Bij de plaatsen, vermeld in Mnl. Wb. en WNT voeg ik nog uit een ms. preek van Trigland (1614): 'Het eerste is Uwerliefden aendacht voorleden Woensdach eensdeels verclaert'. En ibid.: 'Zoo hebben wij Uwerliefden tot afmaninge van hetselve voorgestelt 5 redenen'. Beide malen dus tot vele hoorders. En drie plaatsen uit c. 1525, te vinden in Bijdr. Hist. Gen. 54 (1933), 143 ('Uwe liefden' in accus.), 154, 155 ('Uwer liefden', in gen.). Men vgl. vooral Weigand (-Hirt), *Deutsches Wb.*, 5e Aufl. (1910) i.v. Liebde. De vorm op -er in nom. acc. is wel niet met WNT. VIII^2, 2076 te verklaren als overneming uit gen. en dat., maar wijst op ontlening uit het Duits *Eure Liebde*, zie Weigand-Hirt. Heeft v.H. verkeerd gehoord? Of den z.i. dwazen *vorm* ietwat gefatsoeneerd? WNT. VIII^2, 2045 geeft slechts één plaats uit een klucht.
3) A 38.
4) Een vb. van opzettelijk herstel van een verouderd woord. Zie echter Van Halteren 29. Ook het Mnl. kent den vorm *him*, Frank § 210. Zie voor den vorm *hun* Van Helten § 114 en Hooft, W. 31.

[+]Het woordeken *Him* is in het derde geval / voor duyzent jaren / by onze Voor-ouders gebruykelic geweest / de Hoochduytsen hebben *Im* in plaetse van *Him* aengenomen.

[+]Ziet vander Mijle de lingua Belgica.

De Buyginge van het woordeken Zy.[1)]

Een-voud.		Meervoud.	
1 *gev. Zy*	IPSA	1 *gev. Zy, zyly, zyluy, ze* of *zylieden*	IPSAE
2 *gev. Haers, hares* of *heurs*	IPSIUS	2 *gev. Heurer*	IPSARUM
+3 *gev. Heur*	IPSI	3 *gev. Hun*	IPSIS
	+Haer of Heur wort zelden onderscheyden.		
4 *gev. Heur* of *ze*[2)]	IPSAM	4 *gev. Heurr* of *ze*	IPSAS.

Merc.

+Wy stellen *Heurr*[3)] met eene dobbele *R*. (74) om het een-voud van het Meer-voud te onderscheyden. +74

+Door deze verscheydenheyt der Voor-namen / scheyden wy zeer bequamelic de geslachten der woorden / in deze maniere van spreken / Als *Hare Vaders*, PATRES EORUM, *Heure Vaders*, PATRES EARUM, *De schoonheyt is in heure Deucht*, PULCHRITUDO IN IPSIUS INTEGRITATE EST, NEMPE MULIERIS, *De sterkte zijner hope*, FORTITUDO SPEI IPSIUS, NEMPE VIRI.

+Deze manieren van spreken en konnen in het Francoys nochte Latijn, niet uytgesproken worden.

Het woordeken Hy wort ooc in het Een-voud aldus gebogen.[4)]

+1 *gev. Hy*	IPSE	3 *gev. zich*	SIBI
	+Van het woordeken *zich*.		
2 *gev. zijns* of *zijnes*	SUI	4 *gev. zich*	SE.

Het onderscheid tusschen *Hem* en *Zich*[5)], kan men uyt deze spreuken afnemen / Als *Hy onschuldicht zich*, EXCUSAT SE, dat is Hy onschuldicht zich-zelven / maer als men zegt *Hy onschuldicht hem*, zo kan men dat verstaen te geschieden voor den onschuldiger[6)] en ooc van eenen anderen.

De Buyginge van het woordeken

1) A 39.
2) Niet in A; z. Van Helten § 115, vlg. Ampzing r. 1670 vlgg.
3) z. B 48 n. 4.
4) A 39.
5) z. Van Helten § 117, vlg. Ampzing r. 1685 vlgg.
6) die zich verontschuldigt.

Onze des Mann. geslachts.

Eenvoud.		**Meervoud.**	
1 *gev. Onze*	NOSTER	*Onze*	NOSTRI
+2 *Onzes*	NOSTRI +75	*Onzer*	NOSTRORUM
3 *Onzen*	NOSTRO	*Onzenn*[7)]	NOSTRIS
4 *onzen*	NOSTRUM	*Onze*	NOSTROS.

De Buyginge van het woordeken Onze des Vroulicken geslachts.[8)]

		Eenvoud.	
1 *gev. Onze*	NOSTRA	3 *gev. Onze* of *Onzerr*[7)])	NOSTRAE
2 *gev. Onzer*	NOSTRAE	4 *gev. Onze*	NOSTRAM.

7) z. B 48 n. 4.
8) A 39.

De Buyginge van het woordeken Ons' des generleyen geslachts.

+1 *gev. Ons'*	NOSTRUM	3 *gev. Onzen*	NOSTRO
	+Ons' is Nostrum, en Ons is Nobis en Nos.		
2 *gev. Onzes*	NOSTRI	4 *gev. Ons'*	NOSTRUM.

In het Meer-voud / is de veranderinge der drie geslachten eveneens.[1)]
De woorden *Dijn, Mijn, Uw*, en *welke* worden ghebogen / gelijc het woordeken *Onze*.

Het woordeken Die, wort in het Mann. geslacht aldus gebogen.[2)]

Eenvoud.		**Meervoud.**	
+1 *gev. Die*	ISTE +76	*Die*	ISTI
2 *gev. Diens*	ISTIUS	*Dier*	ISTORUM
3 *gev. Dien*	ISTI	*Dienn*[3)]	ISTIS
4 *gev. Dien*	ISTUM	*Die*	ISTOS.

+Het woordeken[4)] *Die* des Vroulicken geslachts heeft in het twede geval *Dier* ISTAE, en in het Derde geval *Dierr* [3)] ISTAE. +In Genitivo et dativo.

Het woordeken *Dat* des generleijen geslachts verandert in het Een-voud +allenelic in het derde geval aldus. +In dativo.

1 *gev. Dat*	ISTUD	3 *gev. Dien*	ISTI
2 *gev. Dat*	ISTIUS	4 *gev. Dat*	ISTUD.

Wt dese redenen blijkt / dat het woorden [4)] *Dat* in het twede geval niet en verandert / want men zegt *Dat diers aert, Dat lants lengde*,[5)] *Dat waters onstuymicheyt. etc.*
Het schijnt ooc dat het woordeken *Dies* van *Dat* gebogen is / doch heeft een ander gebruyc.

Merc.

1) gelijk; dus juist als bij het reeds gegeven paradigma voor het masc.
2) A 40.
3) z. B 48 n. 4.
4) l. woordeken.
5) In B 149; Langde.

De verscheydenheyt der buyginge die deze woorden als *Mijn, Dijn*, +*onze, uwe, etc.* hebben / is allenelic in het twede geval gelegen / want men +zegt *Mijnes, Dijnes, onzes, etc.* daer nochtans de gemeyne By-woorden[6] in het twede geval in *N* eyndigen[7] alzo in het Meer-voud zeyt men *Mijner, Dijner, onzer, etc.*

+In genitivo.

+Adjectiva.

+Daer nochtans de gemeyne By-woorden / zonder *R* in dit geval gebogen worden.[8]

6) gewone adjectiva; zie de verbuiging in den gen.: *Des goeden* B 63.
7) A 23.
8) z. B 63: 'Der goede of Goeden, *Bonorum*'.

+Deze[1] woorden volgen den aert dezer Voor-namen / ooc eene *R* in het twede geval aenemende als *Zodanige, zulke, zommige, Eenige, Gene, Andere, Vele, Alle*.

Ooc *Twee*, en *Drie*, heeft gebogen *Tweer* en *Drier*, Het gebruyc ende de nutticheyt / blijkt in deze redenen *Tweer menschen getuygenisse is waerachtich*, Joan. 8. dit en kan zonder dese veranderinge[2] niet gezeyt worden / +ten zy met eene Omschrijvinge.

+Hier zijn eenigerwoorden buygingen bygevoucht wel den aert de Voor-namen volgen.

+Per Paraphrasin.

Merc.

Welc heeft in het twede geval *Welken* en *Welx, Ander* heeft / *Anders* en *Anderen Ider* heeft *Iders* en *Ideren, Igelic* heeft *Igelix* en *Igelicken, Elc* +heeft *Elx* en *Elken*, doch ider woort heeft zijn by zonder gebruyc / want men zegt *Welx goederen*, CUJUS BONA, maer niet *Welx mans goederen*, maer zeer wel *Welken mans goederen*, alzo zegt men ooc *Igelix werc* ende *Igelicken mensches werc*, niet *Igelix mensches werc, etc.*

+Vsum differentem Genitivi Habent.

Onderscheyt tusschen Gene en Geene.

Onze Tael-schrijvers onderscheyden *Gene* ISTE, dat is *Die*, de eerste silbe +met eene *E* schrijvende / van *Geene* welc is te (78) zeggen / *Niet een* NULLUS, eene opmerkinge die niet verwerpelic en ware / by aldien *Gene* en *Geene* malkander zo gelijc niet en waren in t'aenzien / daerse zeer veel in de beduydinge verschelen / daerom hebben wy in plaetse van *Geene* altijt +onveranderlic *Geen* voor een ADVERBIUM gestelt gelijc ooc *Koorn-hert* en *Grotius* gedaen hebben.

+78

+*Geen* voor *non*.

+De buyginge van het woordeken Zelf.

+Declinatio dictionis *zelf*.

Voor het woordeken Zelf en machmen niet stellen *Zelve* want als wy zeggen *Ic doe het zelve*, dat is het zelve werc / want het woort *zelve* is een By-woort / den drie geslachten gemeyn / als

+*De zelve Man*
De zelve Vrouwe
Het zelve Dier.

+Men zoude zonder hardicheyt konnen zeggen *Het zelf dier*,[3] maer wort nagelaten, op dat men den Voornaem *zelf* niet en rake.

Maer het woordeken *zelf* benaemt altijt eenen Persoon / als *Ic hebbe het zelf gedaen, Het is mijnes zelfs werc*,[4] *Ic en hebbe my zelven niet konnen helpen*.

1) d.i. De navolgende.
2) verbuiging.
3) Dgl. voorbeelden bij Van Halteren, bl. 56.
4) Van zulke genitieven, afh. van volgend subst., vele vbb. in Mnl. Wb. op *selve* (VII. 959). Bij v. Helten geen duidelijke vbb. (I. 119). Heinsius 134 geeft o.a. *sijns selfs werck*. Trommius

Hier heeftmen alle de Buygingen van het woordeken *zelf*.

Men zegt ooc veeltijts *Zelfs*[1)] voor *zelf*, welc niet hart en valt / ooc zeggen wy met de Hoochduytschen *zelver* [1]) voor *self* doch eene onvermengde order ware best ghevolcht.

++De Buyginge ende het gebruyc van het woordeken Alle.

+79

+De Declinatie dezer woorden is by de Voornamen gestelt, om des gelijken aerts wille

Het woordeken *Alle* wort by de drie geslachten gevoecht / als

Alle mensch	OMNIS HOMO
Alle vrouwe	OMNIS FOEMINA
Alle dier	OMNE ANIMAL.

Ende in het *Meer-voud* heeft men zonder het woordeken *Alle* te veranderen *Alle mannen, Alle vrouwen, Alle dieren*, voorts wort *Alle* in het Mannelic geslacht aldus gebogen /

Eenvoud.		**Meer-voud.**	
1 *gev. Alle*	OMNIS	*Alle*	OMNES
2 *gev. Alles*	OMNIS	*Aller*	OMNIUM
3 *gev. Allen*	OMNI	*Allenn*[2)]	OMNIBUS
4 *gev. Allen*	OMNEM	*Alle*	OMNEIS.[3)]

+*Alle* wort in het vroulic geslacht in het twede geval verandert *Aller, En Alle* verandert in het generley geslacht / *Alles, Allen, Alle*.

+In Genitivo.

Het *Meer-voud* is by de drie geslachten gelijc / behalven het *Meer-voud* van het generley geslacht / welc is *Alles*, OMNIA.

+Van de Werk-woorden.[4)]

+De verbis.

onderscheidt 1 / *sijns selfs* = van zichzelf; 2 / *syn selfs* = van hem zelf. Bij v. Halteren beide vormen (7, 16, 17), maar of ze afh. zijn van een volgend subst. blijkt niet.

1) Zie Van Halteren § 62.
2) z. B 48 n. 4.
3) v.H., die graag differentiatie van casus heeft, zal opzettelijk dezen ouden vorm gekozen hebben.
4) A 41.

[+]Een werc-woort beteykent eene wer-(80)kinge / die gedaen of geleden wort / of geschiet[5] / als *Ic beminne, Ic worde bemint*, ende *Het regent*. [+]80

En worden na deze verdeylinghe[6] beschreven.

5) Tot de derde groep behoren o.a. de impersonalia met *het* als onderwerp (v.H. kent ook andere impers.); 'geschiet' (in de definitie) wijst een groep aan, die niet onder 'gedaen of geleden' valt: de *verba neutra*.

6) Bedoeling van het schema is, dat zowel de 'personelicke' als de 'onpersonelicke' ww. verdeeld worden in lijdende, werkende of generleye.

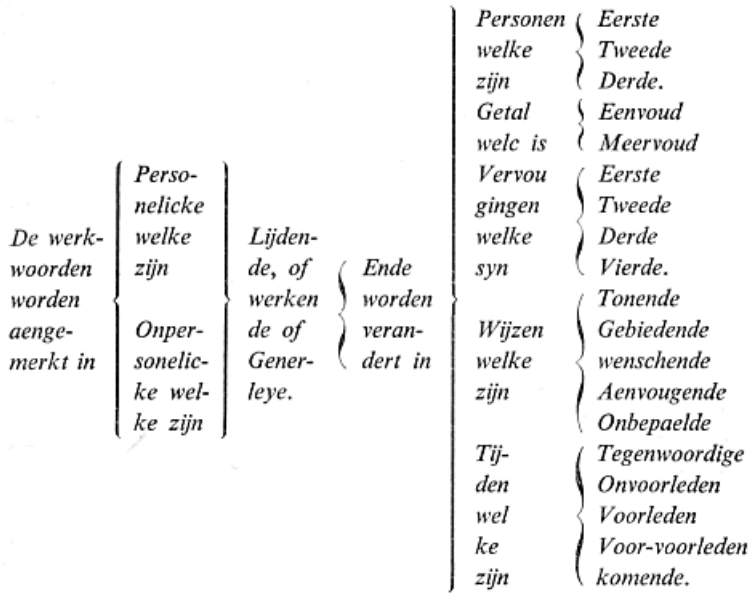

De Werc-woorden zijn Personelic of Onpersonelic / of Generley.[1)].

[+]Een Personelic Werk-woort is / waerby altijt de Persoon-woorden (of Voornamen) bystaen als *Ic minne, du mint, zy minnen*. [+]Verbum Personale.

[++]Onpersonelicke Werk-woorden zijn / (81) die zonder toe-doen van menschen geschieden als *Het waeyt, Het regent, Het vriest*. [+]Impersonale.

Ooc worden de Werk-woorden onpersonelic met *Men* of *Het wort* voor te stellen / als *Men mint, Men zeyt, Het wort gezeyt, Het wort gelooft*.[2)] [+]81

[+]Achter de onpersonelicke Werck-woorden volgen somtijts Voornamen in het derde Geval / als *Het rouwt my, Het lust u Het was hem leet*. [+]Verbum Impersonale pronominibus declinatis jungitur.

Daer zijn ooc twee Werk-woorden / als *Wezen* of *zijn*,[3)] en *Worden*, welke zelfstandige werkwoorden genaemt worden.

[+]Daer zijn ooc Helpende Werk-woorden / deze zijn *Hebben, Wezen, zijn* en *Worden*, zonder welkers behulp / men alle de onderscheyde tijden der Werkwoorden / niet uytbeelden en kan. [+]Verba auxiliaria.

1) A 41. Het toegevoegde ‘of Generley’ zal een vergissing zijn. Deze onderscheiding hoort bij een andere verdeling: zie het schema en B 81.
2) De impersonalia blijken in de drie groepen der definitie voor te komen: 1. activa (Men mint): 2. passiva (Het wort gezeyt); 3. neutra (Het waeyt). Zie Inl. § *3c*.
3) A 42.

+Van den Aert der werkwoorden.[1)]

+De verborum generibus.

Daer is driederley' Aert der Werk-woorden / als *Werkende*, en *Lijdende*, en *Geenerleye Werk-woorden*.

+Van de werkende Werk-woorden.[2)]

+Verba activa.

Alle werkende Werkwoorden / beduyden eene werkinge / met eenen Voornaem / van het gene dat werkt als *Ic beminne het Vaderlant, Hy plougt het Lant, De vyanden hebbent al verdorven*.

++Van de Lijdende Werc-woorden.[3)]

+82

+De verbis passivis.

De lijdende Werc-woorden worden altijt met een zelfstandich Werc-woort uytgedrukt / als *Ic worde geslagen, Ic wiert onderwezen*, zo dat de lijdende Werc-woorden altijt by haer hebben Het[4)] woordeken / *Worden, Werde, Wiert, etc.*

De oorzake dat wy by de werc-woorden / deze woordekens vougen / is om dat wy geen Werc-woorden en hebben die eene lijdinge uyt-beelden:[5)]

+Van de Werc-woorden des Generleyen Aerts.[6)]

+De verbis neutris.

De Werc-woorden die geen werkinge nochte lijdingen uyt en drucken / worden Generleye / of Oneygene Werk-woorden genaemt / als *Ic schijn, Ic blinke, Ic Ic*[7)] *bloeye, Ic ben, Ic worde, etc.* ooc dusdanige Werc-woorden / als *Staen, Bestaen, On-staen, etc.*

Tot dit geslacht behoren ooc de INCHOATIVA, als *Ic worde warm*,[8)] *Ic worde gewaer*.

1) A 42.
2) A 42.
3) A 42.
4) l. het.
5) Ölinger heeft opgemerkt, dat het Duits geen passivum heeft, 'weil keine besondere Form dafür vorhanden sei', Jellinek II, 286. Garnier betoogt (reeds in 1558), dat het Fr. geen echte passieve vormen bezit, Livet 306.
6) A 42.
7) Dit woord vervalle.
8) Jellinek II, 131: 'Bei Ritter erscheinen die Lateinischen Kategorien, jedoch nur *meditativa* und *incoativa*; op p. 284 een 'Exemplum verbi Inchoativi': ich werd warm.

Van de Onpersonelicke Werc-woorden.[9)]

[+]Onpersonelicke werkende woorden volgen naer het woordeken *Men*, als *Men werckt, Men doet, Men zegt*.

[+]Impersonale Activum.

[++]Onpersonelicke lijdende woorden vol-(83)gen naer het woordeken *Daer* en *Wort* als *Daer wort gewrocht, Daer wort gedaen, Daer wort geseyt*.

[+]83

[+]Impersonale Passivum.

9) A 41. Het *Impersonale Passivum* blijkt (als het *Personale Passivum*) 'altijt met een zelfstandich Werc-woort uytgedrukt' (B 82) te worden. Deze groep toont dus een echt passieve constructie. Van H. heeft deze indeling misschien ontleend aan Ritter; zie Inl. § *2b* onder no. 19.

+Onpersonelicke ghenerleye woorden / volgen naer het woordeken *Het* als *Het vriest, Het regent, Het geschiet*. +Impersonale verbum Neutrum.

+Van de Getalen.[1)]

+De Numeris.

In de Werc-woorden zijn twee Getalen / *Het Eenvoud* ende het *Meervoud*, als *Ic beminne* en *Wy beminnen*.

+Van de Personen.[2)]

+De Personis.

De Personen der Werc-woorden zijn drie / De eerste Persoon is *Ic beminne* en *Wy beminnen*, De twede Persoon is *Du beminnes* en *Gyly beminnet*, De derde Persoon is *Hy bemint* en *Zyly beminnen*.

+Van de wijzen der Vervougingen.[3)]

+De Conjugationum modis.

De Werc-woorden worden na vijf wijzen gebogen / of verandert / de +Tonende wijze / heeftmen in deze reden / *Hy leert zijne lesse*. +Indicativus.

+De Gebiedende wijse / heeftmen in *Leer du dijne lesse*.

+De Wenschende wijze / hoortmen als men zegt / *Och*[4)] *dat ic leerde*. +Imperativus.

+De Aenvougende wijze volcht altijt deze woordekens / *op dat, Om dat*, +*Indien*[5)] *etc. Als Opdat ic lere, Op dat ic liepe, Om* (84) *dat hy ware, Indien ic viele, etc.* +Optativus. +Subjunctivus. +84

+De Onbepaelde wijze is / welke geen zekeren Persoon / nochte getal noch geen Tijt[6)] en bepaelt / als *Minnen, Leren, Dragen*. +Infinitivus.

Van den Tijt.[7)]
De tijden der Werc-woorden zijn vijf.

1) A 42.
2) A 43.
3) A 43. De modi, niet de tempora, vormen de hoofdindeling der vervoeging.
4) Vert. van *utinam*.
5) Vert. van *ut, cum, si*.
6) A spreekt niet over den tijd. De Duitse grammaticus Wippel (1746) 'behauptet, dass der Infinitiv auch die Zeit nicht bestimme', Jellinek II, 399. In Frankrijk zei reeds Estienne (1582): 'quand le verbe, mis seul, ne determine ou demonstre certaine personne ... ne le temps ... ne le nombre ...', Livet 429.
7) A 43.

+*De Tegen-woordige tijt, als Ic minne*, +Praesens
+*De On-verleden of onvolkomen tijt, als Ic minde*, +Imperfectum
+*De Voor-leden tijt, als Ic hebbe gemint*. +Perfectum
+*De Voor-verleden tijt, als Ic hadde gemint*, +Plusquam-perfectum.
+*De Komende tijt, als Ic zal minnen*. +Futurum.

Van de Vervougingen.[8)]

De buygingen der Werc-woorden / worden om des onderscheyts wille Vervougingen genaemt / en geschieden door *Wijzen Tijden* en *Personen*, deze Vervougingen zijn vijfderley.

8) A 44.

+Van de eerste Vervouginge.[1)]

+Prima Conjugatio.

Als men in de eerste Vervouginge der werk-woorden van de woorden der onbepaelde wijze / op het eynde *EN* af neemt / ende dan *DE* in die plaetse stelt / zo heeftmen een woort / dat den onvolkomen tijt uytdrukt / Als tot voorbeelt *Deelen* is een woort der onbepaelde wijze / hier van op het eynde *EN* genomen / zo is het *Deel*, hier dan op het eynde *DE* gestelt +zo is het *Deelde*, dit is een woort van den onvol-(85)komen tijt in den eersten persoon / als men ook by *Deel* stelt eene *T* ofte *D*, zo is het *Deelt*,+Hier dan de silbe *Ge* voorgestelt (welke silbe is het by-vougsel des verleden tijts) zo is het *Gedeelt*, dit woort drukt den verleden tijt uyt. +85 +Augmentum Praeteriti.

Tot deze eerste Vervouginge behoren deze werk-woorden / als *Aezen, bouwen, hooren, hongeren, etc.*

+Alle de werk-woorden / welke eene dobbele Consonant hebben / die verliezen eene Consonant in den Onverleden en in den Verleden tijt. +*Merc*.

+De tweede Vervouginge.[2)]

+Conjugatio Secunda.

De tweede vervouginge der werk-woorden is / als men van de onbepaelde wijze / de laetste *En* afneemt / en in die plaetse *Te* stelt / zo heeftmen een woort / welk de onverleden tijt uytdrukt / Als tot voorbeelt / als men van *Braeken* / de laetste *En* afneemt zo is het *Braek*, hier nu op het eynde *Te* gestelt zo is het *Braekte* dit is een woort des Onverleden tijts / als men ook by *Braek*, eene *T* stelt / zo is het *braekt* hier voor de silbe *Ge* gestelt zo is het *gebraekt*, dit is een woort des voorleden tijts.

Tot deze buyginge behoren deze werk-woorden als *Backen, blusschen, kloppen, kampen, etc.*

+De derde Vervouginge.[3)]

+Tertia conjugatio.

+Als men in de derde Vervouginge der (86) werk-woorden / van het woort der onbepaelde wijze / de laetste *N* afneemt / ofte in de plaetse van de *N* stelt *De*, zo heeftmen twee verscheydene woorden / die den onvolkomen tijt uyt-drucken / als *Achten*, heeft in den onvolkomen tijt / *Achte* en *Achtede*. Als men ook / van de onbepaelde wijze *En* afneemt / ende daer de vermeerderende silbe *Ge* voorstelt / zo heeft men een woort des voorleden tijts / als *Geacht, Gearbeyt, Gebloet, Gehoort*,[4)] *Gegroet, etc.* +86

1) A 44.
2) A 49.
3) A 51.
4) Dit hoort en staat bij de eerste conjug. Zal drukfout zijn voor *geboort* (van *boorden*). Voor de ww. met stam op *t* of *d* vgl. Heinsius 68.

+De vierde Vervouginge.[5)]

+Quarta conjugatio.

+In de vierde Vervouginge hebben alle werc-woorden / in de voor-laetste silbe / eene dobbele *I*, als in *Bijten, Blijken, Blijven*, als men van deze

+In Penultima Syllaba.

5) A 52.

woorden / de laetste *En* afneemt / en in plaetse van *ij* stelt *EE*, zo heeft-men een woort / des onvolkomen tijts / als *Beet, Bleek, Bleef*, als men nu tot het woort des onvolkomen tijts *En*, achter en *Ge* voor aen stelt / zo heeft-men een woort des voorleden tijts / als *Gebeeten, Gebleeven, Gestreeken, Gescheenen, Geweeken, etc.*

[+]De vijfde Vervouginge.

[+]Quinta conjugatio.

Onder de vijfde buyginge der werk-woorden[1)] behooren / welke den voorleden tijt in *EN* eyndigen / als *Ic bederve* heeft in den voorleden tijt [+]*Ic hebbe bedorven*, al-(87)zo heeft *Bidde, gebeden, bevele heeft bevolen, etc.* Deze woorden [+]87
veranderen ook in den Onvolmaekten tijt hare klinkletteren / als *Ic bederve* heeft *Ic bedorf, Ic bedriege, Ic bedroog, Ic bidde, Ic bad, Ic bevele, Ic beval*.

Die lust heeft om meer Werk-woorden van elke Vervouginge te zien / die wijzen wy tot onze eerste *Spraec-konst*.

Merc.

De werk-woorden verdobbelen / eenige letteren in het Veel-voudich / na den aert der zelf-standige en by-vougelicke woorden. Ziet fol. 60.

Voorts worden de Werc-woorden op eenerleye wijze gebogen / Aen-gaende nu de veranderingen in t'gemeyn / die stellen wy / met deze volgende voorbeelden vooroogen / achtende dat men de hele gestaltenisse der veranderingen / daer uyt na begeeren zal konnen afnemen.

[+]De vervouginge van het Werc-woort hebben.[2)]

[+]Typus conjugationis.

De Tonende Wijze.

[+]*Ic hebbe*,	HABEO, [+]Modus indicativus.	*Wy hebben*	HABEMUS,
Du hebst, hebbes of *Hebs*[3)]	HABES,	*Gy hebbet*	HABETIS,
Hy heeft	HABET,	*Zyly hebben*	HABENT.

Merc.

1) De hiertoe behorende ww. somt v.H. op in A; enkele hebben een partic. op *-t*, of een zw. praeteritum.
2) A 57.
3) cf. Lubach 40; eveneens *du hebs*, cf. Franck § 152.

+Wy vougen hier in[4] het out gebruyc der (88) Werc-woorden / zonder welc gebruyc wy in onze Sprake zeer veel verliezen / ooc zijn tot de her-stellinge des zelven / +88 alle Taelgeleerde gheneycht geweest / als *Koornhert, Aldegonde, Ampsingius*,[5] ooc de *E. Iacob Kats*, welke in den Zelf-strijt zeyt / *Du geefst gestrenge geest, ons grote stof om klagen, Du legst ons packen op die niet en zijn te dragen*. Alzo spreekt *Aldegonde* doorgaens in de *Psalmen*.

4) Nl. in het gebruiken van *du*.
5) Deze wilde niet *du*, wel *dij* en *dijn* weer herstellen, r. 1635 vlgg.

Deze woorden *Hebst, Geefst, Legst, etc.* zijn zeer gebruykelic geweest / +doch veel zoetvloeijender zoudemen zeggen / *Hebs, Geefs, Legs, etc.* het welc een voornemelic Taelkender[1] zeer nuttelic aenteykent / ende van ons hier tot eene prouve voorgestelt wort.

+In manuscriptis.

	+**Onverleden Tijt.**	+Imperfectum.		**Voorleden Tijt.**	
+*Ic hadde*	HABEBAM	*Wy hadden*	HABEBAMUS	*Ic hebbe gehat*	HABUI
	+Perfectum.				
Du hads[2]	HABEBAS	*Gy haddet*	HABEBATIS	*Du hebs gehat*	HABUISTI
Hy hadde	HABEBAT	*Zy hadden*	HABEBANT.	*Hy heeft gehat*	HABUIT, etc.

+Voor-verleden Tijt.

	+Plusquam-perfectum.
Ic hadde gehat	HABUERAM
Du hads gehat	HABUERAS
Hy hadde gehat	HABUERAT, *etc.*

+Komende Tijt.

	+89
Ic zal hebben	HABEBO
+*Du zulst* of *zuls* of *zulles hebben*	HABEBIS
	+Futurum.
Hy zal hebben	HABEBIT, *etc.*

+De gebiedende wijze.

	+Modus Imperativus.		
		Hebben wy	HABEAMUS
Heb gy	HABE	*Hebbet gy*	HABEATIS
Hy hebbe	HABEAT	*Hebben zy*	HABEANT.

Daer zijn Spraec-kenders die de gebiedende woorden / met eene *E* op het eynde uytspreken zeggende *Minne, Hebbe, Lope, Drage*, maer dewijle deze gebiedende wijze noch niet zeer in gewortelt[3] en is / ende daerom ooc te harder in het gehoor valt / zo wort de hardicheyt gansch wech genomen / als men zegt *Heb, Loop, Draeg, Spreec, Werc, Wandel, etc.*

1) Zal op van der Schuere doelen; men vgl. de kanttekening met B 26 en 38.
2) cf. Lubach 38.
3) Blijkbaar wilden de genoemde ‘Spraec-kenders’ den Mnl. imper. herstellen (cf. B 89 ‘oude schriften’), maar dan niet slechts voor de zw., maar tevens voor de st. ww. Van H. is practisch: hij hoort, dat dit ‘hard’ klinkt en wil geen *-e* ‘herstellen’; z. Zwaan, 312.

Deze woorden heeftmen in oude schriften doch zelden onder anderen 2. Paral. 6.[4)] *Zo hore het gebet uwes knechts, Aldegonde* Psalm 59. *Verlos' my Heer, wil my bewaren, Kamphuyzen*, Psalm 5. *Hoor Heer mijn woort, merc op mijn reden*.

[+]*Ampsin. Nu zie ic weet dit wel, dat gij in Israel, etc.*

[+]In de Heylige tranen.

4) 2 Kron. 6 vs 21.

+De wenschende wijze.[1)]
+Tegenwoordige en Onverleden tijt.

+Modus optativus.
+Praesens et Imperfectum.

+Och of	+90	Och
Ic hadde	HABEREM	*Hadde ic*
Du haddes	HABERES	*Hatstu*
Hy hadde	HABERET, *etc.*	*Hadde hy, etc.*

+Verleden en Voor-verleden tijt.

+Perfectum et plus-quamper.

Och of	
Ic gehat hadde	HABUISSEM
Du gehat haddes	HABUISSES
Hy gehat hadde	HABUISSET, *etc.*

Merc.

De woorden van de Tonende / ende de Wenschende wijze zijn zeer gelijc / behalven de plaetsinge / welke by na over al verandert.

+De Aenvougende wijze.[2)]
De tegenwoordige tijt.

+Modus Subjunctivus.

Op dat

Ic hebbe	HABEAM
Du hebbes	HABEAS
Hy hebbe	HABEAT, *etc.*

Merc.

1) A 59.
2) A 59.

Wy zouden met kleyne veranderinge / verscheyde vervougingen merkelic konnen onderscheyden[3] / met eene Vocael tusschen het werc-woort te brengen /als

++*Hebbeën*[4] *wy*	HABEAMUS NOS
	+De leste Silben zijn alle kort.
	+91
Hebbeët gy	HABEATIS VOS
Makeën zy	FACIANT ILLI.

Desgelijx ooc *Gaën, Doën, Staën, etc.*[5]

Het schijnt dat van HABEMUS, AUDIMUS, FACIMUS, *etc.* door het invougen eener Vocael / gevonden is HABEAMUS, AUDIAMUS, FACIAMUS, *etc.*

+Onverleden tijt.

+Imperfectum.

Op dat ic hadde VT HABEREM of *Op dat ic hebben zoude, etc.*

3) (in functie) uiteenlopende vervoegingsvormen kenmerkend kunnen onderscheiden (doen verschillen).
4) Een voorbeeld van een maakvorm: er komt een syllabe bij; vgl. Lat. habemus t.o. habeamus. Zie ook de geb. en aanv. wijze van *zyn* en *wezen*, B 94 en 95.
5) Nl. in 2.3 ps.pl. conj. als in het vb.

+Verleden tijt.

+Perfectum.

Als ic gehat hebbe, CUM HABUERIM, *etc.*

+Voor-voorleden tijt.

+Plusquam perf.

Als ic gehat hadde CUM HABUISSEM, *etc.*

+Komende tijt.

+Futurum.

Als ic hebben zal CUM HABUERO.

+De onbepaelde wijze.[1)]

+Infinitivus Modus.

Tegenw.		***Verleden.***	
Hebben,	HABERE	*Gehat hebben*	HABUISSE.

+De deel-woorden [1])

+De Deelwoorden worden alzo genaemt,[2)] om datse van de Werkwoorden en ooc van den tijt mededelen.

Tegenw.			***Verleden.***
Hebbende,	HABENS	*Gehat*	HABITUM IN ALIO SENSU.[3)]

1) A 60.
2) Het nominale en tegelijk verbale der deelwoorden wordt algemeen als het kenmerk van deze categorie aangegeven. Ongetwijfeld was v.H. op de hoogte hiervan en heeft hij L.'s definitie gekend: Participium est dictio variabilis, quae à verbo derivata, partem capit tam à nomine, quam à verbo. Nam declinatur per genera et casus, ut Nomen: et cum tempore significat actionem aut passionem, ut verbum (L 64). De kanttekening is heel vreemd. Corrupt? Of het werk van een corrector of copiist, die al te haastig werkte? De marginalia zijn menigmaal slecht verzorgd; zie b.v. B 123, 130, 133.
3) Want habitus (-a, -um) betekent in het Lat. niet 'gehad', maar (lichamelijk goed of kwalijk) gesteld. Over den neutr. vorm zie B 92.

Merc.

Alle onze PARTICIPIA, worden gebruykt voor ACTIVA en niet voor PASSIVA, [+]daer wy noch-(92)tans / eenige naturelicke PARTICIPIA PASSIVA[4] hebben / de PARTICIPIA [+]92 ACTIVA TEMPORIS PRAETERITI beginnen met het AUGMENTUM SILLABICUM *Ge*, als *Gemint ἠγαπηκὸς* en met het SILLABICUM AUGMENTUM *Be* worden de PARTICIPIA PASSIVA beschreven / als *Bemint ἠγαπημένον*[5] of *Ver* tot meerder klaerheyt / hebben wy dezer naer-volgender woorden onderscheyt / benevens de Griexsche aengeteykent.[6]

4) Ofschoon wij toch wel enkele 'naturelicke' passiva hebben. In het Latijn zijn immers de participia van den verl. t. passiva (men kan afzien van enkele uitzonderingen: pransus etc). Dezelfde opvatting vinden we in Frankrijk. Vandaar dat Ramus *ri* en *dormi* niet onder de participia rekent (Livet vergist zich, als hij p. 225 schrijft: 'Ramus oublie ces formes'). Duidelijk is ook Meigret's mededeling, dat *dormi* geen participium is, Livet 84.
5) Neutrum, want er is nooit een *-e* van de buiging in de Ned. participia. Het afwezig zijn van zulk een *-e* is karakteristiek voor de bijv. woorden in het neutrum; cf. B 108, 109: *hy is vroom, probum est* en B 91: *habitum*, t.o. B 27 met participiale adjectiva *vinctus, coactus*.
6) De eerste bevat deelwoorden (neutra; zie het Gr.) met *ge-* beginnend en daarom activa genoemd; de participia der tweede rij (ook neutra) zijn passief, als men ze vervoegt met *zijn*, maar het actieve gebruik (met *hebben*) is niet altijd uitgesloten. Men zie B 93 Merc: activa en passiva 'na gelegentheyt des noots'.

geschreven,	*γεγραφὸς*.	*beschreven*,	*γεγραμμένον*.
gelezen,	*λελεχὸς*.	*belezen*,	*λελεγμένον*.
gelopen,	*τετρεχὸς*.	*belopen*,	*τετρεγμένον*.
gesproken,	*πεφρακὸς*,	*besproken*,	*πεφρασμένον*.
gescheenen,	*πεφαγκὸς*,	*verscheenen*,	*πεφαμμένον*.

Om dezes onderscheyts wille diende-men gade te slaen / om de PARTICIPIA ACTIVA by de ACTIVA VERBA te vougen / desgelijcx ooc de PASSIVA PARTICIPIA by VERBA ACTIVA ofte het VERBUM SUBSTANTIVUM, zo zegt-men / dan zeer bequamelic *Ic hebbe gelopen*, niet *Ic ben geloopen*, maer *Ic ben belopen*, alzoo ooc *Ic hebbe gescheenen*, niet *Ic ben gescheenen*, maer *Ic ben verscheenen*.

Wy en hebben geen lijdende Werk-woorden / nochtans geeft de opmerkinge[1] dezer deel-woorden een nadenken / offer wel teenigen tijde / zulken onderscheyt onder de Werk-woorden geweest heeft / gelijc alser onder de *Deel-woorden* is.

Merk.

[+]Daer en konnen geen verscheydene[2] (93) Deel-woorden komen van Werk-woorden die met de silbe *Be* of *Ver* beginnen / als van *Ic beleze, Ic belope, Ic bespreke,* [+]93 *Ic verdoe, etc.* want van deze woorden heeftmen deze deelwoorden / als *Belezen, belopen, bespreken*[3] en *verdaen* deze en diergelijke worden voor Werk-woorden en Lijd-woorden[4] genomen / na gelegentheyt des noots.[5]

De buyginge van het zelf-standich Werk-woort, wezen ofte zijn.[6]

[+]De verkondigende wijze des tegenwoordigen tijts.

[+]Praesens.

Ic ben	SUM	*Wy zijn*	SUMUS
Du bist[7]	ES	*Gyly zijt*	ESTIS
Hy is	EST	*Zy zijn*	SUNT.

Merk.

1) beschouwing.
2) in vorm van inf. en praes. verschillende door de voorvoeging van *ge*.
3) Van Helten I. 32 vermeldt het part. *gespreken* naast *gesproken*. B 92 heeft *besproken*.
4) actieve en passieve participia.
5) naar het geval vereist. Door het formele criterium (de vervoeging met *hebben* of *zijn*) komt de onderscheiding naar de betekenis niet aan de orde. Wat zou v.H. doen met een geval als: ik ben gekomen?
6) A 60.
7) cf. Franck § 165 en Lubach 64.

Voor *Du bist* zeggen wy gemeynelic *Gy zijt*, welc eygentlic van het veel-voudich gezeyt wort / daerom zo verbetert[8)] dit out gebruyc / de niewe dwalinge.

8) is beter dan.

+Onverleden tijt.

+Imperfectum.

Ic was	ERAM	*Wy waren*	ERAMUS
Du waerst, of waeres[1]	ERAS	*Gyly waret*	ERATIS
Hy was	ERAT	*Zy waren*	ERANT.

+Verleden.

+Perfectum.

Ic hebbe geweest	FUI
+Du hebst of hebbes geweest	FUISTI +94
Hy heeft geweest	FUIT. *etc.*

+Voor-verleden.

+Perfectum, et plus.[2]

Ic hadde geweest	FUERAM
Du hatst of haddes geweest	FUERAS
Hy hadde geweest	FUERAT.

+Komende tijt.

+Futurum.

Ic zal zijn	ERO
Du zulst of zulles zijn	ERIS
Hy zal zijn	ERIT. *etc.*

1) cf. Franck § 165.
2) Omschrijving van plusquamperfectum? Of verkeerde lezing - door den bewerker der marginalia - van een afkorting voor , opgevat als en weergegeven door ?

[+]De Gebiedende wijze,

[+]Modus Imperativus

		Wezen wy of wezeën[3] *wy*	SIMUS
Weest du	ESTO TU	*Wezet gyly*	SITIS
Hy zy		*Wezen of Wezeën*[3]) *zy*	SINT

Merk.

In plaetse van *Weest* en *Wezen* wort gemeynelic *Zy*[4] en *zijn* gebruykt / welke woorden de Gebiedende / Wenschende ende de Aenvougende manieren niet zekerlic uyt en beelden[5] / het welc andersins / volgens onze order / wenschelic gedaen wort.[6]

De wenschende wijze[7] gaen wy voorby, om dat de wenschende ende de Aenvougende wijze in alles gelijc zijn.

[++]De Aenvougende wijze.[8]

[+]95

[+]*Zijët* wort met eene dobbele *l*. geschreven om van het woordeken *Ziet* onderscheyden te werden.

Op dat[9]

Ic zy	SIM	*Wy zijn*	SIMUS
Du zijst[10] *of zyës*	SIS	*Gyly zijet*	SITIS
Hy zy	SIT	*Zy zijn*	SINT.

3) cf. B 91.
4) z. Lubach § 110 e.
5) niet duidelijk onderscheiden doen uitkomen.
6) hetgeen evenwel volgens de ordening, die wij voorstaan, naar wens geschiedt; cf. B 78, 96, 106 ‘Wet of Regel’, 108 ‘de aengewezen order’.
7) A 61.
8) A 62.
9) Ut.
10) cf. Lubach 64.

Merk.

De Hoog-duytschen / die de nodige outheden vlijtich bewaert hebben zeggen *Dy seyest* SIS, en *Ir seyet* SITIS, het welke wy op het lijdelicxte[1] naer-gevolgt hebben.

Het ware ook ter onderscheydinge dienstelic / dat-men in plaetse van *Wy zijn* en *Zij zijn*, gebruykten *Wy zijen* SIMUS, en *zij zijen*, SINT.

[+]Onverleden tijt.

[+]Imperfectum.

Op dat

Ic ware	*Wy waren*
Du waerst	*gyly waret*
hy ware	*zy waren*.

Merk.

Deze tijt kan in alle werk-woorden / uytgedrukt worden / als *Ic liepe, hy liepe, hy dede, hy wrochte, etc.*

Het verschil van de woorden dezer ende der Toonende wijze is / in de laeste letter gelegen.

Anders.

Als[2]

Ware ic	ESSEM	*Waren wy*	ESSEMUS
wares du of waerstu	ESSES	*waret gyly*	ESSETIS
ware hy	ESSET	*waren zy*	ESSENT.

[++]Verleden tijt.

[+]96

[+]Perfectum.

Als[3]

1) zo ver als toelaatbaar is, zo ver mogelijk.
2) Si, cum. Het onderstellende, bedoelt v.H., kan in het Ned. ook zonder voegw. uitgedrukt worden, nl. door inversie.
3) Hier en in de volgende vbb. het *cum* of *si* der Lat. gramm.

Ic geweest hebbe ofte ben	FUERIM
Du geweest hebbes ofte zijt[4]	FUERIS
Hy geweest heeft ofte is, etc.	FUERIT.

[+]Voor-verleden.

[+]Plusquam-perfectum.

Als

Ic geweest hadde ofte ware	FUISSEM
gy[5] *geweest had ofte waert*	FUISSES
hy geweest hadde ofte ware, etc.	

4) Te lezen: *zijst* (of *zijs*); vgl. B 95 en Lubach § 110 d.
5) Waarom pluralisvorm? Vgl. ook B 97 *Werd gy* en 98 *gy wiert*. Zeer wschl. invloed van Bijbeltaal, of althans van godsd. hogeren stijl. Zie b.v. Joh. 11:32: 'Heere, indien gij hier geweest waert'; Vulg.: 'Domine, si fuisses hic'. B 98 spreekt van 'de Bibelsche verbeteringen'.

[+]Komende tijt.

[+]Futurum.

Als

Ic wezen ofte zijn zoude	FUERO
Du wezen ofte zijn zoudes	FUERIS
hy wezen ofte zijn zoude, etc.	FUERIT.

Anders.

Als

Ic wezen ofte zijn zal	FUERO
Du wezen ofte zijn zulles	FUERIS
hy wezen ofte zijn zal, etc.	FUERIT.

Merk.

Het meeste onderscheyt van de Buygingen der werk-woorden / in de oorzakelicke[1] en in de Tonende wijze / is gelegen in de verplaetsinghe der woorden / welke plaetsen eene geheele zekere order[2] onderworpen zijn.

[++]De onbepaelde wijze.[3]

[+]97

[+]Modus infinitivus.

Tegenwoord.		**Voorleden.**	
Wezen ofte zijn	ESSE	*Geweest hebben ofte zijn*	FUISSE.

[+]De deel-woorden. [3])

[+]Participia.

Tegenwoord.	**Voorleden**

1) Aenvougende en Wenschende wijze. Er bestaat zekere causale samenhang tussen de ‘handelingen’ van hoofd- en bijzin: doel (ut), voorwaarde (si), reden (cum), tijd.
2) v.H. beseft, dat de afhankelijke woordorde geen willekeur is. Zie B 94 ‘order’.
3) A 63.

Wezende ofte zijnde *Geweest ofte gewezen*

+Komende.

+Futurum.

Komstich ofte Toekomstich[4] FUTURUM.

***Merk*.**

Wy en hebben geen PARTICIPIA FUTURA[5], maer daer zijn eenige ADJECTIVA in *ich*, welke schijnen na een FUTURUM TEMPUS te aerden / als *Wezich* FUTURUM, *lerich*, DOCTURUM, *blijvich*, MANSURUM, *bouwich* AEDIFICATURUM, *midich, vonkich, etc.* Deze opmerkingen zouden het in[6] opvoeden der tale / konnen ingevoert worden / heeft misschien welgebruykelic geweest / en is door de achteloosheyt des tijts verloren.

De Vervouginge van het woort worden.[7]

Het Werk-woort *Worden* FIERI heeft in den onvoorleden tijt *Ic wiert*

4) Wschl. geinspireerd door het vb. van Clajus: 'Im Paradigma von sein setzt Clajus als Partizipium futuri an: *künfftig, zukünfftig*', Jellinek II, 339; Ä.d.G. II Clajus, 116.
5) Zeer veel Duitse grammatici verklaren eveneens, dat hun taal geen part. fut. kent, Jellinek II. 339.
6) l. in het.
7) A 63.

FIEBAM, en in de gebiedende wijze *Werd gy* FIAS, en *Hy werde* FIAT, *werden wy* FIAMUS, *werdet gy* FIATIS, *werden zy* FIANT.

++In de Aenvougende wijze / *Ic wierde* FIEREM, *gy wiert* FIERES, *hy wierde* FIERET, *etc.*

+In Subjunctivo.

Ooc *op dat ic werde*, VT FIAM, ende *op dat wy werden* VT FIAMUS, *etc.*

+98

Merk.

Men vint dicmael *werd* in plaetse van *wiert* (ook in onze vorige beschrijvinge) maer veroorzaekt eenige twijfelzinnicheyt waerom wy het zekerste onderscheyt (welck mede in gebruyc is) aenwijzen: deze opmerkinge is oock doorgaens in de Bibelsche verbeteringen gevolgt.

+Van de Help-woorden.[1)]

+De adverbijs.

Help-woort is een woort / dat by een Werc-woort gevoucht wort / om eenige omstandicheyt van het zelve Werc-woort te verklaren.

Ook en worden de rechte Help-woorden niet gebogen ende en lijden mede geen onderscheydinge de[2)] geslachten / De beteykeninge der by-woorden is zeer verscheyden[3)] / als

Der plaetse.[4)]

Ergens, nergens, overal, voor, achter, verre, naerby, voorwaert, achterwaert, Oost-waert, West-waert.

Des tijts. [4])

Nu, dadelic, Strax, huyden, gister, etc.

+Lochenende.[5)]

+99

Neen, geensins, niet, nochte NEQUE.

1) A 67.
2) I. der.
3) Het aantal klassen der adverbia is aanzienlijk kleiner dan in A. Eerst in de 18-de eeuw beginnen de Duitse grammatici een kleiner aantal klassen adverbia te onderscheiden, Jellinek II. 357.
4) A 67.
5) A 68.

Hechtende.[6)]

Ende, en ook, met, mede, evenwel.

Strijdige.[7)]

Maer, hoewel, nochtans, en.

Verachtende.[8)]

Helaes, FI, *foey*, FIX,[9)] *och, Wee, etc.*

Eenige dezer woorden vallen den Neder-landers vreemt voor / en ooc verwerpelic / maer worden in andere spraken / als volkomene woorden gebruykt.

6) A 70.
7) A 70.
8) A 71.
9) Over *fix* als ‘verachtend’ bijw. geven de wbb. geen informatie. Ook Moonen, die in cap. 32 veel bijw. en in cap. 35 veel tussenwerpsels noemt, helpt ons hier niet. Missch. moeten we een ironisch gebruik van fiks ‘flink, ferm’ aannemen, te vergel. met ons ironische ‘mooi zo, prachtig’.

+*Merk.*

Vele byvoughelicke woorden konnen voor Help-woorden gebruykt worden / en eyndigen meest in *lic* als / *Haestelic Zuyverlic, Vromelic, etc.* Welke alle woorden des generleyen geslachts[1] zijn / dezer woorden gebruyc / wort in deze spreuken gehoort / als *Het is haestichlic gedaen, Dit is* +*zuyverlic gewrocht*, en / *Hy heeft zich vromelic gequeten*.

+Adjectivis pro adverbis utimur.

Deze manieren van spreken komen met vele Griexsche over-een / als *ὀξὺ βλέπειν klaerlic zien*, en *Polib. ταχὺ συναθροισθεὶς haestelic vergadert*, en *Aristoph. Δεινὰ κεκραγεν, Hy riep vrezelic*, alzo ooc *Virgilius* STABAT ACERBA FREMENS, *Hy stont bitterlic en tierde*.

+Beziet ooc Folio 33. sprekende van het Generley geslacht.

+Wt dusdanige Tael-spreuken blijkt / dat onze Voor-ouders onze Sprake (over vele eewen) na het lof-weirdich gebruyc der Grieken gericht hebben / waerom wy in het volgende deel / ons gebruyc met de Griexse Tael-spreuken dic-mael verklaren.

+100

Merk.

+De By-woorden / welke in *Lic* ofte *lijc* eyndigen / schijnen haren oorspronc van het woordeken *Gelijc* te hebben / als of men in plaetse van *Reynelic*, zoude zeggen *reyngelijc* dat is gelijc reyn / en *zuyvergelijc* dat is gelijc +zuyver / deze opmerkinge heefter vele beweegt / om alle deze Byvougelicke woorden / met *lijc* op het eynde te schrijven / maer overmits wy de zoet-vloejentheyt in onze sprake / zeer nootsakelic behoren te bevorderen / ende de wijle ooc de kortste uytsprake meest ghebruykelic is / Daerom hebben wy de silbe *lijc*, als ons minst nodich naergelaten.[2]

+Adjectiva

+Adjectiva

Merc.

Onder onze ADVERBIA begrijpen wy / de PRAEPOSITIONES, CONJUNCTIONES en INTERJECTIONES der Latijnen / om het kleyn onderscheyt des gebruyx wille.

+Daer zijn eenige Help-woorden / welke voor de woorden des mannelicken geslachts / (in het eenvoudich getal) komende de zelve woorden / in het +derde geval / doen verbuygen[3] / deze woorden zijn *Tot, By, Voor, tegens, tegen*, ++ *nevens, boven*, (101) *binnen, buyten, langs, om, ontrent, tusschen, op, onder, door, na, naer, met, in, aen, behalven, zonder, uyt, ten*,[4] tot meerder verklaringhe van de beweechlikheyt[5] dezer woorden / zo stellen wy hier eenige voorbeelden / als

+Adverbia.

+In dativo.

+101

+Adverbia quae dativum casum masculinorum regunt.

1) Zie A 96. Ze worden ‘generley’ genoemd om den uitgang: v.H. verwijst zelf naar fol. 33; adjectiva hebben doorgaans, althans bij voorkeur, geen *-e* in neutr. sing. Maar wschl. ook wel om de Gr. parallellen met *ὀξὺ* etc.
2) Zie de opm. bij A 69. Zo dacht Meigret over het suffix *ment*: ‘il court de vitesse’ sonne mieux que: *il court vitement*, quoiqu'il soit bon langage, Livet 101.
3) A 66, 105, 107.
4) Vergeleken met A zijn er bij gekomen *tegen* en *langs*, maar weggelaten zijn *zonder, uyt* en *ten*.
5) flexie dezer mann. woorden? of drang tot flexie dezer ‘Helpwoorden’? Vermoedelijk het laatste, zie de volgende alinea.

Tot eenen mensche,	*Ten rade, ten dage*
By den rechten weg	*Ten derden dage*
Voor den goeden tijt	*Ten dienste*
Tegen eenen quaden viant	*Ten monde*
Hy komt zijnen Vader tegen	*Ten toone*
Nevens den steylen Berch	*Ten rove geven*
Boven den hogen Hemel, etc.	*Ten wille zijn*.
Ten tijde	*Ten strijde gaen*.

[+]Vele Help-woorden doen de woorden des Generleyen geslachts / veranderen / als

[+]Adverbia quae nomina neutrius generis regunt.

By den Huyse	*Na den gebode*	*Te scheep, ofte Te schepe*
In den Hove	*Langs den velde*	*Van ganschen gemoede*
Tot den bloede	*Te Lande*	*Ten goeden eynde*
Van den velde	*Aen den Kruyce*	*Ten viere*.

***Merk*.**

[+]Deze Help-woorden noemen de Latijnen voor-zettingen doch wy houdent voor Help-woorden die de gevallen regeren / gelijc zulx ooc by de Grieken gebruykelic is.

[+]Praepositiones

[++]Van de Samenvouginge[1)] en eerstelic. [+]Van de Ledekens.

[+]De Syntaxi.
[+]102
[+]Syntaxis articulorum.

De woorden worden (in het gemein) altijt met Ledekens uytgesproken als *De man heeft dat gedaen*, hier zeggen de Latinen *Man heeft dat gedaen*, HOC FECIT VIR, alzo ooc in plaetse *Daer was een mensch*, zeggen de Latijnen *Daer was mensch*, HOMO ILLIC ERAT, maer de Grieken / ons in veele spraek-zeden gelijkende gebruyken doorgaens deze Ledekens / als *ὁ ἀνθρώπος, τὸ σωμα etc.*

Een Ledeken wort altijt voor dat woort gestelt / daer men van spreekt / als *De man eene Vrouwe, De boomen*.

1) A 83.

De Ledekens worden in het veel-voudig dic-mael naer-gelaten[2] / als *menschen hebben dat gedaen, Gy hebt u als mannen gedragen, Vele goede menschen*, en *Daer zijn meer vrome Helden. etc.*

[+]Deze nae-volgende woorden worden veel tijts zonder Ledekens uytgesproken / als *Wijn, Water, Gout, Zilver, Loot, Tin, Rijk-dom, Armoede, Blootheyt, Stoutheyt* ende diergelike / ooc het woordeken *God*, by exempel *Het is Wijn, Het is water, Rijc-dom brengt menich mensch ten verderve. etc.*

[+]Dictiones quae Inarticulate eloquuntur.

Ook worden de namen der Landen / Steden en Koning-rijken zonder [++] Lede-(103)kens gemeynelic uytgesproken / als *Engelant is een Eylant*, en

[+]De regimini articulorum.
[+]103

2) A 84.

niet *Het engelant*, alzo ook / *Vrankrijc heeft langen tijt vry geweest*, en niet *Het vrancrijc*, maer men vint dik-wils *Het Ierusalem*.

Merk.

Vele namen der steden konnen de Ledekens qualic lijden / maer worden zeer bequamelic met het woordeken *Welk* vertrocken[1] / tot de bindinge eener reden / Als *Ierusalem welk David verwon, Athenen welk het licht der heydenen was, Romen welk over de Weirelt heerschte*.

De namen der Maenden worden ooc dicwils zonder Ledekens uytgesproken / als *In April, in Mey, Het is nu October*.

Ook konnen vele namen der aerd-vruchten de Ledekens naer-laten / als *Gras, Koren, Metael, Peper, Wijn, Loot, Zijde*, de Ledekens dezer woorden / worden in deze redenen[2] naer-gelaten als *Gras en Koren majen, In Metael wercken, Peper kopen, Wijn drinken, Loot smelten, Zijde bereyden*.

Als voor een mensche-naem[3] een Bywoort komt / zo macher wel een Ledeken voor-staen als / *De goede Ian, De reyne Susanne, De wijse Salomon*.

[+]Andersins en hebben de eyghene namen van mannen en vrouwen / de Ledekens niet van node / zo dat het eene quade aenneminge is by vele/ als [+]zy zeggen *Saul vervolgde den David, David versloug den* (104) *Goliath*, [+]tenzy dat-men eenen zekeren persoon uytzonderen wil / als *Dat is de David daer wy van spreken, Dat is de Messias, welke verwacht was*.

[+]Hier in geschiet een onlijdelic misbruyc.

[+]104

[+]Ziet Ampsingius Taelbericht.[4]

De oorzake waerom diergelijke namen zonder Ledekens ghebruykt worden / schijnt te wezen / om dat de namen der personen / de personen ten vollen uyt-drucken / maer indien men van eenen persoon iet zeyde / en dat men in dien persoon zoude konnen twijfelen / om dan die twijfelinge voor te komen / zo ist dat-men tot onderscheydinge / het Ledeken by den naem persoons[5] vougen mach.

De revieren en bergen willen deze Ledekens zeer wel lijden / als *De rijn, Het sparen, De alpes*.

[+]Daer wort ook by de Latijnsche spraekonstenaers onderscheyt gemaekt / tusschen een begrepen ende een onbegrepen Ledeken.

[+]Articulus Finitus et indefinitus.

Het begrijpende Ledeken[6] is *De*, en *het*, want als men zegt *De mensch, De boom, Het beest*, zo wort onder die woorden begrepen / dat wy *Dien mensche* en *Dien boom*, ofte *Dat beest* kennen / ofte reden daer afhebben / [+]maer als men zegt *Een mensch, Een boom*, ende *Een beest*, zo en schuylt onder deze woorden / geen voorgaende oogmerk nochte kennisse / waerom [+]het woordeken *Een*, Het onbegrepen Ledeken genaemt wort.

[+]De et Het articuli finiti

[+]Een Articulus infinitus est,

1) opnieuw aangeduid. Vgl. B 70. De bepaling met een lidw. is overbodig (cf. B 104) en niet in gebruik. Wel is heel goed mogelijk de bepaling door een relat. met bijzin.
2) uitdrukkingen, zegswijzen (vgl. B 108).
3) Precieser dan ‘zelfstandig woort’ in A.
4) r. 268 vlgg.
5) l. des persoons.
6) A 85.

By de Ledekens en konnen niet wel eenige by-woorden (in het een voud) + ge-(105)stelt worden / als *Een wijze*[1], *Een heylighe, Een goede, etc.* zodanigen uytsprake schijnt zeer onvolmaekt / doch is onberispelic in het Meer-voud / als *De wijze, De heylige, De goede*. +105

+Deze aenmerkinge heeft ooc plaetse in de Volk-namende woorden / want het zijn onvolmaekte wijze te zeggen / *Een Duytsche, Een Roomsche, Een Boheemsche, Een Galileesche, Een Geldersche etc.* door het bemerken van dezer woorden hardicheyt / zijn in plaetse van deze ingebracht / *Een Duyts, Romeyn, Bohemer, Galileër, Geldersman, Engelsman, Fransman, etc.* +Gentilia.

+Maer als wy van eene vrouwe spreken / zo zeggen wy onverbeterlic / *Het is eene Duytse, eene Roomse, eene Boheemse, eene Amsterdamse, etc.* +Per syncopen.

Hier af is eenige verder aenteykeninge by de namen der volkeren / *folio 35*.

+Van de By-woorden.

+De adjectivis

Als de By-woorden voor zelf-standige genomen worden / zo eyndigen die somtijts in het veelvoudich getal in *EN* als *De heyligen, De doden, De edelen*, doch doorgaens zijn alle By-woorden / bevallicker zonder *N* op het eynde als *De rechtveerdige, De vrome, De geleerde*.

Hier van is *folio 65*. gesproken ende ooc met exempelen voorgestelt / hoe dat men het twijfelachtich onderscheyt der Gevallen zekerlic vermijden +kan / ooc zo blijkt (106) hier klaerlic wat eene duysterheyt onze Sprake in het gemeyn gebruyc onderworpen is / door onzekerheyt der Gevallen / Geslachten / Buygingen ende diergelijke veranderingen. +106

+By-woorden in het veelvoudich, in het twede derde, en vierde, geval.

+Adjectiva in Plurali in genitivo, Dativo et accusativo.

Als de By-woorden voor zelf-standige genomen worden / zo hebben die in het twede en derde geval eene *N* op het eynde[2] als / *Der vromen* +BONORUM AUT BONARUM, *Der godzaligen* PIORUM, *Der geleerden* DOCTORUM. +In Genitivo et Dativo.

Nochtans en is het naer-laten der *N*, niet altijt verwerpelic / want men + bequamelic zegt *Der geleerste*, DOCTISSIMORUM, *Der heerschende* DOMINANTIUM, *der gebiedende* IMPERANTIUM, deze spraek-zeden achten wy door ons verdorven gebruyc plaetse te nemen. +Participia et Superlativa vix patiuntur *N* in fine.

Voor welc Tael-gebruyc wy groot gevaer van het verderf onzer Sprake +te vermoeden hebben / door dien het alleen op Kortheyt / Zoet-vloejentheyt / ende Geringheyt[3] (zonder aenzien van Wet of Regel) aendringt / het welc +Brevitas, Euphonir[4] et Levitas.

1) v.H. voelt *wijze* met *-e* als vorm van het fem.; een *Duytse* voor een Duitse vrouw acht hij even verder 'onverbeterlic'.
2) cf. B 65.
4) l. .
3) cf. *levitas* i.m., gemakkelijkheid; Kil. gheringh, levis, facilis; B 6 'lichticheyt der uytsprake'.

+wel eene bevallikheyt / doch eyndelic eene gansche Tael-verwoestinge ontwijfelic veroorzaken zoude. +Barbarismus.

+In het derde geval hebben de by-vougelicke woorden eene *N* opt eynde[1] / tsy met ofte zonder zelf-standige gestelt zijnde / als *Denn vromen* PROBIS, *Denn God-zaligen* PIJS, *Denn geleerden* DOCTIS, *etc.* +Adjectiva in Dativo.

++Het vierde geval is even als het eerste / (107) als *De vrome ofte vromen* +PROBI, *De God-zalige ofte de God-zaligen* PIJ, *De geleerde ofte De geleerden* DOCTI. +107

+Als de By-woorden des generleien geslachts voor zelf-standige genomen worden / zo worden die met eene *E* op het eynde uytgesproken / als *Het goede* BONA, *Het geestelicke* SPIRITUALIA, *Het toekomende* VENTURA, met deze manieren van spreken / volgen wy de Grieken als Romeyn 3. *En laet ons het quade niet doen, op dat het goede kome μὴ ποιήσωμεν τὰ κακὰ ἵνα ἔλθῃ τὰ αγαθὰ.*[2] +In Accusativo. +*Zie Folio* 66. +*Zie folio* 33, *en* 64.

Merk.

+Vele By-woorden konnen verscheydelic gebruykt worden / want als geseit wort Mattheus 6. *Verlos ons van den quaden*[3], dat is *van de*[4] *quaden Viant*, maer als men het quaet int gemein benaemt / zo zegt-men *Verlos ons van het quaet of quade*. +Verscheyde beteykeninge der Bywoorden.

Also isser een groot onderscheit in het Woordeken *Goet* want als men zegt *Hy heeft het goet*, hier wort verstaen *Hy heeft eenige goederen*, (want *goet* BONUM heeft in het veel-voudich *goederen* BONA) ook kanmen uyt die woorden verstaen / *Hy heeft het schoon*, ofte *gemackelic*, maer als men zegt *Het goede*, dit en kan voor geen *goederen* verstaen worden als / *De rijke en bezitten niet altijt het goede, maer wel de goederen dezer werelt*.

Merk.

+Tegens de aengewezene order vintmen eenige woorden stridende[5] / als *Het recht Het gelijc*, ook somtijts *Het quaet* en *Het goet*, in plaetse dat-men zeggen zoude *Het rechte, Het gelijke, Het quade, en Het goede*. +108

+Daer zijn eenige Tael-spreuken in welke de By-woorden / eene *S* op het eynde buygende aen-nemen / als *Goets, quaets, schoons, droochs, geheels, etc.* +Locutiones in articulatae.

Deze woorden hebben in deze redenen[6] plaetse / als *Veel goets, Wat quaets, iet schoons, niet geheels, Drooch-voets*[7], *leeg lijfs, Hy is slincx, Hy is rechts, Meer goets, goet Kints, goet Keulsch, Goet zeeusch, goet Peirts*. +Hier by schijnen deze tael-spreuken te behoren / als *Een vaendel volcx*, +Phrases adjectivorum

1) z. B 48 n. 4; en vgl. B 63.
2) Rom. 3:8 is niet letterlijk geciteerd; om den ontkennenden voorzin weg te kunnen laten heeft v.H. *ὁτι* vervangen door *μή*.
3) Hier blijkt, dat v.H. in zijn 'Onze Vader' niet de Deux Aes, den Geref. Bijbel voor 1637, volgde (die heeft: van den boozen), maar veeleer Liesfeldt of Biestkens (beiden hebben: verlost ons van den quaden).
4) l. van den.
5) A 86.
6) uitdrukkingen.
7) cf. B 116.

Een hoop korens, Een dronc waters, Een stuc droogen broots, Eene kole viers.[1)]

Met de By-woorden / zeggen wy *Het Spaensch, het Latijn, het Francois, het Engelsch*, het welkmen uytbreydende zoude moeten zeggen *De Spaensche* ofte *Latijnsche sprake*.

Ook zeggen wy / *Op het Frans, Op het Engels, Nae het Griex*, voor *Op de Fransche, Engelsche* ofte *Griexsche* manier / ofte sprake. Men zegt ook *Op zijn Frans, op zijn Engels*, maer deze wijze is plomper / nochtans wel zo gemein als de voorgaende.

[+]Als de By-woorden by het zelf-standich Werk-woort komen / zo blijvense in het generley geslacht veeltijts zonder veranderen / *Als*[2)] *hy* [2]) *is vroom*, [++]dit zoude in het (109) Latijn wezen PROBUM[3)] EST, also ook *Wy waren vroom* PROBUM ERAMUS, wy zegghen ook *Zy was vroom*, en *Zy waren vroom* zo dat het By-woort geensins en verandert.

[+]Adjectiva cum verbo substantivo.
[+]Syntaxis adjectivorum.
[+]109

Het en zy datter een Ledeken bykomt / als *Dat waren de Wijze uyt Oosten, Zy zijn die ellendige*.

Maer als by de vorige woorden een zelf-standich woort komt / in het veel-voudich / zo worden de By-woorden mede / in het veel-voudich uytgesproken / als *Wy zijn alle ellendige menschen*, en *Zy waren vrome lieden, etc.*

Volgen eenige aen-teykeningen der *Griecken*[4)] *die met onze wijze, in dezen dele gemeynschap hebben*.

Demosthenes πονηρὸν ὁ συκοφαντῆς ἀεί, Een vleijer is altijt hinderlic, Hier is *πονηρὸν* en *Hinderlic* beyde woorden des generleyen geslachts / en *Dionys. Halicarnas. μέγα τι και θαυμαστὸν ἐφαίνετο εἶναι χρῆμα, de sake scheen groot, en verwonderlic*, Alzo ook Virgilius / de Griexsche wijze volgende / TRISTE LUPUS STABULIS, MATURIS FRUGIBUS IMBRES, *het is drouvich, een wolf in de stallen, en op rijpe vruchten slachregen*.

1) A 89.
2) l. als *Hij.*
3) De redenering luidt: *vroom* is onverbogen, dat is kenmerk van het adj. neutr. sing., dus zou dat in het Latijn een neutr. vorm zijn, letterlijk overgebracht *probum.* Hij acht dit stellig geen aanvaardbaar Latijn, want hij zegt: 'dit *zoude* in het Latijn wezen'; cf. een dgl. overzetting op p. 118 en zie ook B 92. Verdienstelijk is, dat v.H. het eigenaardige verschijnsel van het als praedicaat aangewende, steeds onverbogen adj. opmerkt. Dat de juiste toedracht der historische ontwikkeling hem ontgaat, is hem niet tot verwijt te rekenen. Was er bij v.H. invloed van Clajus? Deze constateert alleen: (adjectivi) cum praedicati loco ponuntur sunt *ἄκλιτα* (a.w. 52); vgl. ook p. 23, waar Cl. opmerkt, dat o.a. de praedicatief geplaatste adjectiva 'abijciunt *e* finale'; zijn vbb. zijn 'der Man ist from / vir est probus', etc. Maar Cl. onderzocht niet verder, vgl. Jellinek II. 383.
4) Uit het Gr. weet v.H. een goed vb. aan te voeren van Demosthenes. Dat uit Dionys. Halic. had hij als niet passend kunnen herkennen om het *τι*, dat er bij staat. Van H. schijnt te menen, dat hetgeen bij de Gr. en Lat. auteurs bij uitzondering voorkomt, in het Ned. tot vast gebruik geworden is.

+Samen-vouginge der Zelf-standige ende der By-vouchlicke woorden.[1)]

+Substantiva cum adjectivis

+De By-woorden worden altijt voor de Zelf-standige gestelt / in een geslacht / en in een getal / en in een geval / als *Een goet Man, De goede Vrouwen, Den goeden dieren*. +110

Uytneminge.

Maer men vint teghen dezen regel deze Tael-spreuken / *Daer is ontrent twintich ofte dertich man*, in plaetse van / *Daer zijn ontrent twintich ofte dertich mannen*, Alzo ook *Het is twee Iaer geleden*, In plaetse van / *Het is twee Iaren geleden*.

+Een betreckelicke Voor-naem / en moet altijt met het Zelf-standich woort / in het geval niet over-een-komen / Als *De bode welx hulpe gy gebruykt, is wedergekomen*. +Relativum cum antecedente substantive[2)] convenire non est necesse.

Als voor een Zelf-standich woort een Bywoort met een Ledeken komt / zo moet het Ledeken / voor alle de woorden staen / als *De vrome God-zalige man, De gehele wet, De gansche nacht*[2a)], Als verscheydene by woorden malkander volgen / zo worter zeer bequamelic / tusschen de by-woorden *En* ofte *Ende* gestelt / Als *Een vroom en God-zalich man, Eene lange en duystere nacht*.

Merc.

Wy hebben volgens de oude schriften / over al *EN* in plaetse van *Ende* gebruykt / om der kortheyt wille / maer als naer *EN* het woordeken *De*, +*Den* ofte *Die* volgt / zo (111) vougt het beter te zeggen *Ende*, om dat[3)] het niet en zoude schijnen / dat het woordeken *EN* tot het volgende woort behoorde.[4)] +111

+Twee By-woorden worden dicwils achter een Zelf-standich woort gevonden[5)] / als *Het is een man goet aerdich*[6)] *en geleert*. +Duplicatum jectivum[7)] post substantivum admittitur.

In dese manieren van spreken / volgen de by-woorden achter de Zelf-standige / tegens den voor verhaelden regel / als *Beleit door Spilbergen +veltoverste, Door Antonis de Hubert rechts-geleerde, Door Philips de twede, De nacht voorleden, een zac vol, eene hant vol, Een dag lang, mijn leven lang, etc.* +Phrases particulares.

1) A 86.
2) l. .
2a) Hier verzet v.H. zich tegen constr. als *geheel de wet, gans de nacht*.
3) opdat.
4) Een zacht protest van v.H. tegen de Statenvertalers, die universeel *ende* handhaven. Inderdaad vinden we het onderscheiden gebruik van *en* en *ende* bij v.H. Zie b.v. p. 110 boven, ook de Opdracht en de Voor-reden.
7) l. .
5) A 87.
6) l. *goet-aerdich*: A 87 heeft *goedadig*.

+Twee Zelf-standige.[8)]

+Duo substantiva.

Als twee Zelf-standige woorden by malkander gestelt worden / zo wort

8) A 87.

+het een wort[1] in het twede geval gebogen / als *Pieters bouc, Davids Psalmen, Salomons wijsheyt*.

+In genitivo.

+Ook blijft dat woort altijt ongebogen / het welc de zake is / daer-men af spreekt / als[2] in de voorgaende woorden wort van *eenen bouc, psalmen* en *wijsheyt* gesproken / ende de gebogene woorden *Pieters, Davids* en *Salomons*, dienen tot verklaringe der ongebogene.

+Admonitio in genitivos.

Tegen deze order geschieter een onlijdelic misbruyc / door dien vele geleerde de Latijnsche maniere volghende / zeggen *Psalmen Davids*[3], *De +wijsheyt Salomons*, (112) *het bouc Iobs, Het zaet Abrahams, het huys Iacobs, etc.* hoe verre deze maniere van spreken / van de nature onzer tale wijkt / kan-men afnemen uyt deze volgende redenen / want wy zouden ooc moeten zeggen als *Psalmen Aldegondes, De wijsheyt Hemans, Het bouk Hesters, Het zaet Pieters, Het huys Ians*, welc tegen alle gebruyk is strijdende.

+112

Wt deze quade gewoonte / zijn deze Tael-spreuken voor goet aengenomen / als *Kinderen Israels, Kinderen Gods, man Gods, Heylige Gods, Dienaer Gods, Zone Gods Koning Israels, etc.*

In plaetse van de buyginge des tweden gevals gebruyken wy ooc wel eene + omschrijvinge / ofte uyt breydinge / als *De psalmen van David, De wijsheyt van Salomon, Het bouk van Iob*.

+Paraphrasis.

+Merk ook het onderscheyt welk de plaetse[4] dezer gebogene woorden geeft / als *De voorzichticheyt der Vrouwe*, ende *Der Vrouwe voorzichticheyt*, ook *De dwazen der Weerelt*, ende *Der Weerelt dwazen*, hier zijn de eerste manieren / de verstandelixte.

+Men ziet hier dat de plaetse der Gevallen, eene verstandelikheyt veroorzaekt.

Merk.

In plaetse dat-men de by-woorden zoude buygen / zo bevint-men door +invoeringe der quade gewoonte dat somtijts eenige woorden ongebogen blijven / als *Zijn wijfs zuster*[5], voor *Zijnes wijfs zuster*, alzo ook *Dijn volc +Israels ere*, voor *Dijnes volx* (113) *Israels eere*, ende *De stat haerlems privelegie, In zijn Vaders plaetse, Heur Ooms dochter, zijn Moeders zone, Des voorleden Koning heyndric Groot-vaders Moeder, Dat diers aert, De vernaemde +duyven-voor des*[6] *vromicheyt, De Propheet Davids psalmen, Hy heeft zijn eygen zelfs werk*[7] *gedaen, Van mijn kints wegen, Van wegen die mannen*, maer niettegen-staende / dat deze wijze niet verwerpelic en is / zo en isse nochtans niet altijt best-gevolcht:

+Nomina quaedam in Phrasibus non declinantur.

+113

Als in eene reden twee buygingen naer malkander volgen / zo is het

+Of des Propheet Davids Psalmen, maer te zeggen Des Propheets Davids psalmen is verwerpelic, om dat wy in geen redenen een veelvoudich verhael[1] van de Letter S. en konnen lijden.

1) l. woort.
2) zoals. Zie A 87. Die gebogene, verklarende woorden moeten altijd vooropgaan, heeft v.H. reeds in de vorige alinea vastgesteld: de 'order' (zie volg. alinea).
3) cf. Ampzing r. 158 vlgg.
4) door eigen vorm gekenmerkte plaats in het buigingssysteem, cf. A 57.
5) In A 88 vermeldt v.H. deze constructie slechts; in B verwerpt hij haar, cf. B 53.
1) herhalen.
6) l. Duyven-voordes.
7) cf. B 78.

cierlic / datmen in plaetse van de eene buyginge / het woordeken *Van* stelt / Als *De macht van den Vorst der vrede*, is ciereliker dan of-men zeyde / *De macht des Vorsts der vrede*, Alzo ook Rom. 8. *De wet van den geest des levens* is bevallicker / dan of men zeyde / *De wet des geests des levens*.[2)]

[+]Aenteykeninge der woorden, die by het tweede geval behoren.

[+]Adjectiva quae casum genitivum regunt.

Deze woorden[3)] / als *Veel, weynich, luttel, niets* NIHIL, *wat, meer, min*, [+]*vol* en *een*, worden veeltijts by de gebogene woorden des tweden gevals gestelt / als *Veel goets, weynich zoets, meer verstants, minder tijts, vol drucx, Harer vele* MULTI ILLORUM, *onzer een* UNUS NOSTRORUM, *Een der borgeren*, UNUS CIVIUM.

[+]*Casus genitivi.*

Het gebruyc dezer woorden schijnen onze Voor-vaders / van de Grieken [+]te hebben (114) waerom wy hier eenige aenteykeningen stellen / tot grondiger op-merkinge.

[+]114

[+]*Dionys. Halicarn.*	*μεστὴ θορύβου*,	*Vol geruchts*.
	[+]Phrases cum genitivis.	
Sophocles	*φίλων ἔρημος*,	*Der vrienden berooft*.
Isocrates	*ἄπειρος λόγων*,	*Onervaren der redenen*.
Pindarus	*γειτόνων πολλοὶ*,	*Vele der gebueren*.
Demosth.	*μόνη των πόλεων*,	*De eenige der steden*.
Aristoteles	*χείριστον πάντων*,	*De allersnootste*.
Menander	*πολλῶν τε μεστόν ἐστι τὸ ζῆν φροντίδων*,	*Het leven is vol aller sorgen*.

Deze Latijnsche spreuken zijn by ons ook gebruykelic / als OMNIUM HOMINUM SAPIENTISSIMUS, de wijste aller menschen / en de geleerste der Poeten DOCTISSIMUS POETARUM *menschen eenes groten verstants*, HOMINES MAGNI INGENIJ, wy zeggen ook zeer bequamelic *menschen van groten verstande*. Volgen noch eenige Spreuken met het Tweede geval.

[+]*Zy zijn vol zoeten Wijns*.	*Des schrijvens zat*.
	[+]In onze sprake worden de Tael-spreuken seer verswijmt[5)] ende veroorzaken nochtans het leven der redenen.
Delachtich der misdaet.	*Des zelven rechts deelachtich*.

2) Rom. 8:2. Veeleer naar Deux Aes: ‘des Geestes des levens’ dan naar Liesfeldt of Biestkens: ‘de wet des geestes die (daer) levendich maekt’.
3) A 89.
5) veronachtzaamd.

Des gerichts schuldich	*Matth.* 5 REUS JUDICIJ.
Menschen des bozen aerts.	*Ic ben dies verzekert*.
Ic gedenke der vreuchde Psalm 39.	
Weest mijns genadich	MISERERE MEI.
Weest mijner genadich	MISERERE MEAE.[4)]
Gedenk mijns	MEMENTO MEI.

4) v.H. bedoelt weer: letterlijk overgebracht, al ontstaat er geen aanvaardbaar Latijn; zie ook B 109 (over *probum*) en B 118 n. 3.

Gedenket uwer Voorgangeren Hebreen 13 *μνημονεύετε των ἡγουμένων*
Gedenk uwes Vaders Homerus μνῆσαι ὑμῶν πατρὸς σεῖο,[1)]
Ic hebbe my uwer ontfermt, etc.
[++]*Der beschuldinge ontslagen*, LUCANUS *ἀπολυθεὶς τοῦ ἐγκλήματος*.
Des zelven lots deelachtich. [+]Adjectiva cum genitivo.
ISOCRATES, *της ψυχῆς ὀυδὲν φροντίζοντες, der zielen niets bezorgende*. [+]115

Merk.

Deze redenen hebben eenige vergelijkinge met het Tweede geval / als *Hy dede het willens en weten*[2)], *onverziens, onverhoets etc.* deze manier is een byzonder opgenomen gebruyc onzer sprake:

[+]*Genouch*[3)] volcht de gebogene woorden als *Moets genouch, Goets genouch*, [+] *Der beloften genouch*, ofte *Beloften genouch. Gelijk* en *waerdich* begeeren tot [+]In genitivo.
haer twede[4)] / ofte het derde geval / als *Wie is mijns gelijk? Wie is zijns gelijk?* [+]Genitivus vel Dativus.
Wie is onzer gelijk Wy zijn haer lieder gelijk, deze woorden zijn met [+]twede[5)] geval
tsamen gevoucht / welke wy met het derde geval / mede gebruyken / zeggende [+]Adjectiva cum dativo.
Wie is my gelijk? Wie is him gelijk? Wie is ons gelijk? Wy zijn hunlieden gelijk,
en *zy zijn den Romeynen gelijk*, alzo ook.

[+]*Hy en is mijns niet waerdich, Hy en is onzer niet waerdich, Hy en was eener zodanige plaetse niet waerdich*. [+]Cum genitivo

Het woordeken *Wille*, vougt zeer wel achter de eerste buyginge / als *Om des woorts wille, Om der beloften wille*.

[+]Deze Tael-spreuken hebben wy / met aenwijzingen bescheydelic vertoont / [+]om
te (116) doen blijken / wat al verscheydenheden / wy byzonderlic de Griexsche [+]Phrases
tale volgende / zouden konnen uyt-beelden / deze bevorderinge zoude mede [+]116
zeer dienstich / tot de verrijkinge onzer tale wezen.

De oorzake waerom onze Tale / de Griexsche in dezen dele / eenichsins [+]
naervolcht is om dat de by-sonderste Buyginge onzer woorden / geschiet / in [+] [+]Declinatio.
het Twede geval / in welken gevalle de Grieken / wel aldermeest schijnen uyt te [+]In Genitivo.
weyden[6)]: waerom wy ook oordelen / dat onze eerste Voor-vaders[7)] den aert onzer tale aenmerkende / ende der Grieken gebuyren wezende / met zeer goeden oordele / deze Tael-spreuken plaetse gegeven hebben / t'welck van de na-komelingen zeer weynich gade geslegen[8)] is.

1) Wschl. wil v.H. zeggen: 'uwes' kan een enkel- maar ook een meervoudig 'van u' betekenen (zoals in de Gr. weergave door σεῖο of door *ὑμων* te zien is).
2) Wschl. drukfout voor *wetens*.
3) A 90.
4) l. het twede.
5) l. het twede.
6) De Gr. maken van genit. uitdrukkingen een zeer veelvuldig gebruik.
7) De historische voorstelling, hier gegeven, weerspiegelt het begrip van taalontwikkeling, dat sommigen op grond van culturele verwantschap zich destijds al hadden kunnen verwerven.
8) in acht genomen en toegepast. We treffen hier het renaissancistisch streven aan, de moedertaal gelijkwaardig te maken aan de Griekse o.a. door het overnemen van 'Tael-spreuken' ('Phrases'), voor zover de aard van onze taal het toelaat ('den aert onzer tale aenmerkende').

+Volgen noch verscheyde aen-teykeningen, met dezelve[1] Buygingen.

+Phrases particulares cum genitivo.

Droochs voets[2],	dat is /	*Met droge voeten*
+*Droochs monts*,	+Men zegt ooc zeer wel Blootlijfs Droochmonts, etc.	*Nuchters monts*
Bloots lijfs,		*Bloots voets*,
By tijts		*In tijts*

Des daegs, Des tweden daegs Des nachts Des zevenden jaers,
Des winters daegs, Des zomers
Eenmael des jaers Heb. 9. *Α΄παξ τοῦ ἐνιαυτοῦ.*
Eens des nachts.

+Deze maniere van spreken / welke den (117) Grieken eygen is / wort iet verandert / in deze navolghende / doch ziet op een zelf eynde[3] / als +117

Eens ter maent, voor *Eens der maent Eens ter ure, Eens ter weke, of eens des weecx* ofte *Eens s'weecx, Eens s'daegs, Hy gink zijnes weegs*[4] Jeremi. 28. *Hy gink zijner strate, etc.*

+Aenteykeninge der Tael-spreuken, met het derde geval.

+Adjectiva cum dativis.

De By-woorden / ende de Werk-woorden / welke eene *gelegentheyt, nutticheyt, naerheyt, vrienschap, eygendom, gelijc*, ofte jets / des gelijcx beteykenen ofte het tegendeel[5] / die vintmen veeltijts by het derde geval / als *Dat is my gelegen*, HOC MIHI COMMODUM EST.

Actor. 5.[6] *Gode meer gehoorzamen, dan den menschen*, OBEDIRE DEO MAGIS QUAM HOMINIBUS.

Het is den Volke nut.[7] *Het is hun swaer om doen. Hy is zijnen Vaderen gelijc. Wy zijn derr wet gestorven Rom.* 6.[8] *De Locht is allen menschen gemeyn*.

1) dezelfde, sc. van den genitief.
2) Vgl. 108: Drooch-voets, leeg-lijfs.
3) een zelfde bedoeling.
4) A 111.
5) A 90.
6) Handelingen 5:29.
7) Dit schijnt een vrij citaat te zijn, nl. naar Joh. 11:50, of Joh. 18:14.
8) v.H. vergist zich. In Rom. 6:2 staat: ‘der zonde gestorven’, in Rom. 7:4: ‘der wet gedood’, in Gal. 2:19: ‘ik ben door de wet der wet gestorven’.

+Van het gebruyc der Voornamen.[9)]

+De pronominibus.

Daer zijn in de Voor-namen eenige Tael-spreuken gebruykelic / die +van het gemeyn gebruyc der tale zeer afgezondert (118) zijn / en geheel op-merkensweirdich. +118

9) A 91.

+Met het woordeken *Wat*, vraechtmen zonder onderscheyt des geslachts / ofte des des[1] Getals / als *Wat zoukt gy?* QUID QUAERIS? *Wat doet gy?* QUID AGIS? Hier onder kan verstaen worden / *Ic zoeke dat goet*, of *Dien man* of *Die vrouwe*, of *Die dingen*, Dit gebruyc komt met de Latijnen over een / maer in het naer-volgende / wijken wy geheel van haer gebruyc / als

+Dictio *wat* saepe non observat Genus, nec numerum neque casum, aut declinationem.

Dit of Dat is mijne dienstmaecht, C'EST MA SERVANTE.

Dit of Dat zijn mijne knechten, C'E[2] SONT MES SERVITEURS.

Deze maniere komt met de Fransche gansch over een / en zoude in het Latijn / zeer hatelic[3] aldus gezeyt worden /

Hoc est ancilla mea Hoc sunt famuli mei.

+Ooc gebruyken wy het woordeken *wat* in het twede Geval / als

Wat wijfs zoon? CUJUS FOEMINAE FILIUS?

+Wat indeclinatum in genitivo.

Desgelijx zegt men *welc wijfs zoon? Wat mans kinderen, waren dat*, in plaetse van / *welken mans kinderen, etc. wat man hebt gy 't gegeven*, voor +*welken man Met wat man?* voor *met welken man? Met wat vrouwe?* voor *met welke vrouwe?*

+Wat in dativo et accusativo.

Alzo zeggen wy mede /

	{ *Man of mans* }		{ *Welke man of mans*
wat	{ *Vrouwe of vrouwen* }	*voor*	{ *Welke vrouwe of vrouwen*
	{ *Beest of Beesten* }		{ *welc beest of welke beesten*

++Van betreckelicke Voornamen.[5]

+De relativis pronominibus +119

Achter *Die-gene* volcht altijt een Betreckelicke voornaem / als *Die-gene is geluckich, welke Gods woort bewaert*.

Hier trecken *Die-gene* en *welke* op malkanderen: Achter *Die-gene* volcht wel het woordeken *Die* als *Die-gene die dat doet zal leven*.

Achter *Die* volcht ooc wel *die* als *Die dat doet, die zal daer in leven, De steen die*[6] *de Boulieden verworpen hebben, die is een hooft des houcx geworden*, maer in plaetse van *Die*, het woordeken *welke* te gebruyken / is zeer bevallic / als *De steen welke de Boulieden verworpen hebben, die is tot. etc.*

Ooc zegtmen zeer cierlic *wie dat doet, die zal leven*.

Dat en *die* trecken mede op malkander / als *Dat zijn goede lieden, die het quade verdragen*.

1) Dit woord vervalle.
2) I. *Ce*.
3) lelijk, stuitend, afschuwelijk; Kil. horridus, perhorridus, immanis.
5) A 91.
6) In den Statenbijbel overal *dien* (Ps. 118:20, Matth. 21:42, Marc. 12:10, Luc. 20:17; 1 Petr. 2:7).

[+]Van de Ervelicke voornamen.

[+]Pronomina possessiva.

Als de Ervelicke voornamen / by Zelf-standige woorden gevoucht zijn / zo en konnen daer geen Ledekens voorgestelt worden / als

Mijn meester	*Onze vader*	*Zijn oom*	*Heur voogt*
Dijn knecht	*Uw neve*	*Heur broeder*	*Haer dienaer*.

++By de Ervelicke voornamen / mogen de Ledekens wel ghevoucht worden / doch zonder Zelf-standige / of By-vouchlicke woorden / als *Den mijnen, Den dijnen, Den zijnen, Den haren, etc.* +120 +Articuli.

	} *Den mijnen meester* }		{ *den mijnen goeden*
niet	} *Den dijnen knecht* }	*ooc*	{ *den dijnen quaden*
	} *Den zijnen oom* }	*niet*	{ *den zijnen slechten*
	} *Den haren broeder* }		{ *den haren rechten*

Merk.

+Het schijnt ontwijfelic / dat deze Ervelicke woorden in het Mannelic geslacht / by het Ledekens[1)] staende / in *N* eyndigen / zo dat wy bequamelic het Mannelic en Vrouwelic geslacht dezer woorden / aldus behooren te onderscheyden. +De pronimina[2)] possessiva hebben een byzonder gebruyc.

Dit is de mijnen HIC MEUS EST, *Dit is de mijne* HAEC MEA EST.
Dit is den onzen, HIC NOSTER EST, *Dit is de onze*, HAEC NOSTRA EST.
Den uwen VESTER, *De uwe* VESTRA *Den zijnen* SUUS *De zijne* SUA.
De geslachten moeten desgelijx onderscheyden werden / als de Ervelicke voornamen zonder Ledekens uytgesproken worden / als blijkt

Uwen	VESTER	*Uwe*	VESTRA	*Uw*	VESTRUM
Onzen	NOSTER	*Onze*	NOSTRA	*Ons'*	NOSTRUM
Zijnen	SUUS	*Zijne*	SUA	*Zijn*	SUUM

+Het gebruyc dezer woorden heeft men in de volgende spreuken.
+*Zoude dat den uwen geweest hebben? Mijnen*[3)] *heeft dat gedaen, want uwen en zoude het nimmermeer doen. etc.* +Tael-spreuken. +121

Het schijnt ooc datter eenige By-woorden aldus[4)] behoren uytgesproken te worden / om eene byzondere af-scheydinge uyt te beelden[5)] / als *den grooten* ISTE MAGNUS, *den machtigen* POTENS ILLE, *den heyligen* SANCTUS ILLE, *eenen rechtveerdigen* IUSTUS QUIDAM.

2) I. pronomina.
1) I. Ledeken.
3) Vgl. WNT i.v. mijn III: 'voorheen was het lidw. in dit geval niet onvermijdelijk'; verg. b.v. Vondel 9.709: 'myn oude (d.i. leeftijd) en *uwe* een jaer ... verschilt'.
4) in nom. m. enk. met uitgang *-n*.
5) om die bijzonder te doen uitkomen. Men lette er op, dat zij ook gewichtige qualiteiten toekennen. Moet men ze vóór een eigennaam denken? Niet er na, want dat sluit B 125 uit; zie ook B 126.

[+]In de betreckelicke[6)] voornamen / hebben wy ooc deze Spreuken / als

[+]Pronomina relativa.

De mijne	*De heure*	dat is /	*Het is mijn volc, of mijne*
De zijne	*de uwe*		*knechten, Dienaren of kinderen, etc.*
De onze	*de hare*		

6) Hier zal 'ervelicke' bedoeld zijn. Fout van zetter, of van copiist? In de marge is dan het foutieve 'betreckelicke voornamen' weergegeven door '*Pronomina relativa*'. De marginalia zijn menigmaal niet passend (B 133), of overbodig (B 124), of onjuist (B 91, 125).

In de Voornamen hebben wy ooc deze Tael-spreuken[1] / als *Tot mijnent, Tot onzent, By uwent, Om zijnent wille, Om harent wille, mijnent halven, etc.* Dit gebruyc is eene byzondere aengenomene wijze.

+Van de Samen-vouginge der werc-woorden.[2]

+Syntaxis verborum.

By de Werc-woorden worden dic-mael eenige vervullende of aenhangende + woordekens gebruykt / als *de man is daer*, of *de man isser*, hier en beduyden de woordekens *daer*, en *Ser* niets dan den klanc der uytsprake[3] / alzo ooc +in deze volgende spreuken *Gaet-er iemant? Gaet hy der? Gaet hy-er?* al-(122)zo gebruyken wy *Daer* en *Het* in het begin der redenen / als *Daer was een Man, Het was eene zake, Al waren het Caesars, etc.*

+Dictiones completivae

+122

+Van de Werc-woorden met het tweede geval.[4]

+Verba cum genitivis.

By het Werk-woort *Zijn*, hebben wy eenige manieren van spreken met het twede Geval die een eygendom beteykenen / als *De aerde is des Heeren* DOMINI EST TERRA, *Psalm* 24. Alzo ook / *Dit is mijnes Vaders* PATRIS MEI EST, VIRGILIUS BONI PASTORIS EST, TONDERE PECUS *Het is eenes goeden Herders, de kudde te scheren*.

Genadich zijn, begeert by zich het twede Geval / als *weest onzer genadich*, zie hier af boven / in de Tael-spreuken / met het twede geval. *Folio* 114.

+De Werk-woorden met het derde geval.[5]

+Verba cum dativis.

Alle Werk-woorden die eene gevinge ofte ontneminge beteykenen / die begeren tot haer het derde geval / als *Ic geve hun die gifte, Hy heeft zijnen vyanden, den roof ontnomen, Ic vertone mijne zake den hove, Het was onzen Vaderen belooft, maer den kinderen qualic gehouden, Hy geeft dat zijnerr vriendinne, Het rijk komt dy toe*, TIBI EST REGNUM. *Hun is de eere*, ILLORUM +EST HONOR. *Denn vromen zijn alle goederen eygen*, PRO-(123)BIS OMNIA BONA PROPRIA.

+123

Die hier van lust heeft meer te zien / dien wijzen wy / tot de Tael-spreuken met het derde geval Folio. 117.

1) A 92.
2) A 92.
3) niets dan een klank, die wel gezegd wordt, maar geen betekenis heeft.
4) A 103; de syntaxis der verba begint in B met de rectio, in A met de modi.
5) A 104.

+De Werk-woorden met het Vierde geval.[6)]

+Verba cum accusativis.

Vele werc-woorden[7)] / des Mannelicken gheslachts / in het Eenvoudich +komende / veranderen de By-woorden in het Vierde geval / als *Ic beminne mijnen Vader, Ic volge mijnen geluckigen Meester, Hy haet zijnen naesten*.

+Adjectiva singularia masculina in accusativo.

6) A 104.
7) Hierna ontbreekt iets als: 'bij woorden'. Een vluchtige corrector of copiist kon dan in de war raken, menend dat hier -te vroeg- het woord 'by-woorden' gebruikt was.

Merk.

+Hier zijn deze By-woorden / als *mijnen* en *zijnen*, in het vierde geval gestelt / maer tot meerder verklaringe / en uytbeeldinge der nootzakelikheyt +onzes derden en vierden gevals / zoo volgen eenige voor-beelden / daer in vele twijfelingen door het waer-nemen der gevallen vermijt worden / als

+In accusativo

+In dativo et accusativo.

Ic beminne mijn Vader, dat is / *O mijn Vader Ic beminne*, maer *Ic beminne mijnen Vader*, dat is *Mijn vader wort van my bemint*.

+*Geluckich is het volc, welck de Heere aen-neemt*, ende *Geluckich is het volck welck den Heere aen-neemt*.

+Dathenus Psalm 145.

Merk.

+In de eerste reden *neemt de Heere het* (124) *volc aen*, en in de laetste / *wort de Heere aen-genomen*, alzoo ook.

+124

Die de Heere bemint	QUOS DILIGIT DOMINUS,
ende *die den Heere bemint*	QUI DILIGIT DOMINUM.

+Als wy zeggen *Die gene tegensprekende*, dat is / ISTE OBLOQUENS, ofte hy[1] / OBLOQUENTES, maer *Dien genen tegen-sprekende* dat is / ISTI HOMINI OBLOQUENS, AUT OBLOQUENTES, en *Dienn genen tegen-sprekende*, dat is / ILLIS OBLOQUENS.

+Annotationes in amphibologias.

Ende de Koning, dien die zake mishaechde, hatede Ioab, als-men hier *Dien* en *Die*, niet en onderscheyt / zo blijft de gehele reden verwert.

Gy die verslagen hebt	TU QUI PERCUSSISTI
Dien ghy verslagen hebt	QUEM TU PERCUSSISTI
Die gy verslagen hebt	QUOS TU PERCUSSISTI.

Hier is een on-twijfelic driederley onderscheyt der redenen / door zulken kleyne veranderinge.

+*Het is de kracht Godes ter zalicheyt, allen die geloven*, dat is *Voor Alle ghelovige, Romeyn*. 1.[2]

+Potentia dei est ad salutem omnibus credentibus.

Maer als-men zegt *Het is de kragt Gods, alle die geloven*, dat is *Alle gelovigen zijn de kracht Gods*.

Merk.

1) Dit woord past hier niet; de bedoeling is stellig, dat de uitdrukking ook nom. pl. kan zijn. Men leze *Illi* voor *hy*.
2) Rom. 1:16.

Vele Buygingen / en gevallen die in onze tale dienstelic[3] waer-genomen [+]worden / en houden altijts de zelve[4] veranderingen niet alsser By-woorden [++]by-komen / Want (125) wy zeggen zeer bequamelic *Gode zy lof*, maer als wy zouden zeggen *Den goeden Gode zy lof* ofte *onzen Gode zy lof*, Dat ware geheel onlijdelic[5] / Alzo zeggen wy *Godt heeft ons ten goede geschapen*, maer by het woordeken *Goede*, en mach geensins eenich By-woort komen / als *Ten eewigen goede*, of *Ten besten goede, etc.*

[+]Adjectiva.

[+]125

[+]Merc op het verscheyden gebruyc der Casus.

3) tot ons nut.
4) dezelfde.
5) ontoelaatbaar; cf. A 104.

Alzo moeter ook acht genomen worden / op de Betreckelicke woorden op dat de meynige[1] klaer en on-verwert blijve / als[2] *Moses gaf het Hemelsch Manna den volke* om aen deze woorden / eene vertreckinge[3] te binden / en is niet mogelic[4] / want indienmen stelde *Den volke, welk God verkoren hadde* ofte *Den volke welken God verkoren hadde*, geen van beyde redenen / en sluyt op het voorgaende maer het ware onberispelic / dat-men zeyde / *Hy gaf den volke, welk volk God verkoren hadde*, maer beter zoude-men zeggen *Hy gaf Manna aen het volk welk God verkooren hadde*.

Alzo moeten wy (om des gevolgs wille)[5] zeggen / *Ic hebbe 't van een ofte twee gehoort etc.* en niet *Ic hebbe 't van eenen ofte twee gehoort*, alzoo ook *Hy heefter een ofte twee geslegen*, en niet *Hy heefter eenen ofte twee geslegen*.

[+]Als naer de eygene namen eenige By-woorden komen zo en worden die in het derde en vierde geval niet verandert / Als *Beleyt door Spilbergen Velt-overste, Overwonnen van de*[7] *Alexander de Grote, Door Philips de tweede*.[8]

[+]Adjectiva post substantiva.[6]

[+]*Merk*.

[+]126

Als de woorden *Velt-overste, Grote*, en *Twede*, voor de eygene namen quamen / daer-ze achter komen / zo zoude-men stellen / *Velt-oversten, groten*, en *tweden*.[9]

[+]Van onpersonelicke Werc-woorden.

[+]De verbis Impersonalibus.

De onpersonelicke Werc-woorden worden by de Voor-namen in het [+]Derde geval gestelt / als *Het geschiet my, Het gebeurt allen menschen, wien en zoude zulx niet ontmoeten?*

[+]In dativo

De Werc-woorden worden ooc onpersonelic door het byvougen der [+]woorden in het derde geval / als in plaetse van *Ic dorst*, zegt men *My dorst, Ic verlange*, en *My verlangt, Zy beswaren* en *hun beswaert, etc.*

[+]In dativo.

1) l. meyninge.
2) zoals, bij voorbeeld.
3) wij zouden zeggen: bijv. bijzin.
4) In B 70 geeft v.H. drie vbb. met het antecedent (*Hij, broeder, sweirt*) in nom. en het relativum in gen., accus. of dat. Dat is dus goed mogelijk. Maar als het voorafgaand woord een datiefvorm heeft, dan levert ‘vertreckinge’ geen goede taal.
5) om wat er volgt; cf. A 105: ‘als by het woordeken *Een* een ander getal volgt’. Van H. wil zeggen: *een* is hier geen onb. lidw., maar telw., net als *twee*.
6) Onjuist bijschrift. Er moest staan: .
7) Dit woord vervalle. Voor de verbuiging zie ook B 120.
8) cf. A 87.
9) cf. B 121.

[+]Van de plaetsinge der woorden.

[+]De locatione adjectivorum

De By-woorden moeten gemeynelic voor de Zelf-standige komen / als *Mijn vader, Eene goede zake, De eenvoudige oprechticheyt*.

Zo dat deze manieren van spreken / als *O God mijn, Uwe wegen goet*,

De Sterren klaer, etc. nu geheel buyten het gebruyc verworpen zijn / ooc zelfs in den rijm:

++De gemeyne plaetse des Tweden ge-(127)vals / is het eynde der +redenen[1] in het Meervoud / als *De neirsticheyt der getrouwe dienaren, Het gebet der god-zaligen*. +127

+Maer in het Een-voud komen de gebogene woorden voor het eynde der redenen / ooc is dier redenen eynde / veeltijts een Zelf-standich woort / als *Onzes vaders erve, Des Koninx davids Psalmen, Onzes heer en Christus lijden*.

+Genitivi.
+In plurali.
+In singulari.

+Van de plaetsinge der Werk-woorden.

+De Locatione verborum.

De Werk-woorden nemen by nae doorgaens / natuyrlic[2] eene zekere plaetsinge / welke order by velen weynich gade geslagen[3] wort / daerom wy eenige Voor-beelden / en Vertoningen dier zake aengaende / voor oogen stellen.

+De verkondigende manier.[4]

+In indicativo

+De Voor-namen / als *Ic, gy, hy, wy, gyly, zy*, worden voor de werkwoorden (in de verkondigende manier) gestelt / als *Ic doe, gy doet, wy doen, wy zullen doen*.

+Pronomina ante verbum.

Behalven.

In be-vragingen / daer volgen de Voor-namen / als *Wilt gy? Doe ic? doet gy?* alzo ooc de Francoysen *Voulez vous? Fais je? Faites vous?*

+Alsser ook voor de Werk-woorden / ee-(128)nige Helpwoorden komen /zo komen de Werk-woorden voor de Voor-namen / als *Doe deden wy dat Gister waren wy vrolic*. +128

In de dobbele Voor-namen / als *Ic die, gy die, gyly die, zy die, ic zelf, gy zelf, etc.* moeten altijt de woordekens *Ic, gy zy*, en *wy etc.* eerst gestelt +worden / als *Ic die dat doe. Gy die in den hemel zijt. Wy die verslegen hebben*.

+Hier in wort onlijdelic gedwaelt.

Andersins verandert den zin der woorden als

Die ic dat doe,	EST MERUS BARBARISMUS,[5]
Die wy verslegen hebben	QUOS CAECIDIMUS.

Zo dat deze verstellinge der Voorwoorden / eenen gansch anderen zin maekt.

1) uitdrukkingen, woordverbindingen, syntagmata; ook in de volgende alinea.
2) van nature, d.i. door het 'natuurlijke' taalbewustzijn.
3) opgemerkt.
4) A 93.
5) is niets dan brabbeltaal; zie B 106 i.m. en cf. A 93 n. 7.

+In den tegen-woordigen en onvolkomen tijt.[1)]

+In praesenti et Imperfecto.

Is de plaetse der Werk-woorden / aldus

Ic hebbe	{ *werk* }	I'AY OUVRAGE
Gy hebt	{ *wijsheyt* }	TU AS SAPIENCE
wy hebben	{ *alle dingen* }	NOUS AVONS TOUTES CHOSES.

+In den Voor-leden ende den komenden tijt.[2)]

+In perfecto. plusquam perfecto et futuro.

Ic hebbe	{ *werk* }	*gehat*
Ic hadde	{ *wijsheyt* }	*gehat*
wy zullen	{ *alle dingen* }	*hebben*.

+De Francoysen veranderen de plaetsen aldus I'AY EU OUVRAGE I'AVOY EU SAPIENCE NOUS AURONS TOUTES CHOSES. +129

Vele woorden / als *Die, Welke, Als, Gelijc, Och, Op dat, etc.* veranderen de plaetse der Werc-woorden.

Als ic dat doe Ic welke dat doe
Ic die dat doe Op dat ic dat doe.

+De onbepaelde Werk-woorden zijn gemeynelic het eynde eener reden[3)] / als.

+Verba infinitiva.

+*Laet droeve nijt u niet invendich pijnen*,
+*De Heer zalt al, voor my vol-trecken*. +Camphuizen.
+De Hubert.

+In de Francoysche sprake / en mogen de Onbepaelde werc-woorden / alzo op het eynde der redenen[4)] nimmermeer komen. +Ante verba infinitiva.

+De woorden *zal, zullen, zoude* en *zouden* komen in de verkondigende manier / voor de onbepaelde Werk-woorden / als +In indicativo.

Ic zal arbeyden Wy zouden wel veel bedrijven
Wy zullen op die zake hopen.

1) A 93.
2) A 94.
3) zin.
4) zinnen.

Maer in deze volghende redenen komen die woordekens / naer de onbepaelde Werk-woorden[5] als

Wanneer Ic arbeyden zal Als wy wel veel bedrijven zouden
Als wy op die zake hopen zullen.

Maer alsser in eene reden twee onbepaelde Werk-woorden zijn / zo en mogen die genaemde woordekens nimmermeer voor[6] de Werkwoorden komen / als

++*Op dat ic dat zoude gaen doen Als gy dat zult gaen doen*
Als zy-lieden zouden lopen jagen.

+Infinitiva se invicem sequuntur.[7]
+130

5) A 97.
6) v.H. bedoelt het tegenovergestelde van wat hij zegt blijkens de vbb. en A 97; men leze *naer*.
7) Niet passende kanttekening.

Merk.

Op[1] de plaetsingen der redenen / dient ook acht genomen / op eenige aen-hechtingen / die eene plaetse vertrecken[2] / als Exodus 20. *Ic doe* [+] *barmhertigheyt aen vele duyzenden, der gener die my beminnen*, dit is volgens goede tael-order wel gezeyt / daer-men nochtans het eerste deel der reden / zonder op het gevolg[3] te merken / zoude moeten zeggen: *Ic doe aen vele duyzenden barmhertigheyt*.

[+] Modus iste casus vestitus vocatur.

Tot na-sporinge der volkomenheyt / stellen wy hier het Vader-onze / nae het oordeel der geachtste onzer eewe verbetert aldus

Onze Vader die in de Hemelen zijt
Dijn name werde geheylicht
Dijn rijk kome
Dijn wille geschiede op der aerden, als inden Hemel,
[+] *Geef ons huyden, ons dagelix broot*.
Ende vergeef ons onze sonden, gelijk wy die onzen schuldenaren vergeven
Ende en leyde ons in geen verzoukinge, maer verlos' ons van den bozen.
Want dy komt toe het rijc, de macht, ende de heerlikheyt, tot de eewicheden, Amen.

[+] Vergeef ons onze schulden en is niet wel gezeyt, want wy en vergeven geen schulden maer schelden die wel quijt.

Hier is noch bygevoucht de twaelf Articulen des Geloofs.

[+] *Ic gelove in God den Vader, den almachtigen schepper, des Hemels, ende der aerden*.
En in Iesus Christus zijnen eenich-geboren zone onzen Heere,
Die van den H. Geest ontfangen, ende uyt de maecht Maria geboren is,
Die onder Pontius Pilatus geleden heeft, gekruyst, gestorven, ter hellen gedaelt,
Ten derden dage uyt de doden op-gestaen, ende ten Hemel gevaren is,
Zittende ter rechterkant Gods, zijnes almachtigen Vaders, van daer hy komen zal, om de levendigen, ende de doden, te oordelen,
Ic gelove in den H. Geest.
Ic gelove eene H. al-gemeyne Christelicke kerke,

[+] 131

1) Drukfout voor 'By'? Dan kan de bet. zijn: Bij het bepalen van de plaatsen der zinsdelen in de zinnen.
2) die [door middel van een relativum] betrekking hebben op een bepaald deel van een zin (plaetse).
3) de er op volgende 'aenhechtinge'. Voor den term *casus vestitus* (i.m.) vgl. Ampzing r. 1888 vlgg.: '... wanneer de naem ofte voornaemwoorden met eene voorder [verdere] rede bekleed worden, hetwelk in de scholen *Casus vestitus* genaemd word'. Ook A 96 wijst op de verandering van plaats 'om de voorgaende reden aen de volgende te koppelen'. Ampzing dringt er op aan, 'datmen de natuerlijke ordre der woorden niet en versette, maer houde so veel als immermeer mooglijk is' (r. 1870), maar afwijking is wel eens toelaatbaar, inzonderheid in den casus vestitus (r. 1886 vlgg).

Eene gemeynschap der Heyligen,
Eene vergevinge der zonden,
Eene op-standinge des vleeschs,
Ende een eeuwich leven, Amen.

+Van de onbepaelde Werk-woorden.[1)]

+De verbis infinitivis.[2)]

Het Werk-woort der onbepaelde manier / wort dikwils / voor een Zelfstandich woort genomen / deze manier hebben wy met de Grieken gemeyn / ziet boven *fo.19* Volgen noch eenige Tael-spreuken /

Aristoteles τὸ πλουτεῖν ἔστιν ἐν τῳ χρῆσθαι μᾶλλον ἢ εν τῳ κεκτῆσθαι, Rijc zijn is meer, in het bebruyken[3)], *dan in het bezitten*.

Menander ὀξὺς ἔις τὸ πάνθ' ὁρᾷν[4)], *Scherp om alles te doorzien*.

+*Polybius ἔκρινε διακινδινέυειυ*[5)], *Hy oordeelt het te waghen*.

Matheus 20. *ἐξῆλθε μισθώσασθαι ἐργατὰς, Hy ginc arbeyders hueren*. +132

Demosthenes καιρὸς τοῦ λέγειν, Sprekens tijt.

Plutarchus τὸ λίαν φιλεῖν, τοῦ μὴ φιλεῖν αἴτιον, Het zeer beminnen, is hatens oorzake.

+Van de Helpwoorden.

+Syntaxis adverbiorum.

Het gebruyc der Helpwoorden / is ten dele / in de beschrijvinge der +Helpwoorden aengewezen / Volgt nu het gene te voren over-geslegen was. +Ziet fol. 101.

Tot[6)] beteykent eene beweginge / tot eene plaetse / als *Tot delft, Tot amsterdam*, dat is te zeggen *Nae delft toe, Nae amsterdam toe*, Zommige namen der steden / begeren *Ter*, in plaetse van *Tot*, als *Ter goude, Ter veer*.

Als men ergens iet zegt te geschieden / zo gebruyken wy het woordeken *Te*, als *Het geschiede te leyden, Het is t'amsterdam gedrukt*, men vint veeltijts *Tot leyden, Tot amsterdam*, welk nochtans iet van het recht gebruyc afwijkt.

Met het woordeken *Tot*, beduyden wy iet ergens te geschieden met deze Tael-spreuken / als *Tot vaders, Tot pieters, Tot onzent, Tot zijnent, etc.*

In[7)] stelt-men wel / voor de namen der steden en on-ver-midelic[8)] / voor de namen der landen als / *In leyden, In delft, In engelant, In hollant, In Christen-rijk*.

2) l. in-finitivis.
1) A 100.
3) l. gebruyken.
4) l. *ὁρᾶν*.
5) l. *διακινδυνέυειν*.
6) A 107.
7) A 109.
8) noodzakelijkerwijze; Kil. inevitabilis.

[+]Met het woordeken *In*, hebben wy deze Tael-spreuken / als *In tween snijden*, alzo ook *In drien, vieren, vijven, etc. In dezen*, dat is / *In deze dingen*[9)], en *In dien*, dat is *In die dingen, In velen*, dat is *In vele dingen*. [+]133

9) Zie over het vermijden van ‘dingen’ A 118.

Deze woorden *Op, uyt, van, om* en *Met*, schijnen de Griexsche Tael-order +te volgen en worden by het tweede Geval gestelt / als +In dativo.[1)]

Mattheus 6. *Op der aerden, ἐπὶ τῆς γῆς Van eener meyninge zijn, Met der haest*, of *Metter haest*

Alzo zeggen wy ooc /	*Uyt der stat*,	*Van der stat*
Met der tijt,	*Mettertijt*	*Tot der doot Totter doot*
Uyt der Natuyre	*Uyter natuyre*	

By de woordekens / *By, met, te, ten, ter, uyt*, en *van* gebruyken wy ooc de volgende Tael-spreuken /

+*By allen*,	*by drien, vieren, vijven, etc.* +Adverbiorum Phrases.	*Met namen*.
By velen,		*Te voet*[2)]
By dezen	*By lichten dage*	*Te peirt*
by tijts	*By levenden lijve*	*Te scheep, doch nae oude gewoonte, ware het beter*
by onzent	*By den wege*.	
by mijnent	*Met eenen*	
by zijnent	*Met tween, drien, etc.*	*Te voete*
by tween	*Met allen*	*Te peirde*
++*Te schepe, te lande*[3)]	*Ten besten komende* +134 +Phrases adverbiorum.	*Ter poorten ingaen*
Te rade	*Ten Koning, doch wel zo bevallic Tot Koning*	
Te gronde, te rugge		*Ter doot*
Te nacht		*Ter zelver tijt*
Te recht of *Ten rechten* dat is *rechtveirdelic*	*Ten dele*,	*Ter goeder ure*
	Tot Propheet,[4)]	*Ter leringe*
Te rechte dat is / AD JUS,	*Ten quade*,	*Ter laetster tijt*
	Ten goede,	*Uyt Amsterdam*
Te veel, te weynich	*Ten wille zijn*	*Uyt Spanjen*.
Te kort, te lang, etc.	*Ten Hemel-waert*	*Van niews*

1) Men verwacht: ‘’, want v.H. wil dit geval op een lijn stellen met het Grieks.
2) A 111.
3) A 111.
4) Keurt dus het Bijbelse *ten propheet* af van 1 Kon. 19:16.

Te huys, t'huys	*Ten leven*	*Van outs*
Ten eenen, tween, drien	*Ter maeltijt*	*Van velen*
Ten eersten, ten tweeden	*Ter bruyloft*	*Van allen*
Ten uytersten	*Ter plaetse*	*Van onzent*
Ten langen lesten	*Ter stont*	*Van tween drien, etc.*
Ten minsten	*Ter tijt*	*Van langer hant*.
Ten meesten	*Ter contrarie*	*In velen*
Ten oosten, ten westen	*Ter aerden*	*In allen*
Ten hoogsten,	*Ter hellen*	*In tijts*.

Daer zijn eenige woorden die verscheydelic uytgesproken worden / in +de buyginge / als +In declinatione

+*Met*,	*de*, +135	*den*,	*der*	*tijt*	
Tot,	*de*,	*den*,	*der*,	*doot*,	*etc.*

Opmerkinge eeniger Tellende woorden.

De optellende woorden zijn *Een, twee, drie, vier, vijf, zes, tien, etc.* deze woorden worden verandert in deze volgende Tael-spreuken / *By eenen* HORA PRIMA *by tween* HORA SECUNDA *by drien* HORA TERTIA.

Met	*ons*	*tween*,	*met*	*zijn*	*drien*,	*met*	*haer*	*vieren*		
Met	*zijn*	*twee-der*,	*der-der*,	*vier-der*,	*vijf-ster*,	*zes-ter*,	*achs-ter*[1)],	*tien-ster*,	*etc.*	
Hy	*quam*	*met*	*de*	*elve*,	*niet*	*met*	*de*	*elf*		
Ic	*kome*	*met*	*tiene*,	*niet*	*met*	*tien*,				
Ic	*hebbe*	*het*	*van*	*een*,	*van*	*twee*,	*van*	*drie*,	*van*	*elve*	*ge-hoort*.
Dat	*is*	*een*	*van*	*tween*,	*van*	*drien*,	*etc.*			
In	*tween*,	*drien*,	*vieren*,	*etc.*						

++Het vierde deel der Spraec-konst, welc is de Klankmaet.[2)]

+Prosodia.
+136

Op datmen[3)] alle redenen / te bescheydelicker zoude konnen lezen en verstaen / zo wordender bygevoucht eenige zekere (daer toe gevondene.)

Teykenen.

1) Vgl. nog het oude Geref. doopsformulier: ‘Noach zijn achtster ... behouden ende bewaert’, d.i. N. met zeven anderen. Mnl. *hem achtsten, met hem achtsten* (Stoett[3], *Mnl. Syntaxis* 68).
2) A 71.
3) Deze en de volgende alinea heeft v.H. ontleend aan de *Nederd. Sp.* 54/55: ‘Op datmen dan te bescheydelijker alle redenen zoude konnen lezen / ende de zelve ook te beter verstaen / zoo wordenze bepaeld met zekere (daer toe gevonden) Af-teekeningen. Die inde Reden (daer mede af-gedeeld zijnde) betoonen / waermen behoord op te houden / waer meer ende waer min: ‘Ook hoemen dan (na gelegentheyd) in 't verhalen zijns aessems dien altemet verheffen / oft verzachten moet’.

Die in de redenen gevoecht zijnde / betonen / waermen behoort op te houden / ooc waer meer: / en waer min[4]: / ook hoemen in het lezen de stemme moet verheffen en verzachten: /

Deze Teykenen zijn zeer gebruykelic in alle geachte Talen / heeft[5] ooc by ons te recht gebruykt zijnde / eene diensbare nutticheyt.

[+]Dit? teyken achter eene reden / of eenich woort komende / zo is het eene vragende reden / als *Wie? Hoe zo? Wat is de mensch?* [+]Interrogatio

[+]Dit ! teyken achter eenich woort komende / zo beduyt het eene verwonderinge[6] / als *ô drouf gedacht!* [+]Admiratio.

4) ook waar men meer en waar men minder moet rusten (‘ophouden’).
5) Hier zal men moeten lezen: ende hebben. Of wel: dit heeft.
6) De *Nederd. Sp.* spreekt van ‘T'verwonderings teeken’ (58), maar onderscheidt de gevallen *verwondering, aenroeping, verhueging* en *klachte*.

+Dit: teyken achter eene reden komende / zo beduyt het een eynde der reden / welke verkort wort in onvolkomen klanc / of in onvolkomen zin / zo datmen dit punt altijt / voor eene verswijginge van eenich woort / of meyninge aen-merken mach.[1)] +Colon.

++Deze. /[2)], teykens achter eene reden (137) komende / zo beduyt het een eynde der reden. +137

+De woorden die tusschen twee dusdanige () teykens komen / dienen tot verklaringe der reden. +Periodus. +Parenthesis.[3)]

Dit - teyken[4)] / wort ooc tusschen Samen-gevouchde woorden gevonden / als *God-zalich, on-her-varen*.

Benevens deze Aenteykeningen isser noch een verkort teyken / welc men gebruykt schrijvende *s'lants, t'mijnent, etc.*

+Van den klank der Silben.[5)]

+De syllabarum quantitate.

Het gebeurt dic-mael / dat elke Silbe alleen wel uyt-gesproken wort / en dat nochtans de klanck niet goet en is / als-men verscheyde Silben / naer malkander spreekt / als tot voorbeelt van het woordeken *Be-te-ren* elke silbe lank-samelic naer malkander uyt gesproken zijnde / zo en behouft-men / nochte men en kan den behoorlicken klank niet waer-nemen / maer als men het woordeken *Beteren*, bequamelic uyt-spreken wil / zo moeten beyde / de laetste Silben kort gesproken worden / van welke onderschey-dinge der Silben / eenige aenteykeningen volgen.

+1. In alle een-silbige woorden[6)] / en valt in het uytspreken / geen maet des klancx (of maet der Silben) waer te nemen / dewijle by ons alle een-silbige woorden / dan voor kort / ende dan weder voor lang in den rijm genomen worden. +Monosyllaba diotiones fere omnes sunt indifferentes.

+*Behalven*.

+139

Hem, Den, Der, De, ende *en*, zijn by-na altijt kort / ook zijn alle Aen-

1) Deze theorie heeft v.H. zo juist in de practijk gedemonstreerd; men zie het begin van dit caput en A 71. De *Nederd. Sp.* 57 geeft: '*Kolon* of *membrum* is een *Lid* van een reden / 'twelke men steld / daer de reden een vol verstand héft / ende nochtans niet voleynd en is: alzoo het volgende tot meerder versterkinge ofte verklaringe diend: Ende men mag dit teeken een ofte meermael in een vol-sloten reden stellen / na dattet te passe komt / als ...' [twee vbb. volgen].
2) Het teken / past alleen bij den Gothischen letter-druk. In deze heruitgave hebben wij het niet vervangen door een komma om nog zo nauw mogelijk aan te sluiten bij het origineel. Van H. houdt ze trouw uiteen: de komma bij Lat. letters.
3) cf. 59: 'De is een ofte meer woorden / die inde reden gevoegd zijnde / de zelve meer verklaringe geven: de welke zomtijds ofze daer al schoon uytgelaten wierden / zoo zoude nochtans de reden volmaekt konnen wezen: ...'
4) De *Nederd. Sp.* 60 noemt het: *Hyphen, Kopulatio, Aen-een-brynging* ofte *Koppeling*: 'Het... diend om te stellen tusschen de koppel-woorden / dat is: wanneer twee woorden aan een gehecht / ende onder een uyt-sprake gebracht worden'.
5) A 72.
6) A 73.

hangende [+]woordekens kort / het zy of-se / aen de vorige woorden gehecht / of on-gehecht zijn / als *Doet-se, Gaen-ze, Zien-we, Is-ser, Heeft-er, Loopt-men, Hielt-men, zoud-het of zoudet*, Alle deze laetste woordekens zijn / altijt kort. [+]Dictiones enclyticae.

2. In alle woorden en behouft-men[1] / maer de twee laetste Silben / in het spreken gade te slaen.

[+]3. In alle woorden is eene lange silbe.

4. Daer en konnen (in onze Tale) geen twee lange Silben / malkander in eenig woort volgen / zo dat alle twe-silbige woorden dan / een korte en eene lange Silbe hebben. [+]Omnis dictio syllabam longam habet.

Ook[2] moet mede volgen / alser in een woort / eene lange Silbe is / dat de Silbe / die voor de lange silbe komt / kort zy / als *In Kastelen, Juwelen*, zijn de middelste silben lang / daerom zijn de voorste silben kort / om dat twee lange silben malkander in een woort / niet en konnen volgen.

6. Alle[3] woorden welke in *Heyt, ich, lijc, lic, E*, en / *er icheyt, inge ikheyt, ie*, eyndigen / hebben deze aengeteykende Silben kort / als

Goetheyt, schoonheyt, goedich, aerdig, vriendelic, aert-rijk, vrouwe, name, werker, Goedicheyt, zoeticheyt, gevinge, lijdinge, cierlikheyt, blamatie, executie.

[++]*Behalven.*

[+]De quantitate syllabarum.

Majesteyt[4], *graviteyt, gelijk, ongelijk, etc.*

[+]139

7. De woorden[5] die in *ment* eyndigen / daer af is de laetste Silbe lang / als *Testament, Clement*.

Alle Silben met eene enkele I, in het middel der woorden zijn kort / als *Eenige, Heylige*.

[+]De deelwoorden welke in *Ende* eyndigen / hebben op het eynde twee korte Silben / als *minnende, lerende, lopende*. [+]Participia.

8. Alle Twee-silbige woorden[6] / die met *Ge, be* of *ver*, beginnen / hebben op het eynde lange silben / als *Gevoel, geloof, gequel, belang, bequaem, verdrag, verlof*.

Merk.[7]

De lengde[8] of kortheyt der laetste Silben wort klaerlic bemerkt in woorden welken eene silbe in het Veelvoudich vermeerderen / Want in *Tafelen, wortelen, mantelen, wagenen*, bemerkt-men in de uyt-sprake / ontwijfelic de kortheyt / der twee laetste Silben / waer uyt mede blijkt dat de laetste silben van *Tafel, Wortel*, en *Mantel*, kort zijn.

1) Meestal met *oe* gespeld; z. Caron 97, 111 vlg.
2) I. 5. Ook. Men zie voor de no's. 1-5 A 73 (eveneens de no's 1-5).
3) A 73 de no's 6, 8 en 9.
4) Dus met klemtoon op de laatste lettergreep.
5) A 73/74 de no's 7, 10 en 12.
6) A 74 no. 13.
7) A 75 no. 15.
8) cf. B 149.

Alzo bevint-men alder-bescheydelixt[9] / in de uyt-sprake van *Metalen*,

9) zeer duidelijk.

Tafereelen, Iuweelen, Geheelen, gezellen, de middelste silben / alle lang te wezen.

Hier uyt blijkt dat-men van *oordeel* in het veel-voudich behoort te zeggen *oordelen*[1], welke uyt-sprake de Vriezen recht behouden.

[+]De gestaltenisse der voorste silben van *Tafel, Latijn, Kasteel, Natuyr*, Vertoont zich klaerlic in *Betafelt*[2], *Verlatijnt, Gekasteelt Vernatuyrt*. [+]140

Boven is gestelt datter in een woort geen twee lange silben en konnen volgen / doch wel twee korte / want het dikwils gebeurt / dat de twee laetste silben kort zijn als in de vorige aen-geteykende woorden blijkt / doch het gebeurt zeer zelden / dat twee korte silben malkander / in het midden eenes woorts volgen / zoo datmen in Veel-silbige woorden / gemeynelic de mate der drie laetste silben / op het zekerste onderscheyt / ende de vorige silben / by beurten d'een voor kort en d'ander voor lang op-neemt.

Merc.[3]

[+]Daer zijn eenige woorden die drie korte silben op het eynde hebben / als *Vriendelikheyt, Goddelikheyt, Gravelikheyt, etc.* [+]Vrīendĕlīkhĕyt. Gōddĕlīkhĕyt. Grāvĕlīkhĕyt.

Merk.

Deze scheydinge[4] der silben / is in de Francoysche sprake gebruykelic / ende kan ook in alle talen plaetse hebben / maer de minste bequaemheyt dezes dichts[5] is in het Latijn / om datter geen woorden en zijn / die lange silben op het eynde hebben.[6]

Eenige aen-teykeningen van den Rijm.

[++]Onze gemeyne dichten worden met voeten gedicht / welke naem *Voeten*, met[7] samen [7]) de Rijm-order[8] / tot ons van de Latijnen gekomen is. [+]141 [+]Pedes

1) Met één *e* om aan te geven, dat de klemtoon er niet op valt (vgl. de vorige alinea). Het woordeind *-elen* voor *oordelen* en *tafelen* kan ongeveer gelijk geklonken hebben: met zwak beklemtoonde niet-kleurloze vocalen; zie mijn *De reductievocaal in het verleden*, Gron. 1952, 13 over de uitspr. van *wandelen* bij Montanus. Volgens W N T werd (vooral in O. Ned. naar het schijnt) ook gezegd *oórdel, órdel*.
2) A 74 no. 14.
3) A 73 no. 6.
4) Vgl. B 137 ‘onderscheydinge der silben’, al heet het in marg. *quantitas*. Van H. handelt over klemtoon; hij noemt echter het verschil: lang en kort. Zie B 141.
5) deze manier van dichten (naar het woordaccent, zoals in Fr. en andere moderne talen). Van H. zegt dus, dat zulle accent-verzen in het Latijn niet passen zouden. Zie F. Kossmann, *Ned. Versrythme*, 's-Grav. 1922, 60-61 over de metriek van v.H. Al oordeelt K. te scherp, er is wel de eis in B van strenger regel voor de versmaat dan in A. Overigens blijkt uit de vbb. (B 142) uit Camphuyzen en Cats, dat v.H. de practijk vrijwel bleef taxeren naar het in A gezegde.
6) Omdat geen woorden in het Lat. door v.H. met klemtoon op de laatste syllabe uitgesproken worden. (Wat b.v. aan te vangen met *fīdēs*?)
7) samen met.
8) dichtsysteem: het overeenstemmen van regels in eindklank is in dezen term iets bijkomstigs.

[+]Een voet in den rijm is gemeynelic twee silben waer mede de regelen / in den dicht gemaekt worden / en zijn dus-danich.

[+]Eerste voet.

Als van twee silben / de eerste kort is / ende de andere lang / zo worden +die twee silben eenen voet genaemt / als *Bedrog, Verstant, Kasteel*. +Iambus.

Deze voet heeft groote vergelijkinge met het *Iambus* der Latijnen.

+Daer is noch een voet / van eene lange met eene korte silbe / als *Dragen, Werker, Vlijtich, Schone*. +Drāgĕn. Wĕckĕr.[1)]

Deze voet volgt het Latijnsch *Trochaeus*, Wy gebruyken ook eenen voet / als het Latijnsch *Dactylus*, welk is van drie silben / waer van de eerste silbe lang is / ende de twee laetste kort / als *menige, zuyvere, lopende*. Vlīĭtĭch. Schōnĕ. Mēnĭgĕ. Sūyvĕrĕ. Lōpĕndĕ.

+Wy en hebben geen *Spondeus*,[2)] nochte *Pijrrhichius*, volgens onze derde en vierde aen-teykeningen der silben. +Spondeis et pyrrhichijs caremus.

Van den Rijm.[3)]

De gemeyne rijm / wort met de eerste voeten[4)] bedicht / de kortste gemeyne regelen zijn van vier voeten / of van acht silben aldus Psalm 131 +*O Heer, mijn hert, en is, niet hoog, niet op ge bla zen, is mijn oog*. +De Hubert

+*Merk.*

+142

Altijt mogen de een-silbige woorden voor korte of lange silben genomen / volgens den eersten regel der silben / dien-volgens zijn de woordekens *Heer, Hert, Is*, ende *Hoog*, voor lang genomen / en de woordekens *O, Mijn, En, Niet* voor korte silben / alzo ooc

+*Ben ic niet als een kint het welc*
De voester speent van hare melc? +Aldegonde.

+*Zuyg over al den besten sin*
Gelijc de By, niet als de spin. +Cats.

Onze langste / en aenzienelixte veirzen worden van zes voeten[5)] / of van twaelf silben gemaekt / als *Camphuyzen*.[6)]

Een dinc	*onbreekt*	*ons meest*,	*Gods vad*	*erlic*	*ke hant*,
De ze	*genrij*	*ke vloec*,	*de eere*	*lic*	*ke schand'*
De waert	*geach*	*te smaet*,	*de vreuch*	*delic*	*ke druc*,
t'Al heb	*bende*	*gebrec*,	*en t'za*	*lich on*	*geluc*.

1) l. . De bedoeling is wschl.: de voc. op zichzelf is kort, maar de silbe is ‘lang’, heeft klemtoon. Zo toont het volgende vb. twee korte vocalen .
2) Bijzonder de vierde aantekening, die handelt over tweelettergrepige woorden waarin één lange syllabe kan en moet voorkomen, verklaart dat de maten -- en ˘˘ niet voorkomen.
3) A 29.
4) jamben.
5) A 78.
6) z. aant. bij ‘dezes dichts’, B 140.

Deze veirzen worden ook gemeynelic / bedicht eerstelic twee regelen van twaelf silben / en daer na twee regelen / van dertien silben / als *Cats* in den Zelf-strijt.[7)]

Het lievelicxte zoet, dat eerbaer herten wenschen
Is maer een enkel paer, van twee geliefde menschen,

7) z. dezelfde aant.

Een derde wie het zy, en paster niet met al,
+*Al waer-men mint en meynt is, twee een vol getal*.

+143

Deze veirzen en ooc het recht gebruyc dezer voeten is in het neder-duytsch eerstelic berijmt van / *Aldegonde*, en *Karel van Mander*, lieden van groter uyt-nementheyt / door welke wegen onze geachtste *Poëten*, den Neder-duytschen rijm / tot de hoogste volkomenheyt / alrede schijnen gebrocht te hebben.

Tot eene grondelicke bedenkinge[1] / hebben wy hier eenige Latijnsche TROCHAICI aengeteykent / welke geheel volghens onze uyt-sprake konnen gelezen worden / zonder quetsinge der Voeten / uyt welke veirzen de Fransche ende de Duytsche rijmorder / ontwijfelic schijnt gesproten te zijn.

Buchananus psalm 119.[2]

QUID JUVENTAM, NE LABESCAT, SERVAT AEQUE AC LEX TUA,
AEQUA NE ME DILIGENTEM DESERE OPPRIMENTIBUS,
TEMPUS INSTAT PUNIENDI LEGIS ADVERSARIOS.
IUSSA FIRMA FINE NULLO, FIRMA NULLO EXORDIO.

Deze veirzen zijn TROCHAICI CATALECTICI, waer om[3] de *sylboe* CATALECTICAE[4] allenelic / in de uytsprake[5] slibberen.[6]

+Met de DACTYLI, worden zommige liedekens bedicht / als *Zuyvere, schone, vermaeclicke maecht*. Alzo ooc / +Versus dactylici.

Phoebus die is nu al over de Zee,
Blinkende komt'er Diana vertogen.

De gemeyne Psalmen / en Liedekens / worden by na alle / met de eerste voeten[7] bedicht.

+Doch aengaende de order aller veranderinge / die wort by-zonderlic en volkomelixt / nae de zing-noten bedicht.[8] +144

+Alle uyt-nemende ende altijt blijf-weirdige dichten / behoren in zoetheyt en Verstandelikheyt / tot eene on-na-volgelicke volkomenheyt vertrocken[9] te werden / op dat wy met de Grieken ende Latijnen onze Letter-eewe / allen nakomelingen tot een onveranderlike Wet zouden mogen voorstellen. +Rijmwet

1) ter grondige beschouwing.
2) Uit Buchanan's *Paraphrasis Psalmorum Davidis Poetica* citeert v.H. de versregels 9, 121, 126, 152 van Ps. 119. De Bijbelverzen, waarop ze betrekking hebben, dragen dezelfde nummers.
3) Te lezen: waer van? Of te veranderen in: om dat?
4) laatste versvoet, waaraan de laatste lettergreep ontbreekt. Bij v.H. meervoudig, omdat hij over vier verzen spreekt.
5) Dan is er in de metrische voordracht, den metrischen gang in den laatsten voet een *κατάληξις*.
6) wegglijden, wegvallen, ontbreken.
7) jamben.
8) A 79.
9) tot een onnavolgbare volkomenheid gebracht (zie p. 150 i.m.) opgevoerd, opgeheven.

[+]Aen-teykeninge op het beschrijven der vreemde woorden, en hare uyt-sprake.

[+]Orthographia exoticarum dictionum.

Van de Letteren der vreemde woorden / is het gebruykelic / en ooc in

reden gegront / dat-men die nae haren oorspronc schrijft / te meer de wijle de gewoonte / by ons de vreemdicheyt zelve veroudert heeft zo schrijven wy dan *Propheet Nazareth, Philosooph, Conscientie*, daer wy volgens onze [+]tale / zouden konnen schrijven *Profeet, Nazaret, Filosoof, Konciencie, etc.*

[+]Dusdanige woorden schrijft Vondelen aldus.

Maer tot de uyt-beeldinge des spraek-klanx is een verder op-merkinge nodich / want om *Philosophije*,[1] en *Geometrije*, te schrijven / zo behoort / de voorlaetste silbe eene dobbele *I* te wezen / als men de selve lang uyt spreken [+]wil / en die wy daer-en-tegen gewoon zijn / kort uyt te drucken als *Academie, Blasphemie, Victorie, Glorie*, behoren met eene enkele *I*. geschreven te worden.

[+]Antepenultima.

[+]Gelijken voet mach-men houden in de Bybelsche eygene namen / schrijvende *Elijas*,[2] *Hiskijas, Ieremijas*, de silben lang uyt-sprekende / en *Athalia, Lydia*, en *Euvodia*, de voor-laetste silbe kort uyt-sprekende / ende deze namen die verscheyde uytspraken lijden konnen / zoude-men na dat-ment' begeert / lang of kort konnen teykenen. [+]145

Ooc zoudemen dan genootsaekt zijn / tot waerneminge des onderscheyts / onze kortsilbige woorden / met eene *I* te schrijven / als *Lijnie*,[3] *Bezie, Olie, etc.* maer de lang-silbige vereyschen eene dobbele *I*, als *Brouwerije, Visscherije, Schalmeye, Galeye, etc.*

[+]Het schijnt ooc wel aenmerkens waerdich darmen eene zekere order invoerde / tot de *Pronuntiatie* der vreemde woorden / want het is den volke vreemt / en on-navolgelic / de voorlaetste silben der vreemde woorden / kort [+]uyt te spreken van *Maximus Synodus, Ephesen, etc.*

[+]De pronuntiatione exoticarum vocum.

[+]Penultimae.

Ja het en is niet alleen vreemt / maer zelfs ooc voor de gemeynte verachtelic / daerom en zoude ic niet ondienstich achten / het gemeyn gebruyc / als eenen aengeboren aert der tale in te volgen / ende de woorden / die in goeden gebruyke zijn behoudende / als *Hercules, Aristoteles, Seneca, Cicero, etc.* zoude ic aller vreemde namen / voor laetste silben lanc-saem[4] uyt-spreken.

Wy aldus met deze vreemden woorden levende[5] / en zoude het niet [+]vreemder sijn / dan de Latijnen / die vele der Griexsche silben (146) verandert hebben / als in *Camelus, Adamas, Paracletus, Caminus, etc.* [+]146

[+]Van Rijmver-lof.[6]

[+]De Figuris dictionum.

Hier zouden wy ook int corte iet aen-roeren van de veranderingen der

1) cf. Ampzing r. 1187 vlgg.
2) cf. Ampzing r. 1192 vlgg.
3) cf. Ampzing r. 1230 vlgg. De spelregels van v.H. zijn blijkbaar: 1. schrijf korte *i* met zwak accent als *i*, b.v. *glorie*; 2. lange *i* met sterk accent als *ij*, b.v. *philosophije*; 3. de tweede component van een eigenlijke diphthong als *y*.
4) met klemtoon.
5) als wij aldus met de uitspraak dezer vreemde woorden deden.
6) A 80.

woorden / welke byzonderlic / in den rijm / gebruykt wort / met verkortinge / en verlenginge.

+Om de uyt-sprake der woorden te verzoeten zo worden dik-mael[1] eenige letteren naer-gelaten als *Mense*, voor *Mensche, Zeeuse, Hollanse*, voor *Zeeusche, Hollansche*. +De verkortingen worden aldus genaemt.

In vele woorden kan de verminderinge / der letteren ooc plaetse hebben / +zonder veranderinge der uyt-sprake / als in plaetse van *Hooren spreecken, zulcks Koninckx eerlicks, reyn zy*, konnen wy schrijven *Horen, spreken, zulx, Koninx, eerlix, rein, zi*. +Aphaeresis[2] syncope apocope synaeresis nobis fere idem.

Deze manier is in oude tijden gansch gebruykelic geweest / is zeer wel van *Ponterus Huyterus*[3] aen-geteykent / ook van *Cats*, in den Zelf-strijt / en van *Grotius* in de recht-beschrijvinge naer-gevolcht.

+De verkortinge wort dicmael gebruykt / inde gevallen / en in de gheslachten / als *mijn ziel* voor *mijne ziele, U gunst* voor *uwe gunste, van mijn Vader* in plaetse[4] *van mijnen Vader, mijn handen*, voor *mijne handen, Aen een goet man*, voor *aen eenen goeden man, Dees man*, voor *Deze man, Goe Vrou* voor *goede Vrouwe, Do'on voor Doden*, ooc *Vraeg antwoort, Getuygenis*, +voor (147) *vrage ant-woorde, getuygenisse, waerlt* voor *Werelt*. +Aphaeresis +147

De verkortinge geschiet mede voor-namelic in de Ledekens / en inde Voornamen / zo dat deze woordekens / als *De, Des, Het, Ik, Is, Te, Tot, Zy*, alleenelic uytgedrukt worden met *D, S, T, K, S, T, T, S*, als

D'ander }		{ *de ander*		{ *Ik achte*
S'jaers }	*voor*	{ *des jaers*	*voor*	{ *Ik wil*
S'omers }		{ *des zomers*		{ *wil ik*
S'avonts }		{ *des avonts*		{ *zal ik*.
		zal'k[5] }		

Zi's }		{ *Zy is*
Dat's }		{ *Dat is*
Dit's }	*voor*	{ *Dit is*
t'Amsterdam }		{ *tot Amsterdam*
t'Avont }		{ *te avont*
t'Uys }		{ *te huys*.

Het vertoont zich zeer cierlic / alsmen de verkorte woorden van de bystaende woorden / met een By-teyken afscheyt / vele willen nu het teyken gestelt hebben /

1) Dus niet altijd? Dan zei men zowel *mensche* als *mense*.
2) v.H. laat onder deze benaming - anders dan in A - ook syncope, apocope en synaeresis vallen; het zijn alle 'verkortingen' en 'nobis fere idem'.
3) z. De Vooys, *Verz. Opst.* I, 268.
4) In te voegen: van.
5) I. *K'wil*.

aen de zyde daer de letteren verswegen worden[6] / doch ic achte het wel zo cierlic / ende de minste moeyte / onze aengewezene manier te volgen.

6) b.v. 's jaers; v.H. zet het tussen de twee betrokken woorden.

+Aen-merkinge op de Zoet-vloeyentheyt der Silben.[1)]

+De syllabarum euphonia

Als voor of achter enkele Consonanten / Vocalen komen / zo geschiet de uyt-sprake / in eene volkomene zoeticheyt.

+De sware uytsprake wort veroorzaekt door veler Consonanten ontmoetinge.

Voor en achter *C, F, H, K, S, T, R*, en *X* vloeyen alle letteren wenschelic / daerom ooc *D, V*, en *G* op het eynde eenes woorts komende / altijt voor *T, F*, en *H* gelezen wort om alle harde uytsprake te vermijden. +148

Deze letteren ontmoetingen / als *B, L, M, N, P, W*, veroorzaekt de meeste hardicheyt / ende is daerom zeer te vermijden.

+Van letteren die in het spreken veranderen.[2)]

+Litterae mutabiles in pronuntiatione.

Ooc wort[3)] tot verzoetinge van den klanc der woorden eenige letters in het spreken verandert / want als naer *B, C, D, F, G, H, K, P, S, T, X* eene *Z*[4)] zo wort die als eene *S* of *C* uytgesproken / zie Folio. 7.

+En als naer *B, C, D, F, G, H, K, P, S, T, X* eene *V* volcht / zo verandert die in *F*, zie Folio 7.

+Nodige opmerkingen tot verzoetinge de uytsprake.

Als naer *B, C, D, F, G, H, K, P, S, T, X* eene *G* volcht zo wort de *G* in *H* of *CH* verandert / als voor *S'gelijx* zeytmen *S'chelijx*, ooc voor *Weg gaen*, zeytmen *Wech chaen*, alzo / *Tchinc al verloren*, voor *T'ginc al verloren*.

Als naer *N* eene *G* volcht zo wort de *G* in eene *C* of *K* verandert / als in plaetse van *Koning*[5)] zeyt-men *Koninc*, alzo zeggen wy *Spronc* voor *Sprong, Lanks* of *Lanx* voor *Langs*.

Als *G* voor eene *T* of *D* komt / zo verandert de *G* veeltijts in *H*, want +voor *Ligt* zeggen wy *liht*, voor *Bedaegt* zeyt-men *Be-*(149)*daeht*, alzo ooc *Volht* voor *Volgt, etc.* +149

Als naer *I, K* of *C* eene *D* volcht zo verandert de *D* veeltijts in *T* als in plaetse van *Tot den eynde* zeggen wy verzoetende *Totten eynde* also ooc in plaetse van *Tot den mensche*, zegt-men *Tot ten mensche* alzo ooc *Lankte* voor *Langde* of *Langde*.[6)]

1) z. Caron 63 vlgg. (met een paraphrase op p. 67).
2) z. Caron 60.
3) l. worden?
4) l. eene Z volcht.
5) We mogen niet aannemen, dat dit woord voor v.H. dezelfde uitspr. had als in onzen tijd. Hij bedoelt uit een langeren vorm (koningen), wschl. uitgespr. met velare media, theoretisch den korteren vorm van het enk. te poneren, om daarmee te bewijzen, dat men in de practijk iets anders hoort, nl. een tenuis. KB tekent ook aan: koningen / koninginne / koning.
6) l. langde of lengde; v.H. gebruikt zelf deze woorden (A 76, B 139). Deze interpretatie vervange de onderstelling in mijn diss. p. 61 n. 4.

+Van letteren die in het spreken verswegen konnen worden.[1)]

+De litteris supervacaneis.

+Als in eenich woort / eene dobbele Consonant komt zo en behoeftmen maer eene uyt te spreken / als *Bedden, Zetten, Willen, Zeggen*, behoort / aldus gelezen te werden / *Bed-en, Zet-en, Wil-en, Zeg-en*.[2)]

De dobbele letters beduyden allenelic / dat de Consonant by de voorste silbe behoort / zo dat de dobbele letteren de Wtsprake niet en beswaren.

Deze verswijginge der letteren kan ooc geschieden / als gelijke letters / malkander in verscheyde woorden volgen als *Ik kan niet*, Mach gezeyt worden met eene *K* en *N* uyt te laten / aldus *Ik an'iet*, alzo ooc voor *Tot dat het* wort om de lichticheyt gezeyt *Tot at'et*.

De *H* naer *S* of *T* volgende / kan veeltijts in het spreken verswegen worden / als *Komt'ij*[3)] voor *Komt hy. Is'et* voor *Is het*.

Alzo zeggen wy ooc *Lans* voor *Lands Wans* voor *Wands Rans* voor *Rands, etc.*

Alzo ooc *Aem-merken* of *A-merken* voor *Aen-merken, Om-moeten* voor *Ont-*(150)*moeten*, ooc *Wareit* voor *Waerheyt Schoneit* voor *Schoonheyt, etc.*[4)] +150

Tot verzoetinge[5)] der uytsprake / wort tusschen eenige silben eene *T* gestelt / als *Ont-gaen* voor *On-gaen Ont-komen* voor *On-komen Traentjes* +voor *Traenjes, etc.* dit dient-men te vermijden als naer malkander zoete Consonanten volgen.

Tot verzoetinge der Same gevouchde woorden is veeltijts de verwerpinge eeniger letteren nodich / als *Tege-woordich Herte-kenner, Zonne-schijn*,[6)] *Helde-daet, Duchte-loos, Spra-konst, Vo-reden, Christe-rijc, Bogaert* voor *Boomgaert, etc.*

Dat wy dit zelf niet door-gaens nagevolcht en hebben / is geweest / op dat de Leser ons niet ongehoort veroordelen en zoude.

Daer zijn vele diergelijke aenmerkingen[7)] in het dagelix gebruyc / welke hulpsame middelen tot eene verbeteringe der sprake zouden konnen dienen / om alle de swaerste Letter-ontmoetingen bequamelic te vermijden gelijc zulx ooc inde Griexsche sprake doorgaens tot bevorderinge der zoet-vloeyentheyt waerghenomen wort / hier van zy alle Tael-lievende gewaerschout.

+Wy zouden ooc konnen vermijden dobbele Consonanten te schrijven, stellende twee Vocalen als de Consonant niet verdobbelt en wort aldus, Beeden, Wijlen, zeegen, maer in plaetse der dobbele Letteren zoudemen konnen stellen Beden Zegen, wilen, etc.

+Door dusdanige veranderingen en verswijginge der Letteren is de franse en Italiaense sprake tot eene uytnemende lichticheyt en zoetheyt gebrocht, welke andersins zeer swaer-silbich wezen zouden

1) Zie voor dit caput Caron 61 vlg.
2) cf. B 135; v.H. betoogt, dat dubbel geschreven consonanten in *Bedden* en even verder in *Ik kan niet* toch niet dubbel uitgesproken worden. Hij spreekt dus niet over de grens der syllaben. Voor dit laatste zie men B 13.
3) Letterl. zo uit te spreken als *i* plus *j*; niet: komt-ie.
4) Dit wegvallen van *h* zou misschien ook kunnen wijzen op Vlaamse afkomst van v.H.
5) z. Caron 61 n. 4, 65 n. 3.
6) cf. A 113.
7) z. Caron 66.

Deze sware Letter-ontmoetinge[1] / en schijnt in onze sprake buyten Rijm / van niemant beprouft te zijn / maer is zeer geluckelic van *Cats* en +*Heynsius* in rijm bearbeyt / zo datter vele Veirzen zijn / waer (151) van elc woort in eene Vocael eyndicht of begint. +151

+De verlenginge en wort in onze sprake nauwelix gebruykt / alzo zeyt-men *Ellef*[2], *zellef Arrem, Vollec*, voor *Elf, zelf Arm, Volc, etc.* alzo ooc *Ditte, Icke*, voor *Dit* en *Ic*. +Paragoge.

Ooc worden by vele woorden des Vrouwelicken geslachts een *R* op het eynde tot cierlikheyt bygevoucht, als *Tot der rechter hant* of *Totter rechter hant* voor *Tot de rechte hant*, alzo mede *Totter doot, Wt der stat, ter goeder uyre, Vander vrouwe, etc.*

+Daer wort in eenige woorden eene Wisselinge der letteren gebruykt / als *Kunnen* voor *Konnen, Om-helzen, Om-halzen, Misschien* voor *Mach-schien*, ook *Isser?* voor *Is daer?* of *Is zy daer*. +Anthitesis[3]

Merk.

Het tegenwoordich gebruyk heeft / deze woorden veroudert als *Moesten, Bloeme, Roem, Calumne Noemen Roemen* wy segwy[4] nu *Mosten, Blomme, Rom, Calomme, Naemen*,[5] *Rommen*.

+Van Kreeft-woorden.[6]

+De dictionibus reciprocis.

Kreeft-woorden zijn / welker Letters van vooren of van achter gelezen zijnde / de zelve woorden blijven / als *Lepel, Ene, Tijt, Neen, Elle Ebbe, etc.* doch deze zijnder zeer weynich maer onvolmaekte[7] Kreeft-woorden +zijnder zeer veel / welke ooc eeni-(152)ge gemeynschap met malkander schijnen te hebben / als +152

Leven }		{ *Nevel*	*Leed*, }		{ *Deel*
Tol, }		{ *Lot*	*Top*, }		{ *Pot*
Pool, }		{ *Loop*	*Rooc*, }		{ *Coor*
Sak, }	en	{ *Kas*	*Keur* }	en	{ *Reuk*
Kloc }		{ *Colk*	*Toon*, }		{ *Noot*
Berg, }		{ *Greb*	*Pijn* }		{ *Nijp*
Regel }		{ *Leger*	*Lam* }		{ *Mal etc.*

1) z.w. 66.
2) Evenals alle ‘verkortinge’ onder den naam Aphaeresis viel, zo noemt v.H. alle ‘verlenginge’ nu Paragoge. In A zou dit voorbeeld onder Diaeresis vallen.
3) l. .
4) l. zeggen.
5) Dit kwam in de 16de en 17de eeuw vaak voor; zie WNT.
6) A 113
7) Tw.: onvolkomen kreeftwóórden; v.H.'s vbb. kloc / Colk, zak / kas, regel / leger, pijn / nijp ook bij Spiegel (107).

De Grieken hebben Kreef-swijze hele spreuken nagezocht / welke exempelen by andere Volkeren nauwelix gevonden en worden / Daerom wy ooc deze Griexse spreuke tot een exempel stellen / *Νίψον ἀνο μή ματα μὴ μόναν*

ὄψιν, dat is / En wast niet alleen het aengezicht / maer ooc de gebreken
Onder de Latijnsche is ons deze spreuke ter hant gekomen SIGNA te[1] SIGNA TEMERE ME TANGIS ET ANGIS.

[+]Van Letter-wisselingen.

[+]Anagrammata.

De Letter-wisselingen zijn mede / by de Grieken gevonden / maer nu velen Volkeren gemeyn / het gebruyc is: met de Letteren eener reden / eene andere reden te beschrijven / als

	{ *Maerten Beheyt*[2] }	wort	{ *MET ARbeyt heEN*
uyt	{ *Pieter Lenaers*[3] }	gele-	{ *Leer iet sparen*
	{ *Daniel Woets*[4] }	zen	{ *V daet si loven*
	{ *Emanuel de Meteren*[5] }		{ *Eenmael met vreden*

[+]Van de gemeynschap der Duytsche tale met vreemde talen.

[+]153

Overmits De[6] verscheydenheyt der talen / inde verwerringe der eerste sprake onstaen is zo geeft het[7] een groot nae-denken[8] / datter iet gemeyns / onder alle de Talen overich is / dit nae-denken wort ooc vermeerdert / door de overblijfselen / die noch in de gemeyne spraken bevonden worden / waer af *Theodorus Bibliander*[9],

1) l. *te*. Dr. Hans Weis, *Jocosa, Lateinische Sprachspielereien*, München-Berlin 1938 spelt: *Signa te*! *Signa*! enz. en vertaalt: Bekreuzige, bekreuzige dich! Vergebens berührst und ängstigst du mich (p. 42 'An den Versucher').
2) M.B. maakte een lofvers voor v.H. (in B; z.a.).
3) Voor Pieter Lenaerts (van der Goes) zie Te Winkel, *De Ontwikkelingsgang der Ned. Lett.* III. 187.
4) Noch *Woets*, noch *v. Voets* heb ik kunnen vinden.
5) De bekende historieschrijver.
6) l. de.
7) D.w.z. 'dit': hetgeen in den redengev. bijz. voorafgaat. Wij mogen niet denken aan een constructie als Hd. 'es gibt'.
8) een sterk vermoeden.
9) v.H. doelt op *De ratione communi omnium linguarum et literarum commentarius Theodori Bibliandri* ... Tiguri ... MDXLVIII. In de opsomming der talen zet B. het Hebreeuws op de eerste plaats en hij zegt: 'Ebraeorum linguam principem et parentem esse, propè confitentur omnes eruditi, et suo loco testimonijs atque rationibus comprobabitur' (p. 4); cf. ook p. 37: 'Caeterum non obscuris argumentis liquet sermonem Ebraeum esse parentem ac principem linguarum omnium, qui naturae omnium rerum divinarum simul et humanarum aptum nomen veluti publicam notam imprimit, et frugalis est sine omni luxu, nec sordidus et parcus. Cuius vestigia non obscura cernuntur in linguis omnibus'. Theod. Bibliander († 1564), theoloog en kenner van Hebr. en andere Oosterse talen, was na Zwingli's dood prof. Oude Test. te Zürich.

en *Antonius Thysius*[10)], getuygen dat den gehele gront onzer tale / uyt de Hebreeusche Griexsche / en Latijnsche / sprake gesproten zy / welke meyninge *Abraham vander Mijle* mede toestemt om [+]denn leergierigen hier af eenige openinge te doen / zo hebben wy hier aengeteykent / eenige onzer woorden / die de Hebreeusche / Griexsche en Latijnsche zeer na gelijk zijn.

[+]In Lingua Belgica.

10) Dit zal Ant. Th. de vader zijn (gest. 1640), aan wien ook v.H. zijn ed. 1633 opdroeg. De plaats waar Th. deze dingen zegt, heb ik niet gevonden.

Gemeyne woorden der Hebreen en der Nederlanderen.[1)]

Koppel, twee	KEPEL	*Comijn*	COMON
Kabel	CHOBEL	*Boos* MALUS	BOOS
Bedeel, DIVIDO	BEDAL	*Beelt*	BAAL OF BEL
Tortelduyve	THOR	*Recke* EXTENDO	RAKA
Etmael	ETHMOL	*Passere*	PASA
Baren, GIGNERE	BARA	*Pas*, PASSUS	PESA
Sotten	SOTHIM	*Aerde*	ARETS
Schaet	SCHAHAT	*Pfert hoogd*[2)]	PHERT
[+]*Over*, UBER	EVER, EBER [+]154	*Doek*	DOOCQ
Beet, MORSUS	PETH	*Dorsch*	DOSCH
Leeu	LEVYAH	*Ei-lant*	EI
Schaden	SCHAD, SCHADAD	*Evel*, MALUM	NGEVEL
Schakel[3)]	SCHAKEL	*Gadere vergader*	GADAR
Seven	SCHEVANG	*Hake*	HAKAH
Hem, ILLI	HEM	*Hel, helder*	HAL, HALAL
Kussen	KISSE	*Hollen*	HOLEL
Morgen	MAGHAR	*Huylen*	HEILILU,
Achter	ACHAR,	LUY, *Lieden*	LUIME
Bate, LUCRUM	BAZA	*Mantel*	MAGNEL
Gevel des huyzes	GEBUUL	*Rotsen*[4)] *loopen*	ROTZ
Var TAURUS	PHAR,	*Schaft*	SCHEVET
Lecke, LINGO	LAQUAQ	*Scheppen*	SCHAEPH
zide, LATUS	ZID	*Tassche*	TASKE
Schenke POTISO	SCHAKAN,	*Smy, gesmijde*	ZMYDE
Schave	SCHAVAH	*Toren*	TOREN
Makker SOCIUS	MAKKAR	*Zeren, verzeren*	ZARAR
Memme	EM	*Schilden*	SCHILTE

1) Zie Abrah. van der Milii *Lingua Belgica* (Lugd. Bat 1612) 26 vlgg. en 205 vlgg, waar men alle vbb. op acht na terugvindt.
2) hoogduytsch.
3) v.d.M. Shakel.
4) hard lopen, v.d.M. currere.

Gemeyne woorden der Grieken ende der Nederlanderen.[5)]

Axe	AXINE	*Anker*	ANGKURA
Acker	AGROS	*Angst*	ANCHOS
Acht	OCTO	*Af*	APO

5) v.d.M. 35 vlgg. Van H. heeft ongeveer 40 vbb. niet overgenomen.

Aesem	AASMOS	*Valle*	BALLO
Aseme[1]	AAZO	*Pile*	BELOS
Heet zijn	AITHEIN	*Bremme*[2]	BREMO
Hitte	AITHOS	*brade*	BRAZO
As AXIS	AXON	*boter*	BOUTYRON
Hechte	HAPTO	*broot*	BROTON
+*bravere*	KATABRABEUO +155	*Engel*	ANGELOS
Dier	THER	*Erlange*	LANCHANO
Dere[3]	DAIRO	*Eewe*	AION
Di	TOI	*Erm*	EREMOS
Voet, FUS	POUS	*Heel*	HOLOS
Fame	PHEME	*Hyzoop*	HYSSOPOS
Giete	CHEO	*Hulk*	HOLKAS
Grijpe	GRIPEUO	*Hale*[6]	HALOMI, HALO
Klatse[4]	KLAZO	*In*	EN
Galle	CHOLE	*Kennep*	KANNABIS
Kamer	KAMERA	*Kallen*	KALEIN
Deere[5] NOCEO	TEIRO	*Klinke*	KLANGO
Derre, durve	THARRO	*Klank*	KLANGE
Klosse	KLOSMA	*Krijte*	KERYTTO
bedeest	DEOS	*Kemel*	KAMELOS
Deizen	DEISEIN	*kiste*	KISTE
Dubbel	DIPLOUS	*kusse*	KUSO
Dunken	DOKEIN	*koph*[7] *hoogd*	KEPHALE
Enige	ENIOI	*klimme* SCANDO	KLIMAX LEDER
Aerde	ERA	*Keizer*	KAISAR
Izer	SIDEROS	*kelk*	KULIX
Klage	KLAJO	*knauwe*	CHNAUO

1) v.H. geeft in deze lijst in het Ned. den 1 ps. s. praes. van de ww., wanneer hij dat ook in het Gr. doet.
2) ik kuch, brom.
3) afranselen, Gr. *δαίρω*; v.d.M. Dero, Dairc: caedo, verbero.
6) v.d.M. ab antiquo Hales, vel Halo, deporto, captum eo.
4) slaan.
5) kwellen, Gr. *τείρω*; v.d.M. Teiro infesto.
7) l. *kopph* of *kopf*.

Komme	KUMBOS	*Lampe*	LAMPAS
Kracht	KRATOS	*Lossen*	LUSEIN
Kupe	KUPHOS	*Leeu*	LEON
Dochter	THUGATER	*Linen*	LINON
Deure	THURA	*Leger* LECTUS	LECHOS
Ete	EDO	*Lecke*	LEICHO
Een	HEN, HEIS	*Met*	META

My	MOI	*Melke*	AMELGEO
Moeder	METER	*Muis*	MUS
Mane LUNA	MANE DOR[1)]	*Mudde*	MODION
Maent	MAN DOR [1)]	*Morgen* IUGERUM	MORGE
Midsen[2)]	MESON	*Mile*	MILION
[+]*Nu*	NU, NUN [+]156	*Voer*	BORA
Nevel	NEPHELE	*Teer*	TERUS
Fruiten	PHRUGEIN	*Rete, scheur*	REXIS
Ic kappe	KOPTO	*Stijve*	STYPHO
kere	KOREO	*Schorre, oever*	
kyrche, kerke	KURIAKE		SCHEROS
Leeg zijn,	LEGEIN	*Gestikt*	STICTOS
Leure,	LEROS	*Stige*	STEICHO
Moejen,	MOGEIN	*Sterke*	STERIZO
Forme door Letter-verzettinge	MORPHA,	*Sterkte*	STERIGMA
		Stroye	STROUN
		Stroiinge	STROSIS
Nacht	NUX	*Stijl*	STYLOS
Nieu	NEOS	*Stene*	STENO
Nest	NOSSOS	*Staen*	STANAI
Nutten	ANUTTEIN	*Swige*	SIAGO
Oye	OÏS	*Steele*	STELECHOS
Olie	ELAION	*Schimp*	SCOMMA
Os	BOUS	*Ruim*	RUME
Put	BUTHOS	*Schip*	SCAPHE
Prate	PHRAZO	*Stam*	STEMMA
Pene, pijne	POINE	*Scheef*	SCAJOS
Ploie	PLIKO	*Schepter*	SCEPTRON
Purpur	PORPHYRA	*Scandael.*	SCANDALON
Plage	PLAGE DOR.	*Sponcie*	SPONGOS
Quelle	SCULLO	*Schneide hoogd*.	

1) Dorisch.
2) Verdam in Mnl. Wb. ziet het aan voor compromis van *mids* en *midden*.

Rad, rasch	RADIOS		SCHIZO
Regenen	RAINO	*Ster*	ASTER
Ronke	RENCHO	*Spue*	PTUO
Rose	RODON	*Spelonke*	SPELAION
Reder[3)]	RHETOR	*Spade schoppe*	
Rede	RETOREUO		SPATHE

3) nomen agentis van ‘reden’, spreken.

Temme	DOMAO	*Tol*	TELON
Throon	THRONOS	*Titel*	TITLOS
Tresoor	THESAURUS	*Tapijt*	TAPES
Traen	THRANOS DOR	*Verre, vorde*	PORRO
+*Volen*[1]	POLOS +157	*Plette, verpleten*	PLETTO
Ure	HORA	*Zie, ziede*	ZEA,[2]
Veel	POLLOS	*Hier af komt misschien het woordeken Zee*.	
Valle	SPHALLOMAI		
Vroech	PROI	*Zac*	SACCOS
Vreze	PHRISSO	*Vader*	PATER.

De Gemeyne woorden der Neder-landeren ende der Latijnen.[3]

As[4]	AXIS	*kulkt*[5]	CULCITA
Acker	AGER	*klaer*	CLARUS
Arm	ARMUS	*karper*	CARPIO
Acht	OCTO	*kort*	CURTUS
Anker	ANCHORA	*krone*	CORONA
Angstich	ANXIUS	*kosten*	CONSTARE
Ab hoogd af,	AB	*koorde*	CHORDA
Boter	BUTIRUM	*kupe*	CUPPA
baert	BARBA	*korf*	CORBIS
beest	BESTIA	*krijt*	CRETA
bloeten	BALARE	*kamer*	CAMERA
beker	BECARIO	*Decke*	TEGO

1) veulen.
2) v.d.M. Zeo.
3) v.d.M. 30 vlgg. Van H. nam 20 vbb. niet over. Verscheidene daarvan zijn niet echt Ned. b.v. Phiala-Fiole; Vexare-Fexeren; Erro-Irre; Pauso-Pausere; Proportio-Proportie; Semen-Samen; Titte (Fris.)-mamma; perplex-paraplex; Reisse-Retto. Sommige zijn indecent: colei-cullen; caco-kacke; struntus-stront Antiqua vox Merda; lalle-lalo; scheet-scaton. Andere zijn ontleend aan de kindertaal: mamma-memme; Tata-Pater. Van H. liet ook weg mickel (vet. Belg.) megas (vgl. Mnl. Wb. op mekel, mickel, migel).
5) matras.
4) v.d.M. Asse.

boejen	BAJAE[6)]	*Du*	TU
betalinge	TALIO	*Drom*	TRAMA
Kruys	CRUX	*Dure*	DURO
Colf	CLAVA	*Ete*	EDO
kapoen	CAPO	*Engel*	ANGELUS
kolen	CAULES	*Disch, tafel*	DISCUS
kasse	CAPSA	*krebbe*	CRABATUS
keller	CELLARIUM	*korste*	CRUSTUM

6) v.d.M. Bojae.

Elle	VLNA	*Fruit*,	FRUCTUS
Eewe	AEVUM	*Fame*	FAMA
Enge	ANGUSTUS	*Feest*	FESTUM
+*Graen*	GRANUM +158	*Huiden*	HODIE
Gordin	CORTINA	*Hebbe*	HABEO
Hule	VLULO	*klanc*	CLANGOR
Ic	EGO	*klinke*	CLANGO
In	IN	*kemel*	CAMELUS
Joc, Juc	IUGUM	*kiste*	CISTA
Joc	IOCUS	*kerse*	CERASUM
keten	CATENA	*kaes*	CASEUS
kop, kap	CAPUT	*koke*	COQUO
keizer	CAESAR	*kok*	COQUUS
kelc	CALIX	*Lampe*	LAMPAS
Mamme	MAMMA	*Leeu*	LEO
Mortier	MORTARIUM	*Lelie*	LILIUM[2)]
Mi	MI	*Letter*	LITTERA
Moeder	MATER	*Linen, linnen*	LINUM
Mispel	MESPILUM	*Lanteerne*	LANTERNA[3)]
Muyr	MURUS	*Monster*	MONSTRUM
Mete	METIOR	*Meester*	MAGISTER
Midden	MEDIUM	*Mager*	MACER
Melke	MULGEO	*Mile*	MILIARE
Molen	MOLA	*Nu*	NUNC
Male	MOLO	*Neve*	NEPOS
Muis	MUS	*Neut*	NUX
Murmurere	MURMURO	*Neuze*	NASUS
Mudde[1)]	MODIUM	*Nevel*	NEBULA
Vlamme	FLAMMA	*Stijge*	INSTIGO
Mantel	MANTELLUM	*Net*	NITIDUS
Glas	GLACIES	*Nacht*	NOX

2) v.d.M. Lelium (wschl. drukfout).
3) v.d.M. Lateerne, laterna.
1) korenmaat.

Fackel	FACULA	*Neen*	NON
Gruis	GRUSUM	*Nieu*	NOVUS
Lijste	LISTA	*Oye*	OVIS
Sickel	SICULA	*Onder*	INTER
Speer	SPARUS	*Ore*	AURIS
Riem	REMUS	*Order*	ORDO

+*Olie*	OLEUM +159	*Pont*	PONDO
Os	BOS	*Poorte*	PORTA
Palm	PALMA	*Plante*	PLANTO
Plage	PLAGA	*Plante*	PLANAT[1)]
Put	PUTEUS	*Paer*	PAR
Prijs	PRETIUM	*Purper*	PURPURA
Persoon	PERSONA	*Roze*	ROSA
Plat, Plein	PLANUS	*Regel*	REGULA
Proeve	PROBO	*Recht*	RECTUS
Proeve	PROBATIO	*Rat*	ROTA
Sta	STO	*Regenen*	RIGARE
Scrijn	SCRINIUM	*Ront*	ROTUNDUS
Scimp	SCOMMA	*Rumoer*	RUMOR
Scrive	SCRIBO	*Rove*	RAPO
Zonne	SOL	*Shepter*[2)]	SCEPTRUM
Schelmstuc	SCELUS	*Suker*	SACCARUM
Schelm	SCELESTUS	*Somme*	SOMMA
Zuge	SUGO	*Sponcie*	SPONGIA
Zat	SATUR	*Sterre*	STELLA
Salt, zout	SAL	*Zes*	SEX
Zeven	SEPTEM	*Spuge*	SPUO
Scotel	SCUTELLA	*Stal, beyde van staen*	STABULUM
Zegel	SIGILLUM		
Sober	SOBRIUS	*Spelonke*	SPELUNCA
Sponde	SPONDA LECTI	*Temme*	DOMO
Zeker	SECURUS	*Teste*	TESTA
Sceef	SCAEVUS	*Toren*	TURRIS
Pene, Pine	POENA	*Tant*	DENS
Ploje	PLICO	*Tortelduve*	TURTUR
Pere	PIRUM	*Twee*	DUO
Pael	PALUS	*Trecke*	TRAHO
Poel	PALUS, UDIS	*Tapijt*	TAPETUM

1) l. *planta*.
2) Uitspraak met *ch*, cf. Caron 57 n. 7, waar men voor *Heilich* leze *Heilih*.

Penne	PENNA	*Titel*	TITULUS
Plume	PLUMA	*Volen*	PULLUS
[+]*Ure*	HORA [+]160	*Visch*	PISCIS
Vlies	VELLUS	*Winne*	VINCO
Vel	PELLIS	*Weduwe*	VIDUA
Vat	VAS	*Waer*	VERUS

Zoc	SOCCUS	*Wil*	VOLO
Jlich[1]	ILICO	*Wint*	VENTUS
Voller	FULLO	*Wijn*	VINUM
Uyl	VLULA	*Woeste*	VASTO
Vader	PATER	*Woest*	VASTUS
Wal	VALLUM	*Lang*	LONGUS
Venster	FENESTRA	*Tronc.*	TRUNCUS.
Vlocke	FLOCCUS		

Alle deze woorden die in onze sprake door een menichvuldich gebruyc / grondelic ingewortelt zijn / oordelen wy de onze / alhoewel die ooc in de genaemde Talen / hare natuyrelijke plaetse behouden / het ware ooc aen onze sprake gewelt gedaen met deze woorden daer af te nemen / alhoewel wy buyten het gemeyn gebruyc / alle alle[2] vreemde woorden verwerpen.

[+]Van eenige verscheydenheyt der Sprake onder de Neder-landers.

[+]De dialectis.

De neder-duytsche Tale wort in Gront-woorden Buygingen ende Tael-spreuken met de Hoog-duytsche hoe scherper aengemerkt / hoe gelijker bevonden / ooc wort by de Geleerde getwijfelt / welke van beyde de Outste [+]is / dewijle de Hoog-duytschen den Joden ende den Grieken naer-(161)der wonen / ende de outste schriften het Neder-lansch naerder gelijkenen. [+]161

De Neder-landers hebben in hare gemeyne bouken / alle eenderleye sprake[3] / als in Bibelsche Over-zettingen / Tijt-bouken[4] / ooc in geachte schriften van Hoven en Steden / onder welke gemeyne schriften eenige Eemdersche[5] Testamenten de volmaekste geacht worden / niet tegenstaende de Lant-sprake merckelic van het nederlantsch afwijkt.

Aengaende het onderscheyt onder de Neder-landers alleenelic het ghemeyn Spreec-ghebruyc aengaende / gheschiet by de Hollanders in het verkorten [+]der woorden / zeggende *Vraeg Antwoort, Ic zeg, Ic heb*, ooc *Schepe, Huyze, Stede etc.* in plaetse van *Vrage Antwoorde, Ic zegge, Ic hebbe, Schepen, Huyzen, Steden etc.* Dusdanige verkortingen zijn verwerpelic. [+]Hollandismus.

[+]Gelijc als mede verwerpelic is de verlanginge der Vlaemsche uyt sprake / als zy zeggen / *Lopene, Wagene, Schuyte etc.* [+]Flandrismus.

1) van *ijlen*.
2) Dit woord vervalle.
3) A 116.
4) WNT i.v. Tijd: kronieken, geschiedboeken.
5) uit Emden. Bedoelt v.H. de testamentjes van Nic. Biestkens, doopsgezind uitgever te Emden, of de vertaling direct uit het Gr. van Jan Utenhove (1556), sterk Oost-Ned. van taal (maar in dit opzicht herzien door Joh. Dyrkinus 1559)? Dit laatste werd (1561/2) deel van den Geref. 'Deux-aes'-Bijbel. Zie Dr C.C. de Bruin, *De Statenbijbel en zijn voorgangers* 213-238.

+In het verkleijnen der woorden hebben de Brabanders de meeste volkomenheyt.

+Ende in zachte uytsprake eeniger letteren schijnen de Vriezen eenige goede opmerkingen te hebben / die ter zoet-vloejenheyt dienstich zijn. +Ziet folio 38. +Ziet folio 7.

Deze verscheijdenheden zijn nodich aengemerkt / op dat een jder zijnes Volx eijgen gebrec kennende / het achtbaer gebruyc niet en verwerpe.

+Eenige Vertoningen van oude schriften der Duytsche sprake.

+162

Ontrent het honderste Jaer / naer Christus verschijninge / is Mariaes Lof-zanc / dusdanich gevonden.[1)]

Mikkeloso[2)] *min sela truchtin, Inti Gifan*[3)] *min geest in Gote minemo heylante*.[4)]	Mijne ziel verhef den Heere Ende mijn geest verheuge in God mijnen Salichmaker.
Bithiu vuantha her geschouuota odmuothi[5)] *sinero thiuni*.[6)] *Seno nu fon, thiu saliga mih quedent alla cunnu*.	Want hy heeft de nederheyt sijner dienstmaecht aengesien: want siet van nu voort sullen my salich noemen alle geslachten.
Bithiu vuantha[7)] *mir teta mikilu thie tar mahtig ist: inti heilag sin namo*.	Want hy heeft my groote dingen gedaen / die machtich is: ende heylich is sijne naem.
Inti sin miltida in cunnu inti in cunnu inan forhtanten.	Ende sijne barmherticheyt duert van geslachten tot geslachte / den genen die hem vreesen.
Teta maht in sinemo arme, zispreitta ubarhubtige muo te[8)] *sines herzen*.	Hy heeft gewelt gedaen / door sijnen arm: hy heeft verspreyt de hoveerdige / in haers herten gedachten.
+*Nidar gisatta machtige van sedale: inti arhuob odmuotige*.	Hy heeft de machtige van den throon afgetrocken: ende de nederige heeft hy verheven. +163
Hunherente[9)] *gifulto guota:*[10)] *intiota ge*[11)] *forliet itale*.	De hongerige heeft hy met goederen vervult / ende de rijcke heeft hy ledich wech ghesonden.

1) Inl. § 2b; cf. Bonaventura Vulcanius *De Literis et Lingua Getarum, sive Gothorum* (Lugd. Bat. 1597), p. 54: ‘vetustissima interpretatione Teutonica ... Qua quidem interpretatione Teutonica crediderim nullum in ea lingua exstare scriptum antiquius’. Andere vormen bij Vulcanius zijn:
2) Mikkiliso.
3) gifan.
4) heilante.
5) odmuoti.
6) thiuui.
7) vuanta.
8) muote.
9) hungerente.
10) gifulta guoto.
11) inti otage.

Inphienus[1] *Israël sinan knecht:*[2] *zigi muntigonne sinero miltidu*.	Hy heeft Israel sijnen knecht op geholpen / op dat hy der barm-herticheyt gedachtich ware.
So her Sprach[3] *ziconsen*[4] *fateren. Abrahame inti sinemo samen ziuue-rolti*.	Gelijck hy gesproken heeft tot onse Vaders / Abraham ende sijnen zade / inder eewicheyt.

Salomons Hoog-liet is voor vijfhondert laren dusdanigh gevonden door D. Paulus Merula.[5]

Cusse her mih[6] *mit themo cusse sines mundes*.	Hy cusse my met den cusse sijnes monds.
Thicco geheizzet[7] *mir sine cuomst* PER PROPHETAS: *nu cume her seluo, ande cusse mich mit thero suoze sines* EUANGELIJ.	Dicke beloofde hy my sijne comst / *door de Propheten:* nu comt hy self / ende cusse my met het soete sijnes *Euangeliums*.
Wanda bezzere sint thine spune themo wine, sie stincken[8] *mit then bezzeston*[9] *saluon Thiu suoze thiner*[10] GRATIAE, *is bezerra than thin*[11] *Skarphe thero legis, also hiz quijt*,	Want dijne spenen sijn beter dan wijn / sy ruycken met de besten salven. Die soetheyt dijner genade / is beter dan die scherpte der Wet / also hy seyt:
LEX PER MOYSEN DATA EST, GRATIA ET VERITAS PER IESUM CHRISTUM FACTA EST.	*De Wet is door Moysen gegeven, de genade ende waerheyt is door Iesus Christus geworden*.
Thiu selva genatha is gemisket mit VARIJS DONIS SANCTI SPIRITUS, *mit them*[12] *thu* [+]*machost*, EX PECCATORIBUS IUSTOS, EX DAMNANDIS RUMUNERANDOS,[13] *Thin namo is uzgegozen*[14] *oley*.	De selve genade is ghemengt met *verscheyde gaven des H. Geests*, met dien makest du / *van sondaren rechtvaerdige, van verdoemelicke, vergeldelicke*, Dijn name is uytgegoten oly.

[+] 164

1) Inphieng.
2) kneht.
3) sprach.
4) zi unsen.
5) Zie *Willerami Abbatis in Canticum Canticorum Paraphrasis gemina*, uitgeg. door Paulus Merula (Lugd. Bat. 1598); z. Inl. § 2b. Andere vormen bij Merula zijn:
6) mich.
7) gehiezzet.
8) stinchen.
9) bezzesten.
10) thinere.
11) thiu.
12) then.
13) remunerandos.
14) uzgegozzen.

Thin namo is wide gebreydet, wanda vano thir Christo, heyze wir CHRISTIANI.	Dijn name is wijd gebreyd: want van dij Christo / heeten wy *Christenen*.
Vano thiu minnon thich the lonckfrouwen:[15] *that sint the sielan the ther jugethet sint*	Van dies minnen dy de Jonckvrouwen / dat sijn de sielen die daer verheucht zijn

15) iuncfrouwan.

in thero douphe,[1] *and gewadet mit* VESTE INNOCENTIAE.

inden doop / ende ghecleedet met het cleet der onnoselheyt.

Zich mich nah thir, so louphen wir in themo stanke thinere salvon. Ick bekenne[3] *mine unkraft: vane then helph mich mit thinan genathan, so scundich andere ze thinemo wega*.

Treckt my na dy / so loopen wy inden reuc dijner salve. Ic bekenne mijne onkraft: van dien helpt my met dijne genade / so send ick andere tot dijne wegen.

Ter[4] *Cunig leydede mir in sine genathema. Ich weyz nu in* FIDE ET SPE, *the genatha the min noch beydet* IN RE.

De Coninck leydede my in sijne Camer. Ick weet nu in *geloove ende hope*, de genade die my noch verbeyd *in der daet*.

EXNLTABIMUS[5] *ande wir vreuwen uns ana thich, els an uns selvon, wir gehugega thinere spune over then win. Wir ne willon niet vergezzan thaz thiu genathe*[6] *thines* EUANGELIJ, *suozer is, than thiu*, AUSTERITAS *thero ewo*. +LEX *thiu quijt* SI QUIS HOC VEL ILLUD FECERIT: MORTE MORIATUR: *thu quithes avor in thinemo Euangelio*. NON VENI VOCARE JUSTOS, SED PECCATORES. *thie rechte minnon thich, thich ne minnot nieman, her ne sy*[7] *recht, ande nieman ne is recht, her ne minno thich*.

Wy verheugen / ende wy vervreuchden ons an dy / niet aen ons selven / wy geheugen dijner borsten boven den wijn: Wy en willen niet vergeten / dat die genade dijnes *Euangelijs*, soeter is / dan de *suerheyt* der Wet. De Wet / die seyt / *die dit of dat gedaen heeft: sal den doot* +165 *sterven*, maer du segges in dijn Euangelio: *Ic en ben niet gecomen om die rechtvaerdige te roepen, maer de sondaers:* die oprechte minnen dy / dy en mint niemant / hy en zy oprecht / ende niemant is oprecht / hy en minne dy.

Volcht de 19. Psalm uyt de Duytsche outheden in het licht gebracht door Abraham van der Mijle.[8]

Hemiln[9] *tellunt guodlikheyt*[10] *Godes ind werk sinro hande*[12] *furkundit festi*.

De Hemelen vertellen de goedelikheyt[11] Godes / en het werc siner handen verkondicht t'vaste.

1) doupha.
3) Ich bekenno.
4) Ther.
5) Exultabimus.
6) genatho.
7) sij.
8) *Lingua Belgica* 152-155. In de volgende noten vindt men enige bijzonderheden die opvielen bij vergelijking der teksten:
11) i.m. heerlickheyt.
9) Himiln.
10) guodlickheidt.
12) hando.

Dach[13] *dages ut ropizot wort in naht nachti*[14] *tund wistuom*[15].	De dach den dach uyt ruypset een woort / ende de nacht den nacht kont wetenschap.[16]

16) den dach rupzet totten dach een woort ende de nacht seght aenden nacht wijsdom.
13) Dag.
14) nahti.
15) wistnom.

Ne sint spraken noh woorth thero ne worthin[1] *gihorda iro stemmen*.	Geen zijnder spraken noch woorden daer niet worden gehoort hare stemmen.
An allere[2] *erthon fuor iro luyt*[3] *ind an endron ringis erthon iro woorth*.[5]	Aen alle aerde voor[4] haer geluyt en aen d'eynden des rinx der aerde hare woorden.
An sunum[6] *satta sina selitha*.	In de zonne heeft zy gezet zijne tente.[7]
[+]*In he also brudegomo fortgangande fan sinro betekameren*.	Ende hy als een brudegom voortgaende [+]van zijne beddekamer.
Mendida also wrisil te loupom weh.	Zy zal verheugen als een worstelaer te lopen den[8] wech.
Fan hoon himili sin utgant In sin withirloop untes[9] *sinro hoi*.	Van den hogen Hemel is zijn uytganc in zijnen tegenloop tot zijne hoochte
Noh ne ist the sig geberge fan sinro hitte.	Noch daer en is die zich bercht van zijne hitte
Ewa Godes um bemillam[10] *bekerund selim*.	De wet godes onbevlekt bekerende de zielen
Urkuntschap Godes getruuin wisduon farliendi luzzundon.	tgetuygenisse Gods getrou / wijsheyt[11] verlenende den kleynen
Godes rehnussi retha geblithande herta.	Godes gerechticheden zijn recht / verblijdende de herten
Gebot godes schuni Irlihtende ogum.	Tgebot Gods is schoon verlichtende de ogen
Fortha drusten heilig volwonende an werildi werildis.	De vreze[12] des Heeren is heylich voldurende tot des werels werelt
Diroma drusten giwari rechtlika an sig selvon, begerlika ovir golt in stein durtikin vilo in suottera over honog in rata,	De rechten des Heren zijn waer gerechtichlic in zich zelven begeerlicker over gout en steen kostelic vele[13] en zoeter boven honih en raet /
[+]*gewisso thin schalc behodit sia, an behuodende im mikil withirlon*	gewis dijn knecht hoetse en behoedende [+]die[14] grote wederloon
misdadi wie virnimit	Wie verneemt de misdaden

1) werthin.
4) Ook v.d.M. heeft *voor*.
2) allero.
3) luit.
5) worth.
7) tilthe.
6) sunnum.
8) eenen.
9) untes te.
10) unbemillam.
11) wijsdom.
12) vrucht.
13) om begeert te worden boven gout en veel dier gesteente.
14) in die te hoeden is.

fan beholenen minin	van verholene mijne
gereini mi,	reynich mi
in fan fremetgon	en van vreemde

ginathe thenin schalke,	vergenadich[1] dinen knecht
Of sie min ne werthon geweldig,	Of se mijner niet geweldich en werden
than ik un bemillam[2] *wezen scal*,	dan zal ic onbevlekt[3] wezen
fan meistero misdadin	van de meeste misdaden
in solon wesan that	en zullen wezen dat
gelicum sulum spraken	gelijken sullen de spraken
minis mundis[4] *in gehugenisse*	mijnes monts en geheugenisse
minis hertin	mijnes herten
in thinro tegenwoordichz[5]	in dijne tegenwoordichz
dinicero.	altijt.[6]

Volcht eene zeer oude Beschrijvinge der tien Geboden / in de Vriesche sprake beschreven / wort van den eerweirdigen *D. Festus Homnius*[7], in het Schat-bouc[8] aengeteykent dusdanich

Van de[9] tiaen wird / dit sint da tiaen[10] wird.
Israhel dijn God is een weer God.
Him scheltu tienia / en[11] sijn era mit nene
Fraemde Goden menzia /
Israhel dijn God scheltu / neen byld makia[12] /
Fan alle da creatura deer bida Himel fliucht /
jefta[13] op der eerde swerft / en in de[14] wettere suomt /
want ic mine ontank wrec[15] al toe da fyarda / en
mine tank[16] laenie / al toe da tienda[17] /
[+]Israhel dijn Godes nama[18] scheltu naet for swerra /
Ner tot[19] nene ydelnisse / op tyaen sonder need / [+]168
Israhel dis Sonnendeis fira scheltu naet forjetta /

1) Sy genadich.
3) onbemalen.
2) unbemillam wesen.
4) mundts.
5) an gegenwirdi thinro.
6) stedes. Er volgt nog bij v.d.M.: ‘En, sic locuti sunt patres nostri tempore Caroli Magni’.
7) l. *Hommius*.
8) *Het Schat-boeck der Christelycke Leere ofte Uytlegginghe over den Catechismus* van Docter Zacharias Ursinus ... overgezet ... door Festus Hommius (Leiden, 1602); z. Inl. § 2b. Andere vormen bij Hommius zijn:
9) da.
10) tyaen.
11) ende.
12) bijld mackia.
13) iefta.
14) ende in da.
15) ick mijne ontanck wreck.
16) mijne tanck.
17) tyenda.
18) naema.
19) to.

Disse fyower boeden waren[20] in eenre taefla /
Israhel era dijn Fader / en dijn Moder / hoe du lange
libbe op der eerda
Hoed dy van Hoerdom /
Hoed dy van Manslachta /
Hoed dy van Tyefta /

20) weren.

Hoed dy van falsch Tiuch[1] /

Hoed dy van onnetter byeringe[2] / alle der tingena
deer dijn nesta aegh mit mara riucht dan du.

In deze outste schriften / kan men verscheyde opmerkingen van den gront onzer woorden zien / doch niet volkomelic den stant van de Sprake dier tijden maer in de laetst-voorgaende vierhondert jaren / is de Tale tot deze onze tijden toe / dagelix meer en meer gezuyvert / besnoeyt ende verbetert.

E Y N D E .

1) tjuch.
2) onnetter bijeringe.